79

ЛІТЕРАТУРНО-НАУКОВА БІБЛІОТЕКА
Серія I, ч. 122.

891.79
K8494
Opy

Стефан Ковалїв.

ПЛЕЛКА.

Оповіданя для молодїжи.

Том другий.

У ЛЬВОВІ, 1910.
НАКЛАДОМ УКРАЇНСЬКО-РУСЬКОЇ ВИДАВНИЧОЇ СПІЛКИ,
зареєстрованої спілки з обмеженою порукою у Львові.

З ДРУКАРНІ НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМЕНИ ШЕВЧЕНКА
під зарядом К. Беднарського.

891.79 Storage
K8494
Opy

ЗМІСТ.

		Стор.
1.	Гриби	1—10
2.	Суниці	11—12
3.	Син Невимовного	13—28
4.	Суєта про насущний	29—72
5.	Сліпий патрон	73—77
6.	Полазники	78—86
7.	Писанка	87—100
8.	Паска	101—103
9.	Незварені яблока	104—114
10.	На вакаціях	115—153

Гриби.

Скажіть мені „імени божого ради“, скажіть, що робити бідним людям на селї в лїтї, коли на довший час заслотить ся, а темні хмари тягнуть громадами майже попри землю, мов ті лїниві хлопцї до школи? Що дїяти бідним матерям із дрібними дїточками тодї, коли дощ нї паде, нї перестає, нї росить, нї кропить, а весь світ видає ся їм, не що може та дитина плаксива, що встала досвіта, нї мита, нї хрещена, стогне, маже ся, сама не знає чого хоче? Скажіть „страстий Спасителя ради“, скажіть, що мають дїяти ті материнські дві пятки пальчиків роботящих, де мають подїти ся? В поли роботи нїякої, при хатї також невелика обрадованна, тож потреба шукати якого талану, щоби малу дрібноту чим погодувати. Невісти, а з ними й відданицї, встають із постелї, як тілько зазоріє, а маленькі дїти через сон розмовляють з собою і біжуть у лїс на гриби. Заким дїти збудять ся, повстають, попротирають заспані очи, заким завважуть, що в хатї вони самі господарами, а двері засунені на всї лавки, то їх матери вертають до дому вже з повними мішками, вертають зарошені, потомлені, бігцем вертають, бо й самі голодні і дїти на них ждуть також голодні.

Запитаєте ся такої невісти:

— А що там несете в мішку, матусуню?

— Губи, дитиночко божа та людська — відповість вам чемненько.

— А які губи? — питаєте дальше.

— Всякі — кінчить одним словом і пращає вас з Богом і спішить дальше за другими, щоби не спізнила ся і застала все в хаті при гараздї.

Загляньте-ж тепер до такої низенької хижини, де бідна мати бігла без тямки з лїса, ніг під собою не чула, прошу милостиво, загляньте! Ледво мамунечка поріг переступила, а вже кількоро дїточок її, плещуть усї рученятами і в мішок заглядають і найменше під стелею в гойданцї вихилило головку на хату, кличе: — Мама, мама! — Господи Боже! як би так упало з гойданки на постїль, а з постелї на землю, або від разу стрімголов з того доробальця під запічок, забило би ся до хтему, вже не було би що підносити. Але не впаде воно маленьке, нї: прозорлива мати добре його схоронила, як йшла до лїса, добре його прикріпила святочною крайкою, щоби не втїк лебедочок зі своєї першої палатки.

Великі твої страсти і пресвітле твоє Воскресенє, наш преждевічний Спасителю! Яка-ж та мати терпелива, яка-ж її любов велика, який сон короткий, яка сила невисказана! Прийшла з лїса втомлена, нема коли спочивати, бо дїти вже висипали губи на стіл, хапають козарі, голубінки, сироїжки, потюки, калїки і все загалом разом з корінцями мечуть до горшка і все питають ся: Що то?.... Що то?.... Мати відповідає, називає кожду губу по імени, старі велить на бік відкладати — сушити, а молоді в горнець. Варять ся гриби в горшку, а дїти коло горшка півколесом стоять, числять, кілько котре з них кинуло тих марципанів своєю рукою і кожде памятає добре, чи кинуло червоні, чи

жовті, чи голубі, чи рижі або білі. Але що-ж з того, що знає кожде, кілько губ кинуло, і як ті губи виглядали? Коли зварили ся, всї однакі, пізнай же їх тепер! Хто-ж пізнає, хто полагодить се пекуче і дразливе дїло поміж дїточками, хто порішить його ладно без обиди божої? Одна тілько мати зуміє те зробити: — О ті твої червоні козарики, а ті твої сиві голубінки, а ти маєш сироїжки і грибка молодого в додатку, а ти баранячі ріжки і дві шифурки з молодих калїчок, а ти.... а ти.... на.... білі грибки з корінцями — говорить дїтям мати і ложкою кождому подїлом роздає і остерігає, щоби лакомо не їли, не задавили ся, а собі або лишить яку гіркиню, або нї: вона не питає, що сама голодна, добре, що дїти хоч раз попоїдять. Такі мами жиють і хвалять Господа під соломяною стріхою, такою самою була достоту мати Матїя в селї Вічнотузї; бувало скоро світ, вона вже лїси-дебри перебігає милями, навіщує всї місця, де гриби „мечуть ся“ і разом зі сходом сонця вертає до себе; сонце сходить, підносить ся, а вона підносить також покалїчені, покровавлені ноги по терню, шепче молитви, спішить до дїтий, з котрих найстарший Матїй завсїгди найперше будить ся і найперше крізь вікно виглядає за мамою.

Матїй хоч був уже великим хлопцем, але з мамою не ходив у лїс на гриби — з нею був би не спростав йти так скоро — але за те він і його ровесники в Вічнотузї мали свій нїби великий лїс, а тим лїсом були буйні бодаки на селищу, де давнїйше росли вільхи і верби. Тут отже дїти вічнотужні збирали на весну підсадки, в лїтї печерицї, а в осени підпеньки. Як тілько Матїй закликав: дїти, є гриби в нашім лїсї — то зараз бігли дїти з цїлого села Вічнотуги на селище, розлазили ся по бодаках, збирали губи

і з великою утїхою несли до дому. Часом лучило ся, що одного або другого хлопця чепив ся блуд у тім бодаковім лїсї і не міг вийти на конець, тодї гопкали всї, кричали так довго, поки не відшукали товариша; то були гарні, чемні дїти, що так дбали один за другого, що не позваляли на те, аби котрий в бодаках запропастив ся.

Вибіг раз Матїй на вулицю, закричав: Василю, Павле, Гриню, а ходїть же но сюди — і побіг дальше.

Вибіг Василь, Павло, Гринь, повибігали й инші з хат, а Матїй уже на вигонї і ще кілька хлопцїв з ним, позадирали голови до неба і показують щось руками.

Біжуть хлопцї що раз дальше туди на поле, очи не зводять з неба, що вони такого дивного могли побачити на тім погіднім небосклонї?

Дивлять ся хлопцї, а там високо щось нїби хмара, нїби дїрава верета, пороздирана. Нї, то нї хмара, нї верета, то щось инше мусить бути.

Спустила ся та верета низше, перетворила ся в хмару комарів.... Нї, то не комарі, їх так далеко око не добачить.

Спустили ся ті комарі низше, перетворили ся в мухи.... Нї, то не мухи, муху й на стели в церкві не розпізнаєш, не то так високо.

Спустили ся ті мухи ще низше, перетворили ся в воробцї. Воробцї так високо?.... то не може бути.

Спустили ся ті воробцї ще низше і чудо, дїйсне чудо!.... Ті воробцї перетворили ся в ворони.

— Ворони, ворони! — кричать хлопцї і біжуть дальше.

Коли-ж ті ворони спустили ся дуже низько, перший Матій закликав:

— Пречиста Мати, таже то бузьки!....

— Бузьки, бузьки — повторили всї за ним.

Аж тепер хлопцї не помилили ся: то були дійсно бузьки, що спустили ся на землю, окрили цїлий луг багноватий, стали проходжувати ся поважно, заглядати чогось по тепличинах.

Радість, несподївана радість для хлопців: в селї було тілько одно бузькове гнїздо на комині священника; на весну бачили дїти в гнїздї пару старих, а в лїтї ще двоє або троє молодих; того лїта вже й зі старими було тілько троє, а тепер від разу стілько бузьків воскресло на лузї.

Прибігли хлопцї на луг, якось бузькам то не сподобало ся: злетїв один, другий, десятий, сотний, стали то скупляти ся, то розлїтати, то в гору підносити ся, то спускати, а все на тім місци, над головами хлопців, а далї пустили ся туди на полудне д лїсови.

— Біжімо за ними — каже Матій — вони там під лїсом спускають ся — і побігли всї на чолї з Матієм здоганяти бузьків.

Не спустили ся бузьки під лїсом. Побанували ще хвильку, посуятили, а далї знесли ся під облаки, полетїли там, де люди анї по снїгу не бродять, анї на ледї не ховзають ся.

Полетїли, нехай летять собі здорові, на другий рік знов вернуть ся, але що тепер робити хлопцям, коли крилець не мають? Близько лїса, треба йти гриби збирати; в лїс далеко запускати ся лячно, але при краю також щось знайде ся, бодай підпенька мохната.

Скочив Матій за фосу в корчі, побігли за ним і инші, співають кричуть, скачуть, аж земля дуднить: шукають і за грибами, але нема грибів,

навіть і старої гіркині незамітно. Ого: є моримухи: над самим краєм ліса цілий ряд червоних моримухів з білими цятками, такі красні, аж просять ся, щоби їх брати.

Взяв Матій одного моримушка з червоненьким наголовачиком, узяв другий, третий, забрали собі всї по одному, тілько по одному моримуху, повиходили з ліса, що робити?

Котрийсь знайшов спопеліле свіже огнище, кричить: Є ще огонь, а дивіть, як углє ярить ся, палїмо!

— Огонь, огонь — крикнули всї хором і розбігли ся по корчах, зносять ломаче, сухе ріще, десь невидимо воскресла така купа, мали би що добрі конята тягнути до хати.

Курить ся з купи що раз ліпше, а хлопцї дують зі всїх боків. Заняла ся купа, бухнула поломінь, аж вершок поблизької ялички обсмалила, чудесно! нема що казати. Скачуть хлопцї коло огню, але що раз більше здалека, бо вже кільком пелехата чуприна так зашарчила, аж волосє покоружило ся.

Згоріло ріще, стілько огню яркого, вола можна би спекти. Та вола нїхто так не пече в огню, хиба які розбійники, але бульби, гриби, а від біди й гіркинї можна би пекти. Та що-ж з того, коли нема й мізерних гіркинь, тілько лупина з яєць порозмітувана на муравнику і якась немудренна шматина, а в тій шматинї добра жменя соли. Коли є сіль, то вже гаразд, треба конечно щось пекти.

— Ану печімо моримухи — мовить Матій.

— То отруя, не можна — кажуть инші.

— Отруя, отруя — повтаряє Матій — по одному не завадить спробувати, переконаємо ся, що з того буде?

— Нехай буде й так: переконаємо ся, що з того буде — признали всї Матієви.

Стали хлопці пекти моримухи: кождий свого положив перед себе на яркім углю, сидить і уважає. Кільканайцять пар очий кліпає при огні, кільканайцять моримухів шкварить ся на огні, буде-ж тут незадовго ладне й сите пироване. Кождий держить сіль у пушках і що хвиля свого моримуха присолює. Справді не завважують хлопці таких чистих сльоз, якими плаче гриб, коли припече ся, але й тут на моримухах показують ся, виступають каплї, значить, і він має якусь кров, а що більше, так сак само шкварчить, а навіть і рушає ся, що й гриб.

Покоружили ся моримухи, попекли ся, треба їх з'їсти.

Що-ж, „від голови риба воняє", перший Матій витягнув свого моримуха з жару, здув з нього попіл, висипав на нього ту сіль, що йому зістала, вкусив раз троха, похрупав, похрупав, пролик; вкусив другий раз ліпше — добрий каже, тілько пересолений, і з'їв увесь!

За приміром Матія пішли й инші хлопці і знов кільканайцять моримухів потахло з примішкою знайденої соли в кільканайцятьох хлопячих ротах, полїзло простїсенько в проголоднені животики.

— Може би ще по одному моримуху? — завважав Матій.

— Нема вже соли — відповіли инші — буде нинї досить, ходїмо ліпше до дому, бо хоче ся їсти.

Хотять хлопці вже забирати ся, виліз гробар з ліса, дуже добрий і знакомий нанашко, тілько нинї чомусь дуже смішно виглядає: в одній руці рискаль, у другій панська торба, під одною пахою вязка зеленого барвінку, під другою сніп якогось хабузу, в зубах люлька обернена в долину накривкою, пазуха на переді

випхана чимось, аж сорочка витягнула ся, а на голові капелюх держить ся тілько на однім усі, не має третої руки, щоби його собі поправити. Поскладав гробар своє манатє недалеко огню, шукає чогось за пазухою, шукає, ходить коло огнища, шкробає ся в потилицю, а в кінці каже:

— Хлопці! не бачили ви де тут моєї шматини з солию?

Хлопці стоять кругом коло нанашка, позирають один по другім, якось то неладно видаєть ся їм з'їсти чужу сіль і не надумувати ся.

— Що-ж вам, діти, стало ся? Чому котрий з вас рота не отворить? — питає гробар.

— Не гнївайте ся, татусуню — каже несміло Матїй — ми з'їли вашу сіль, а шматину ось я маю.

— То так же кажіть. Коли ви з'їли, то видихайте здорові; але з чим добрим з'їли?

— З моримухими: кождий з нас по одному схарив тілько, бо на більше не стало вашої соли.

Гробареви піднесли ся тепер крачасті брови десь аж висше чола, очи розтворили ся так, мов би його хто стиснув за горло, встромив вказуючий палець поміж зуби і свиснув так сильно, аж в ухах хлопцям залящало.

Іще відголос з дебрів не перестав поглумлювати ся свистови, а вже з ліса вийшов шпаковатий панець в окулярах, з бородою, перескочив рів, став коло огнища обтирати білою платиною румяне лице.

— Що-ж там, гробарику, стало ся? — спитав пан по хвили.

— А дивіть ся, пане доктор, на покаяніє — каже гробар. — Як ви тут нїчого не поможете, то я йду в село шукати за помічниками, бо кільканайцять гробів нараз сам не викопаю.

— А що-ж стало ся?

— Ті хлопці наїли ся моримухів.

— Давно?

— Тепер.

Розпитує лікар хлопців, чи може їх що не болить, чи може що не нудить, а вони всї йому кажуть:

— Нї, нас нїщо не болить.

— Коли не болить, то ще буде болїти, коли то правда, що ви їли моримухи — подумав лікар і далї робить своє: щупає дїти за живчик, за голову і сам покивує головою.

Хлопцї не сподобали собі пана з таким дивним поведенєм; перший Матїй десь невидимо подїв ся, инші товариші завважали його далеко за рікою, коли став руками махати на них, щоби утїкали. І таки повтїкали всї в село, лїкаря з гробарем лишили.

Іде й лїкар з гробарем до села, але не спішить ся. Став в однім, другім місци, каже гробареви щось викопувати, а гробар копає; він відай уже в таку годину уродив ся, щоби тілько копати.

— Буде, пане, з вас тих хабузів, я більше не донесу — мовить гробар.

— Іще тих бодаків мусимо назбирати, але з корінєм — уже не каже, але просить пан.

Стали й коло бодаків, назбирали знов цїлий оберемок, пустили ся в село.

Приходять д хатам, стрічають першу маму Матїя.

— Слава Ісусу!

— Слава на віки!

— А що, кумо, гаразд у хатї? — питає гробар.

— Не великий гаразд, бо хлопець тепер прибіг до хати, кинув ся на постїль і йойкає страх! щось його в серединї ріже — відповідає мама Матїя.

— А не знаєте з чого?

— Нї, не знаю.

— Колиж не знаєте, то я вам скажу: моримухів наїв ся під лїсом.

— Йой, Матїнко пренепорочна! — закричала невіста й вернула ся до хати.

— Ходїть, пане — каже гробар лїкареви — тепер або ваші погоничі, або мої....

Пішли відвідати Матїя.

В хатї вертить ся Матїй на постели, кричить: — Йой, йой, давайте раду! давайте яку раду!

— Де тебе болить?

— Під грудьми й голова, йой мало не трісне голова й пити хочу — глаголить Матїй.

Виняв лїкар флящину з торби, накапав на цукор якогось плину, всадив Матїєви в рот.

З'їв Матїй цукор, щось нудить....

Дав лїкар ще якогось відвару моримухоїдови і велїв йому пити, як перестане нудити.

Не упорав ся лїкар з одним, а тут на подвірю такий скрегіт зубів, несуть мами, тати. своїх синів-погоничів, повний тік у стодолї недужих моримухоїдів, кождий кричить: — Йой живіт, йой голова!.... давайте пити, давайте раду.

Так пережили дві доби в великім страху й тревозї родичі, а в тяжких болях ті, що не слухали досвіду старших, тілько повіли собі: З'їмо по одному моримуху й переконаємо ся, що з того буде? — Тим чином скінчило ся на лїкарю, а гробар був непотрібний; але коли би так були хлопцї знайшли більше соли в гробаревій шматинї й з'їли ще по одному моримуху, тодї може би був і лїкар нїчого не поміг.

Суниці.

Від рана ходив Лучка по зрубі, а де подибав на горбочку червоні суниці, аж очи радістю яснїли. Не зважав на сонїчну спеку, на попараскані руки, що хвиля згинав ся, брав ягідку за ягідкою, що хвиля заглядав у коробку, чи скоро наповнить ся.

Коли назбирав повну коробку, обтер каплистий піт з чола, перехрестив ся, сказав „Слава-ж Тобі Господи“ і пустив ся лїса до дому.

На дорозї стрітив його якийсь пан незнакомий і питає:

— А що, сину, хочеш за ті ягідки?

— То, прошу пана, продані: я призначив їх для нашої сусїдки, доброї панї — відповів Лучка.

— Скілько-ж можеш взяти найбільше за ту коробку?

— Вісїм сотиків, так тепер всюди продають.

— Возьми за ту коробку ягід від мене корону, завтра зможеш купити кільканайцять коробок за ті гроші.

— Сего не можу зробити, прошу пана — звиняв ся несміло Лучка. — Та добра панї

позичила вчора моїй мамуни на сіль, я для неї призначив сю коробку.

Не взяв Лучка срібної корони за суниці, заніс їх своїй добродійці, поклонив ся чемно і пішов веселий до дому.

Син Невимовного.

I.

Село Диковаричі не гомоніло давнійше такою славою, як нині. Навіть у своїм „циркулї“ не зазначило свого житя якою небудь згадкою в актах урядових. Конокради, палії, розбійники, перевідники і такі инші мошенники там не виводили ся; а як знайшов ся припадково який нечестивий, то зараз два, три сільські законодавці без суду, без адвоката, по тихонечки з ним справили ся і ніхто в селї не знав, хиба котрий сам з тих прокураторів шепнув кому на ухо:

— Алеж то влїпили йому, влїпили!.... Дістав же, дістав!.... До смерти не забуде!....

Чоловіка грамотного, ученого доктора, фільософа-мудрця, воєводу також у світ Диковаричі не висилали, бо, правду кажучи, не розуміли ся на тім дїлї.

Тай земля в Диковаричах не скривала в своїм нутрі таких „благих сокровищ“, щоби з цїлого світа суєтливі люди до неї збігали ся кричали:

— Купуймо від Диковаричів землю, копаймо ями, а будуть гроші!...

От собі була така звичайна земля: з одної сторони села поля покриті лїтом цариною аж до нїмецьких осад, а з другої тягнули ся про-

сторі луги до дубових лїсів, бильних у дородливе жолудє.

Луги були страх широкі; а на них лепехи, шувар, різїйка що гаї, вирів, калабань, багнищ без числа і ще ріка на причинок..,. Але яка ріка? О кілька миль понизше тих лугів мала нїби якісь береги, а на самім лузї плила куди сама хотїла сотними руслами, а часом і в озеро переміняла ся.

На тих то просторих лугах стояла самітно непростора лїпянка, а в тій лїпянцї жив чередар; але не чередар рогатого скота, нї! Той другий мав хату в селї з кумом, що дві капітуляції вислужив, а сей перший був собі чередарем громадських безрог. На імя було йому Гаврило, а на прізвище — простїть за нездале слово! — Льошка.

Той Гаврило Льошка, властитель лїпянки на просторих лугах, повдовів був дуже вчасно, але сам не мешкав, тілько з двома дїточками. Дївчина старша вміла спекти, зварити, випрати, зашити, а молодший хлопець також дурно не шкребтав горшка по вівсяній замішцї: він помагав вітцеви в лїтї завертати безроги, а в зимі ловив пискорі по тепличинах.

Гаврило Льошка не був великим доматором, виходив часто собі десь нїби на вандрівку; не було його два, три днї, часом тиждень цїлий коло хати. Тодї хлопець сам доглядав череди і безроги слухали його так само, як старого. Їсть що бувало на приспі під хатою, калатає ложкою по кітлику, весь полк вепрів коло нього на сторожи; залїзе в шувар, зашелестить, відізве ся, череда вся, що жовнярі до штурму, біжить у те саме місце, пливе через найглубші вири, купає ся; побігне в лїс, сховає ся, і звідтам закличе.... гггу! Пречиста Дїво, що біганя, що квику, що парцованя по лїсї, по корчах!...

Шукає череда, шукає, знайшла: володар сидить на дубі, числить з гори вепри — є всї.... Трясе дубом, сипле ся жолудє градом, є празник, є пированє для безрогої череди. Без костура, без пуги якось собі радив малий синок Гаврила Льошки, десятки вепрів випасав через лїто на пожиток громадї.

Хлопець був хрещений і так само, як половина його ровесників, звав ся Іваном. Але люди в Диковаричах мали також щось троха з того... з того... головного гріха гордости в собі: не хотїли хлопця кликати Іваном, а не випадало знов мовити „син Льошки“, бо завітним звичаєм потреба було перед словом „Льошка“ додавати „шаную і се і те і слухи чесні і вас чесних“ і т. и., багато заходу коло такої незамітної людини. Але якже його звати? От так, щоби вже не образити нїкогісїнько в світї нездалим словом „Льошка“, прозвали його сином „Невимовного“.

Сказав один „Син Невимовного“, повтаряють і другі, старші сїдоглаві тілько при нагодї, коли мова зійде на безроги, але з нелїтками інакша справа! Де побачать малого свинопаса, біжуть за ним без духа....

— Невимовний! Невимовний! — вереденять ся. Та хлопця то болить, хоч він і свинопас. Нехай би ревіли, вили разом з собаками „свинопас“, він тим не обидив би ся: противно, йому се честь приносило, що знав хоч що то, а вони нїчого. Однак слово „Невимовний“ було для нього чимось обидним.

Жалує ся хлопець перед вітцем.

— Всї дїти в селї прозивають мене! — каже. — Бігають за мною і кричать „Невимовний“!

— То не йди в село, не будуть кричати! — радить батько. — Маєш свою хату

і свою череду; вона тебе, сам бачиш, не прозиває. По що-ж там йдеш, до якого вітра?

Послухав син вітця, сидить ціле літо при череді, годує свині жолудєм, не йде в село. Надійшла зима, скортіло хлопця заглянути до ровесників, а вони йому на перший привіт знов те саме: „Невимовний“!... Забіг з санками до одної громади дітий, до другої, всюди та сама біда з обидним словом.

Зносить хлопець обиду, але бігає. Занесло його щось аж на другий конець села до дяка, і воскрес у дяківській школї.

— Чий ти? — питає дяк і притирає започені окуляри і приглядає ся хлопцеви, немов у святій книзї воском прикапану золоту букву завважив і хоче з неї ту темну головку зідрапати нігтем.

— То син Невимовного! — закричали школярі хором.

— Льошка! — гукнув один такой злобно на ціле горло.

Хлопець почервонїв, мовчить і плаче.

— Як тебе кличуть у хатї? — питає дяк дальше і приглядає ся хлопцеви, аж довгою бородою по лици його скобоче.

— Іваном! — каже хлопець.

— Дуже красно кличуть!... Я також Іван, а по вітци Капиця, а прозивають мене „хулящі“ язики лямполизом, а тебе по тату також зовуть інакше?

— Я син чередара з лугів! — говорить хлопець смілїйше і вже не плаче, тілько дивить ся на дяка, аж старому живійше серце затовклось, немов посербав горячого росолу з курки і приложив на немічні груди теплої вати.

— То ти чередарів, мій похресник? — каже дальше. — Я тебе не пущу від себе через зиму, будемо оба вчити ся азбуки. А що, лишиш ся?

— Лишу ся, нанашку, тілько книжки не маю.

— Знайде ся і книжка в потребі, не жури ся!

І полюбив дяк Іван Капиця Івана, сина Невимовного, держить його в себе, учить на великій стінній таблици азбуки.

— Диви, диви, як він то розуміє! — приговорює, тїшить ся і зарегоче ся дяк Капиця, аж табаку з пушки розсипає....

А на хрестинах, поминках, навіть при покійниках, скілько разів перестане псалтиру читати, зараз виїздить з сином Невимовного.

— О, з нього буде великий чоловік, що принесе славу Диковаричам! — каже.

Дяк хвалить Невимовного, а людям байдуже. От як люди!

— То син господарський, не кметя! — кажуть. — А зрештою хто би там слухав дяка і ще такого, що колись був капітаном у войську? От плете старий, бо на розум дитинячий сходить! Не треба дивувати ся: він дивить ся вже не своїми очима, лише окулярами!

Гинуть снїги, дусять „марцеві хвилї“ дяка Івана Капицю в грудях, не дають дихати. Кличе дяк до себе Івана, сина Невимовного.

— Сину! — повідає. — Зима кінчить ся і я кінчу!... Бог кличе.... Та добре.... Передовсїм зроби так, як я казав!... Тям мої слова!... Чим будеш, тим будеш, але чесним, добрим.... І на Диковаричі в світї не забувай! Добрі люди непорочні дїти.... І про ліпянку свою памятай! В нїй ти хрестив ся; в зимі, в ночи, крім священника, баби і мене, нїкого більше не було... Твоя покійна мати то чесна, праведна невіста, ти вдав ся до неї. Вернеш колись, мир знайдеш, як я його тут у себе знайшов.... Тут я знайшов мир святий, здїлав своє і кінчу....

легко, щасливий кінчу.... На тобі спічне колись тягар дальший, памятай про своїх!... Прощай, з божим благословенєм прощай!... Бог кличе... Та добре!...

І помер дяк Іван Капиця, прозваний „хулящими язиками“ лямполизом і нарядили в позичене і поховали величаво і памятник на могилї поставили.

— Заслужив собі, щоби його хто хоч у грамоту вписав! — говорили собі в Диковаричах ті, що троха вже більше думали про світ. — Щось мав доброго в собі покійний: і пановане покинув і нас не відцурав ся і суплїки нам писав і на добре радив і в церкві Господа з нами хвалив і більше нужди нїж гаразду поміж нами зазнав!

Вернув ся Іван, син Невимовного, назад до лїпянки, знов при череді на лугах; сам пасе, бо отець десь подїв ся. Пішов десь на цїлу весну від хати, пропав без вісти.

Невимовний ґаздує з сестрою: він при череді безрогій, вона при хатї, обоє заходять собі світа.

Прийшла пізна осїнь, закупили гінчаї свинї, посоловів хлопець, нема що робити: нї на лузї череди, нї в селї дяка, лиха зима надходить. Зароїли ся в хлопячій голові гадки покійного дяка Капиці, аж лице горить.

— Прощай, Марійко! — каже хлопець сестрі — йду також за гінчаями, коли дяк-нанашко в Бога, а тато нас покинули! Йду...

— Прощай, Івасю! — повідає сестра з плачем. — Коли ти так упер ся, я не пораджу тому нїчого; але верни ся на весну, бо я сама і при череді і коло хати не здужаю....

— Добре, Марійко, добре!... Верну на весну, верну в яри, може й тата знайду!...

Сестра стояла довго під хатою, отирала заплакані очи, щоби ще хоч здалека поглянути за братом сиротою. Вже хлопець давно зник з очий дївчини разом з гінчаями і чередою, а вона стояла.

— Верну на весну, верну в яри, а може й тата знайду! — повтаряла.

II.

Женуть гінчаї череду битим цїсарським гостинцем, а Іван, син Невимовного, біжить за ними, часом і завернути поможе, коли одна, дві три штуки відбігне, скочить у бік, або положить ся який спасений пацюк до рова і не хоче йти дальше.

Присїдають гінчаї близько ріки на попас, а Іван, син Невимовного, біля них на боцї сидить без кафтаняти, тілько мішок на плечах зашпилений з переду під бородою деревляною протичкою і то більша його половина з одного боку відстає, бо випханий жолудєм і перевязаний.

Їдять гінчаї і сироті дають за Бога ради, ще й жартують собі, що престольний го́род буде витати малого короля-свинопаса в мішку і всї чини духовні і світські вийдуть йому на стрічу з хлїбом і солию, всї поклоном вдарять перед владикою безрогої череди....

Іван, син Невимовного, нї слова на те, задумливий, не слухає того, але живими очима всюди пасе: і череду гінчайську доглядає і селам і місточкам і людям приглядаєть ся, все нове, займаюче.

Пригнали гінчаї свій товар під престольний го́род на зелїзничий дворець, загнали під простору шопу, а Невимовний розглядає ся

і подивляє чудеса. Машини увивають ся то в зад, то в перед, стягають вози в троє, четверо більші, ніж ліпянка на лузї, пристають і відсапують немов той мужик, що висербав борщу кілька мисок, а опісля, що ціпом вдарить по снопі, то застогне на цілу стодолу, аж кури закудкудакають. А тут також кудкудакають і люди: витягають з возів ріжні вигади, паки, міхи, наповнені Господь знає чим, зелїзо, дерево, а все борзо, борзо.... і кричать і спорять і накликують; не розбереш нїчого, не підхопиш у тім натовпі одного слова. Дїйсне кудкудаканє!

Дивить ся Іван, син Невимовного, гінчаї розмовляють, торгують ся з панами купцями, а його черідка з лугів помішала ся з иншими безрогами і якась немирна, а в другім перилї тілько поручем низьким перегороджена стоїть череда волів. Вони також позадирали голови в гору, повивалювали очи, зворикають, тремтять, непокоять ся. Що тут того товару в шопі, і не почислиш; а все призначене на заріз, на поживу для тих, що кують з зелїза криці, всякі орудя, машини, що працюють головою, постійно думають, щоби щось нового винайти, заступити руки парою, електрикою. Суєта, вічна суєта житя чоловічого!

Заїхала машина попри саму шопу, надсунула з гуком-стуком, стала з возами, засвистала, застогнала, випустила з себе клуби пари і струї горячої води, заворушила ся скотина в шопі, скачуть воли межи свинї, свинї поміж воли, тратує ся нїмина в суміш: рик, квик, от тобі Содома, дїйсна Содома! Огорнув страх присутних, а найбільша розпука для купців; всї потратили голови, нема такої душі, щоби втихомирила розбурхану скотську пристрасть. Нїхто не приступить, тілько кождий здалека!

— Не випускайте з шопи! Не випускайте з шопи! Не випускайте з шопи і ворота добре підіпріть! — кричать прозирливійші і мудрійші голови, а самі ще дальше втікають.

Але хто має ті ворота підперти? хиба самі воли і свині. Коби так німина сама яким чудом притихла, то зараз ті крикуни величали би ся, що то їх діло!

— А що, я не казав?... Тілько ворота підперти і не пустити з шопи!

Та щож, коли воли не втихають, тілько скачуть на всї боки, а свинї своїм квиком додають ще більшого страху. Вже вивалили два щеблї в решітцї і зелїзний друк вигнули; ще тілько оден щебель, піде все на перон, буде тратувати, колоти всїх жиючих, навіть і тих мудренних, що горлали здалека: „Підперти ворота!“

Підійшов Іван, син Невимовного, аж до самої решітки, кличе свою череду по свому і мече з мішка жолудє, а вона вся немов схаменула ся, протверезїла, задирає до нього рила і вже не квичить, тілько рохкає, витає свого кормителя, а другі безроги за тими першими так само пхають ся всї в ту сторону, де стоїть Іван, син Невимовного. А воли також поробили дурні очи, — в них і так очи тілько слава, що великі — поспускали голови, притихли; вже не розщибають собою, тілько ще денекотрий заревить проразливо. І стало ся чудо: воли і свинї утихли, хоч ворота нїхто не підпирав!

Іван, син Невимовного, звернув на себе увагу присутних. Всї подивляють, що така штука вдала ся йому; навіть ті, що мали діло з воротами, поотвирали роти з дива. І гінчаї обступили малого свинопаса, блїді, перелякані...

— Клич, клич іще хоч троха — молять його — заким ганьбу до возів позаганяємо!

Підходить якийсь старий чоловік сивий, пан не пан, ремісник не ремісник, одяга на нім вся з сирого полотна, навіть і шапка, щось подібний до покійного дяка Івана Капиці, тілько що табаки не заживає. Бере Івана, сина Невимовного, за бороду, підносить троха до гори, дивить ся йому в очи і на мішок дивить ся, але не сміє ся; така твар у нього поважна, наче у якого патріярха.

— Чий він? — питає гінчаїв.

— Нічий! — відповідають. — Сирота, свинопас, нікого не має на світї.

— То я тебе возьму з собою! Підеш?

— Піду! — мовить Іван сміло.

Взяв незнакомий Івана, сина Невимовного, завів іще до більшого, славнїйшого престольного го́рода, провадить до свого дому, розповідає жінцї про ту пригоду на зелїзничім двірци з волами і безрогами, про дотеп, котрим хлопець з'умів утихомирити сполошений товар.

— Кажу тобі, — так закінчив оповідати — побачиш, що будемо мати в нім доброго сина і наслїдника!

Івась, син Невимовного, стоїть, розглядає ся по тій новій хатї, а в нїй такі вікна, хоч і з дзвінницею Диковаричів крізь них їдь, а стеля, верх дуба старого хиба би о неї опер ся, а всюди по столах, по стїнах, по кутах світить ся золото, аж за очи хапає.

Слухає Іван, син Невимовного, що той нанашко в чиноватинї говорить з нанашкою; не розуміє, тілько догадує ся, що щось доброго, бо обоє старі мило до нього усміхають ся, а нанашка по голові гладить його і мішок розшпилює з нього і протичку деревяну на всї боки оглядає.

Довідав ся Іван, син Невимовного, по якімсь часї, що його новий нанашко в чиноватій одязї називає ся Ганс Шваб і є великим дукаром, славним чоловіколюбцем. Він сам зістав з Івася, сина Невимовного, також Гансом, прибраним сином богатого бездїтника.

Ходить молодий Гансик до школи, учить ся відлично, а всюди його милують, тїшить ся загальною любовю.

Збігає час незамітно, але Гансик замітно змінив ся: він вже не хлопець, лише молодець хороший. Сусїди і знакомі завидують старому Швабови прибраного сина з чесним характером, поведенєм, завидують йому прилїжної, трудящої людини.

Старий Ганс Шваб не їздить більше по світї, старість на се не позволяє. По смерти жінки нікого не хоче біля себе, тілько свого Гансика; без нього і дихати не може. Жде і години числить, коли Гансик верне з викладів шкільних, а скоро побачить, зараз в руки плеще, витає ся.

— Скажи, сину, до чого маєш охоту? — питає раз старий Ганс молодого. — Пора вже рішити ся. Господарем, купцем, урядником, чи може банкиром? Наука, капітали, то дорога до всего: до доброго і лихого.

— Я, тату, вже рішив ся!... Від того не відступлю!

— Похваляю твою самостійність, але послухай і мене старого досвідченого! Ти моторний, гарний, вивінований всїми найкращими прикметами, яких світ собі бажає, а дїла священничі заключають в собі тяжку відповідальність... Жаль і сум збирає на вид людий, яких судьба погрузила в тони лицемірства.... Зрештою хто знає, чи поведе ся тобі все так легко, як до тепер? Або ся штука колись на зелїзни-

чім двірци! Воно повинно тобі також послужити за примір. Памятай, не засліпи ся в своїх Диковаричах, не переціньюй ліпянки на лугах!...

— Що до мого народа, то про малпячу любов мене не посудите; а що до мого будучого становища, можу стілько сказати: вправа, тату, вправа доводить чоловіка в кождім чеснім, благороднім ділї до повної совершенности, ділає з нього мистця-художника.

— Га, коли так, то нехай діє ся воля божа! Годжу ся на все і даю тобі моє вітцівське благословенє. Вірю сильно, що імени свого покровителя не обезчестиш і старий Шваб буде на другім світї радувати ся з свого прибраного сина!

І так рішила ся судьба колишнього Івана, сина Невимовного! Молодий Ганс Шваб зістав духовним отцем, пастирем-проповідником на цїсарськім дворі, став голосити слово боже і всемилостивійшим і всесвітлим і вельможам і панам і мужикам і прошакам, а всї слухають, усї розуміють його, одушевляють ся золотоустим Гансом! Стане і говорить з початку кільком мужикам, а тут уже десь воскресли сотки, тисячі народа; вже не самі мужики, але люди з ріжних станів стоять, не зітхають, тілько слухають, щоби не втратити нї одного слівця святої правди, гасять душевну жажду струями тих слів, що пливуть із Гансової душі.

І старий Ганс Шваб дожив утїхи. Не дурно жив він для народа: дїло його голосне, наслїдник його мілїонів працює, трудить ся. І в палатах і в дворах і поміж бідними сиротами бачуть молодого Ганса, проповідника Христового: він полюбив світ той грішний і служить йому добрим приміром.

III.

В Диковаричах через ті літа багато змінило ся. Передовсім ті, що колись бігали маленькими по селї і кричали „Невимовний“ за сином Гаврила Льошки, вже були посивіли; не один став заступати ся синами при плузї, косї, ціпі, мав свою поміч, а инший мусїв сам старі кости на батьківській ниві розстрясати, коли син загиб йому на війнї, або не мав ніякого.

Хати одні від старости порозлїтали ся, треба їх було новими заступити, а в иншім місци таки один та другий побудував ся на новинї і посвятив свою садибу, щоби в нїй процвитало щастє по волї Бога.

Ліпянка на лугах не змінила ся. Все стояла, як давнїйше: з верха зелена, з боків зелена, тілько віконця при самій земли часом блищали ся з далека, як сонце сходило.

— Нї згорить, нї завалить ся! — говорили люди жартом. — Стріха в розхіднику, стїни з каміня, нї огонь, нї буря не возьме ся...

І так непростора ліпянка стояла на просторих лугах, а в нїй жив инший чередар, муж Марійки, сестри Невимовного. Тепер він пас безроги громадські і тучив їх дородливим жолудєм з дубових лїсів гінчаям на продаж.

Марійка, сестра Невимовного, постаріла ся, чорне волосє перемінило ся в срібне, дїйсна бабуся поміж кількома дорослими синами. Треба було чимало нажурити ся, нагризти ся, заким то підхопило ся від землї, підросло. І тепер з великими також журба, журба ще більша; хоч вони чесні, хоч послушні, але пристановище для них знайти, то штука! Всї не будуть свиний завертати....

На просторих лугах тягнув ся зелїзничий тор, усипаний високо; машини з возами переїздили кождого дня, тревожили безрогу, череду і птиці по очеретах.

Диковаричі недовірчиво глядїли з початку на адський вигад, але з часом і вони стали проїздити ся чи провожувати ся до поблизького місточка на торг, щоби покладки продати, соли купити і обарінок дитинї. Часом лучило ся, що не один горожанин з Диковарич провіз ся дальше, нїж до міста і наробив собі клопоту: мусїв платити кару, бо не висїв з воза там, де мав висїсти, і тодї мав що розповідати другим про свою пригоду, а ті другі вже були обережнїйші, прозирливійші, не дали ся машинї надути.

Часом висїв який пан, не з машини, тілько з того воза, що тягнув ся за нею і мав велику одиницю на собі, як держак від тупиці і зайшов до Диковарич та задержав ся коло свинарської лїпянки.

— Ого, новий гінчай за нашими безрогами по лугах парцує! — подумали Диковаричі. — Також не знав до кого удати ся, та аж до свинопаса! Мабуть у нього гадка, що тілько свинареві свинї!

Але здогадний гінчай не питав за безрогами. Він питав ся за давним чередарем Гаврилом Льошкою і оглядав лїпянку і в серединї і з верха, брав зі стріхи розхідник з корінцями обережно, щоби ростинки не ушкодити і ховав до своєї премногоцїнної пушки.

Люди бігли дивити ся на „чудака“ і розповідали йому, що знали Гаврила Льошку і його сина Невимовного.

Пан з увагою слухав, хитав головою і писав собі щось у своїй книжочцї.

— Того син, що тут колись мешкав, — заявив він відходячи — є нині великим достойником, славним чоловіком у світї. Маєте чим гордити ся!

— Дивіть, дивіть!... То малий свинопас, що такі дива нераз з нашими безрогами виправляв, нині великим чоловіком! — говорили люди в Диковаричах. — Хто би то був надіяв ся?!

А воно таки так було, хоч нїхто не надіяв ся!

Одного дня заворушило ся в Диковаричах все, що жило; і мале і велике виступило в празничних одягах. Коло свинаревої ліпянки стояла висока брама така, на весь циркул її видати, окрашена ріжноцвітними хоругвами, вінцями. Тисячі народа ждуть князя церкви, що будував величаві святинї, доми для бідних сиріт, високі школи, що невсипущим трудом добив ся високого становища і любови у чужих, а нинї спішить до своїх воскресити їх до духового житя своїми світлими подвигами, величними дїлами.

Зібраний нарід з далека і близька окри просторі луги з чинами духовними і мірськими, жде на великого мужа....

— Входить муж слави! — говорять собі всї. Вертає архієрей, отець опущених сиріт, вертає просвітитель у свою вітчину, для котрої пожертвував усе, щоби двигнути, піднести з темноти той, хоч не богатий, але чесний нарід, гордий зі свого гнїзда, неспоганеного нїчиєю кривдою!

Потрясли вистріли з моздїрів воздухом і землею, потрясли, змішали ся з гомоном дзвонів і тисячних окликів „славно!“ В княжих шатах вступив по кількадесятьох лїтах син Невимовного, вступив тут, де хрестив ся Іваном

у присутности священника, дяка Івана Капиці і старої баби, вступав зі славою для Диковарич і цілого краю!

І вступив син Невимовного до свинаревої ліпянки і підніс її величність: стіни її витали у своїм невеликім просторі великого чоловіка!

І підняв син Невимовного згорблену клячучу сиву нанашку.

— Марійко! говорив він держачи її у своїх обіймах. — Марійко, я додержав слова! Я казав, що верну на весну, що верну в яри, і я вернув! Я вправді Ганс Шваб, ношу імя мого чесного другого вітця, але для тебе, для вас усіх лишив ся я давним Іваном.

*
* *

От вам і повість за Івана, сина Невимовного, не довга, але правдива. Іван, син Невимовного, живе нині поміж своїм народом, яснїє йому маєвим сонцем, що додає житя навіть і над гробом похиленому старикови і припоминає вічне житє, нове воскресенє. Жиє він на славу всему світу славянському, для усіх народів жиє і народи ним жиють.

Нераз слухаєте з приємністю, як другі говорять і читають про нього, і я також слухаю.

Суєта про насущний.

Часть перша.

I.

З підгірського села Східниці до Борислава буде півтора години ходу; дорога возова через діл у слотливім часї дуже прикра, недогідна; тому підприємцї, що добувають там у великій скількости нафтяну ропу, пускають її рурами через Мразницю, Борислав на губицьку толоку до великанських кітлів, з кітлів на зелїзничий дворець і дальше в широкий світ. Часом така рура в однім або другім місци трісне, попсує ся, і тодї, заким сторож завважить і дасть знати до Східниці, заким руру направлять, піде тої ропи нераз кількасот бочок марно в болото.

Одна з таких рур трісла раз коло самої школи в Бориславі; нафтяна ропа пустила ся з неї з такою силою, що заляла цїлу дорогу, сусїдні подвіря, ба навіть дістала ся через браму аж на шкільне подвірє: заморока вдарила так сильно, що годї було дихнути. Але люди на се не зважали, тілько збігали ся, черпали коновками, горшками, мисками, навіть пригорщами, словом, чим хто міг; гатили по дорозї, по ровах той брунатно-зеленявий і неприємно вонючий плин, зливали його в баривки, бочки і з горячковою скваплївістю несли до дому.

Саме в тім часї повиходили дїти зі школи і задержали ся на деревянім хіднику перед брамою; хлопцї, дївчата дивили ся на се небувале явище, подивляли, що з такої тоненької рури бухав такий великий потік кипячки, дивували ся, що нарід за тою кипячкою так розщибав ся; хоч не оден упав, то другий не зважав на нього, тілько по нїм перейшов і дальше черпав.

Стоять дїти, дивлять ся, лише оден Тарас не задержав ся з другими; спішить до дому, рад би птицею злетїти, щоби мама не потребувала ждати на нього.

— Пожди, Тарасе, ще троха — говорить товариш Володко, вчепивши ся його кріпко за рукав — скажи менї, коли усе так добре знаєш, чому та ропа зі Східницї плине сюда через таку високу гору?

— Бо до гори парова машина тисне її в гору, а з гори вже сама тисне ся в долину.

— А чому не возять її так, як перше, мужики бочками?

— Видно підприємцям виходить се дешевше спроваджувати рурами на зелїзницю.

— Паничу сїдайте, бо я маю їхати до фабрики по тата — говорив візник, що приїхав по Володка до школи.

— Їдь на конець хідника, я не полїзу тут у болото — відповів Володко, а Тараса держить і питає дальше:

— А зробиш менї з воску такого Жида з кіблями, як той, що ти принїс нинї до школи і дав панови учителеви?

— Зроблю, зроблю — мовить Тарас — тілько пусти мене, бо ще маю нести обід татови до кошари.

Деревляний хідник скінчив ся. Володко сїв до повозу й поїхав, а Тарас розпочав

ґімнастичну вправу по липкім, товстім бориславськім болоті: він скакав з одного каміньчика на другий, що виринали з болота, оминав вози, людий, аж зайшов на новий світ до „банкової яруги“, став на камяній плиті, розглядає ся, куди би тут йти дальше. Серед дороги баюра не будьяка, в баюрі десятка возів і в один і в другий бік пустили ся їхати, кричать, вйокають, а все стоять на місци. По обох боках тої яруги купи болота, а за тими купами рови в півтора хлопа також з болотом, а за ровами низькі домики, позападувані в землю тілько дахи видати.

Наскучило ся якомусь верховинцеви стояти, далїй по возах скаче наперед, не питає, що люди галякають, сміють ся, може яких з десять возів перелїз і знов злїзає на дорогу.

— Не скачіть в то місце, бо утопите ся — остерігає Тарас.

— Та чому утоплю ся? і паличкою з воза пробує в то місце, чи хлопець правду каже. — Фі фі фі, — аж засвистав, що так глубоко і скочив на плиту коло Тараса.

— Як же тепер розминемо ся? — каже господар.

— Ступайте, нанашку, по тім каміню, що виднїє з болота.

— Що менї то камінє? Лїпше би вишутрували, щоби люди не бідували.

— Тут шутрують раз у раз, та нїщо з того: бачите ті гори понасипувані, то все відти з під землї; там на споді копають люди ями, шукають за воском, а земля западує ся так усюди, навіть з домами.

— Так, так ти повідаєш, вона ще колись зовсїм западе ся. Бувай здоров, та спасибіг тобі, що перестеріг у добрий час, та хоч сухий верну до дому.

І пішов чоловік, а Тарас не може дістати ся д хаті, хоч недалеко, з кільканайцять кроків. Віз з ялицею на півперек дороги, людий тьма кричить: Їдь, чоловіче, дальше, або вступи ся на бік!

— Та вас також ніхто за ноги не держить — відзиває ся властитель тої дивоглядної рогачки, а сам стоїть коло коний по пояс у болоті, розпука огортає його.

Стало багато візників, що стояли порожні, і Тараса обертати, насмішкувати ся з нього:

— А що ти, хлопче, заарендував ту плиту, доки будеш на ній стояти? Далій приростеш до неї.

Того було Тарасови за багато. Він скочив з плити на руру, що лежала над глубоким ровом, наповненим кипячкою з поблизької ями. Рура тонка, а довга, заколихала ся на боки, люди з'охкали: туй туй упаде хлопець, пропала одіж, не вмиє ся й за цілий тиждень.

Не впав Тарас; кілька раз захитав ся на самій середині; тепер виліз на купу каміня, а з неї зісунув ся в долину до низенької хатини з одним віконцем, відхилив маленькі дверчата і поліз до неї, як до пивниці.

II.

Хатина була без сїнок, маленька, багато низша, ніж колиба в лїсї; Тарасові родичі мешкали в ній уже від кількох літ, хоч дорослий чоловік тілько в тім місци, де піч запала ся до половини в землю, міг стояти просто на ногах, і коло порога навіть Тарас запирав головою о стелю. Підлога, а властиво хатний тік у виді скісного чотирокутника, представляв площу похилу, з котрої хіснували хиба малі

сестрички Тарасові; вони саме в тій хвили, коли Тарас вступив до хати, тягнули візок до порога, а звідти пускали і візок точив ся з котятком у долину до темного кута. В тім куті накрита була велика яма; з неї колись тисячі видобули в виді чорної кипячки, а нині тілько щурі найбільше добували ся з неї до хати; що позатикали рано діри склом, вапном і Бог вість іще чим, то в ночи щурі нові входи собі поробили і все поїли, що з вечера лишило ся: хліб, бульбу, а часом мара і одіж погризла, посікла на дрібки.

Тарас положив книжки на свою поличку, де були ріжні фіґурки з воску, моделї знарядів гірничих його роботи, поглянув косо в поличку коло печі і повеселів: татові горнята ще стояли порожні на своїм місци: то упевнило його, що прийшов на час до дому, мама не могла гнївати ся на нього.

— Мамуню — заговорив тепер Тарас весело — в нас нині були пан інспектор у школї і оглядали мої фіґури: найліпше сподобав ся їм той Жид, що я колись робив, тямите?

— Дай менї спокій, я не тямлю ніякого Жида — відповіла мама і стала дути ще сильнійше в огонь, щоби скорше зварити обід.

— Той, той... з тими двома кіблями і з кінським хвостом у руцї, що татуньо казали: „Пусти його тепер, пусти, нехай йде кипячку либати“. Того собі інспектор сподобали і питали мене по німецьки, чим мої тато, а я відповів їм: Майн фатер іст айн берґман. — То їм дуже подобало ся. Шкода, що Семен Кошерецький покинув школу. Я вже знаю, чому покинув: він тепер у гірничій школї; до полудня лазить до ями і має пять шісток за цїлу шихту, а по полудни десь там учить ся. Мариня Залїщукова також перестала; вона тепер у кошарі при

млинку; всї наші найлїпші ученики з четвертсї кляси попереставали; з християн тілько я лишив ся, Володко директора з фабрики і кілька Мазурів, а решта сто дванайцять Жиди.

Мати перестала дути, обтерла очи заплакані з їдкого диму, глянула на Тараса й каже:

— Годї до школи ходити, як нема хлїба в хатї і огортки на тїлї. Лацно тобі, коли тато здоровий гарує і в день і в ночи. Всї з біди сміємо ся... А що би ми зробили, як би так тато, сохрани Господи, занедужав? Я калїка на руку, до млинка не можу ходити, тодї й ти мусїв би покинути школу.

— Не кажіть того, мамуню. Менї тяжко було би розлучити ся зі школою, я не хочу про се й думати. От Кімель такий бідний, пішов до міста до ґімназії і сам удержує ся; його отець такий бідний, нїчого не дає йому: мабуть уже тепер у пятій клясї. Пан учитель говорить часто, що я лїпше рисую, як колись Кімель і задачі поряднійше пишу.

Кімель, сину, Жид, пішов межи своїх, а вони йому пособляють і не скорблять себе. В нас що иншого: Куди не поступиш ся, всюди біда щурить зуби, глумить ся. Ей, що то говорити, що колись буде... На, їдж бульбу з юшкою і неси татови, бо нинї знов не приходив до дому, лишив ся на другу шихту.

— Може ви, мамуню, чого гнїваєте ся на мене, що так говорите?

— Гнївати ся на тебе не маю за що.

— А чомуж ви такі сумні?

— Та нема чого веселити ся, дитино: ти вернув зі школи, обід не готовий, тріски не хотять горіти; від самого рана щось менї так тяжко. Господи, не лиши нас без своєї святої опіки.

Мати замовкла, стала лагодити обід для батька. Тарас також забрав ся до їди, спішив ся; діти все ще возили ся з котом, т. є. спускали його з гори в долину на ловлю щурів, але він дрімав у візку спокійно; його самого були би щурі заїли — і не бояли ся бушувати по хаті.

III.

Несе Тарас їсти татови до кошари, не може забути того, що мама говорила про школу. Я мав би покинути школу? — питає сам себе.— А пан учитель і пан директор все говорять, щоби я йшов до ґімназії. Та чому я не можу ходити до ґімназії так, як Кімель?... Чому? — А ось я в нанашка почтильона учу троє дітий і маю за се на місяць пять шісток. А в місті може також знайти ся хтось, що дасть більше ніж пять шісток. А тато недавно обіцяли купити книжки за ті гроші, що я заучив, і чоботи підшити і свою блюзу гірничу дати поліцаєви переробити на мене, як буду мати вже йти до міста. Ні, ні, я не покину школи, я мушу так учити ся, як Кімель; тай його тато богато не заробляє на день, що ночить у коновці по улици юшку з яблок і кричить: „файне мост — калт — аааа!“

Йде Тарас задуманий крутими уличками, опинив ся під тою кошарою, де його батько працював під землею. Став на насипі, хоче йти до середини, а двері люди геть затарасували; чоловіки, невісти стовпили ся, гаморять тихо, не вступають ся. Десь і шандар відкись з'явив ся, розігнав людий в однім місци, а вони в друге ще з більшою силою тиснуть ся до дверий, хотять йти до середини, а там знов хтось не пускає і витрутив одного ямара з ко-

шари на силу. Ямар бігцем полетів аж під насип, де стояв Тарас, і задержав ся.

— А що там таке? Поморочило ся богато? — питають.

— Йдіть та подивіть ся самі — відповідає задиханий ямар. — Довідаєте ся богато, як пробігнете ся з відтам так, як я. Мабуть засипало кількох в ямі, але поліція не пускає, бо тепер там комісія.

Слухає Тарас, серце як камінь бє в грудях, аж віддих тамує, а ноги вросли в землю, не може поступити ся з місця. — А може то мої тато? — гадає. — Ей татуньо старий ямар, вони стілько літ працюють. І мимохіть прошептав Тарас мамині слова: Господи, не випускай нас з своєї святої опіки.

— На бік! — крикнув шандар. — Вступіть ся люди, бо наші комісарі йдуть — крикнув поліцай. І люди розступили ся троха з під дверий, з кошари винесли ямарі на ношах чоловіка накритого веретою так, що тілько чоботи було видно і поставили на землю. В слід за ними повиходили і пани і поліція, поставали.

Глянув Тарас на чоботи і задубів на насипі з горнятами.

— Пізно приносиш, сину, обід татови — каже йому знакомий ямар, якому текла цюрком брудна вода з його одіжи і волося. — Ще рано Богу душу віддав, камінь привалив його в штольни, тепер недавно витягнули з ями. Не маєш тата, вже ти сирота, небоже.

Тарасови потекли рясні сьльози по блідім лиці, він глядів на сю верету, що накривала його батька, йому все ще здавало ся, що він піднесе ся, встане і заговорить до нього. Таж він, його батько, був такий сильний, здо-

ровий ще вчора і ніколи не скаржив ся, щоби його що боліло.

Дивить ся Тарас, біжить і мама, розтручає всїх, пхає ся на силу.

— Пустїть, пустїть, то його жінка — кажуть ямарі і розступають ся.

Невіста приблизила ся д ношам, піднесла в гору верету і стоїть, що стать камяна: нї плачу, нї сльоз в очах, тілько уста судорожно дрожать, нїби щось шепчуть — знать молить ся.

Побачив тепер Тарас остатний раз свого батька, але в якім страшнім видї: груди роздавлені на широкий круг, голова також покалїчена, а на лици гіркий сміх ще й по смерти, а над головою руки закостенїлі держать кріпко зломане топорище з дзюбака.

— Ратуйте його, ратуйте! — благала невіста опритомнївши. — То не може бути, щоби він умер. Він мусить жити для своїх дїтий.

Нїхто не знав, що на се відповісти, нїхто не знаходив відради для нещасливої, хоч усї були зворушені її розпукою.

— Та несїть його д хатї, він заплатив за неї за цїлий рік — благала дальше невіста, коли побачила, що її мужа забирають. — Несїть його на його лаву, він заслужив на те, щоби я його хоч своїми сльозами обмила.

Не потреба тепер уже нї хати, нї палати — сказав на се один ямар і взяв з иншими ноші з покійним на плечі.

Не вволили волю нещасливій жінцї, понесли умерлого просто д церкві, до трупарнї.

Тарас пішов з мамою туди також; він ступав слїдами батькової крови, що красила каплями цїлу дорогу.

IV.

День маєвий був красний, шкільна молодїж гуляла по лузї, ученики співали на перегін із птицями, лише бідний сирота Тарас, їх товариш, ішов сумний з Борислава до Дрогобича з малими сестричками: меньшу ніс на плечах, старшу тягнув за руку; лїз слимачим ходом і що хвиля ставав. Він сам легко забіг би, але з дїтьми не легка була справа; то хлїба, то води хотять, все якісь нові забаги. Навпослїд каже старша: Неси й мене, я дальше не піду, мене ноги болять; і сїла на дорозї, плаче.

— Ти вже велика дївка, тебе не можна брати на плечі — приговорює Тарас, і дитина дала намовити ся, встала, штильгукає дальше по каміню. Ледво дотягнув до ріки. Як же дїти побачили воду, анї руш далїй не підуть: посїдали над берегом, не слухають брата.

— Не бійте ся нїчого, я вас попереношу — просив Тарас.

— Нї, ти нас утопиш — мовить старша.

— Побачиш, що не утоплю, тілько не бій ся.

— Так мовив тамтого лїта — не бій ся, не бій ся — а вода забрала нас обоє.

— Тодї було глубоко.

— А тепер не глубоко? А ось на серединї ріки, як вода крутить ся... Нї, нї, я не піду, веди нас д хатї.

— То я вас лишу.

Дїти в плач; старша зачала, а молодша за нею. — Що робити? — питає себе Тарас. Коби хто над'їхав, може перевіз би за Бога ради, але не видати нїкого, бо жидівське свято.

Над'їхав якийсь повіз; на передї візник поводить кіньми, а в повозї сидить пес на по-

душках, розглядає ся, не що може пан. Блискавкою перемчали коні ріку, не було й часу кричати: перевезїть нас.

Бачить Тарас з далека, їде ще хтось, але дуже поволи; один коник і візок з будкою ніби на пса, то певно дрогобицький пекар, може перевезе. Приїздить близше, ні то не пекар, то нанашко почтильон, що має богато дїтий. Слава-ж тобі, Господи!

Побачив почтильон Тараса з дїтьми, став над рікою, кличе до себе, а дїти біжуть і говорять: Возьміть нас, возьміть коло себе, ми Тараса вже не любимо, він хоче нас потопити.

— Та я не їду по воду до ріки, тілько везу почту, — мовить дївчатам і меньшу тягне за рученята до себе, а Тараса питає:

— А ти де в тілький світ з ними зайшов?

— До міста, мама з шпиталю переказувала.

— Та з дїтьми до шпиталю? Чому ти не лишив дїти у мене?

— Не хотїли, плакали також до мами, а тепер плачуть, що їх хочу перенести через ріку.

Посадив почтильон менше дївча на колїна, старше біля себе в сїдальницю, а для Тараса нема місця. Чіпай ся — мовить хлопцеви — де можеш і держи ся добре, бо тут калабаня.

Став Тарас на розворі одною ногою, обіймив буду руками, скілько міг і так держить ся; нанашко на передї з дїтьми до коня: вйо! і кінь з берега затягнув візок у калабаню, сам вийшов собі на плитке, збовтав ногою і положив ся. Візком вода колише, дїти сміють ся з коня, а нанашко в тревозї говорить: Встань гнїдий, встань, вівса дам, — і шелепоче соломою і божить ся, що дасть вівса.

Поліз Тарас у воду, скупав ся по пахи; приступив до коня, сіпає за гриву, підоймає, ніщо з того.

— Не торгай так — мовить нанашко — ще гірше зноровиш, не так зробимо; на тобі мою шапку, неси на беріг, настав йому, чей встане.

Зробив так Тарас. Кінь побачив шапку з вівсом, зараз підняв ся, витягнув щасливо візок на беріг, нанашко сплюнув, перехрестив ся.

Їдуть дальше рінею, віз підскакує по каміню, зле Тарасови на заді; стоїть ногами на розворі, обіймив руками буду, немов приліпив ся до неї, а вода стікає з нього цюрком. Бодай така їзда і не снила ся.

Уже дівчатам ліпше на переді: хоч їх підмітує, то вони держать ся нанашка і розмовляють весело.

— Чи ви, нанашку, все так чужі діти возите, що так раз у раз їздите то до міста, то з міста? — питає старша.

— Ні, я тілько вас везу по знайомости; инших, так кого будь не можу возити.

— А ось тої зими ви привезли хлопця до себе троха більшого ніж Тарас.

— Він був би замерз у снігу, тому я мусів його витягнути з замети.

— А чого-ж він ліз у заміть, хиба-ж він санкував ся?

— Йому санкованє не було в голові; він вертав зі школи на свята до дому.

— А та жінка, що ви одного разу привезли і лежала у вас хора, чи вона также вертала зі школи?

— Ні, вона носила свому синови хліб до школи — закінчив нанашко і затрубів коломийки, щоби діти на яку иншу гадку прийшли.

Нанашко не любив про те згадувати, що людям часом зробив добре.

Заїхали під місто д фабриці, де виробляють свічки з земного воску, став нанашко почтильон і каже:

— Злазїть, дїти, поти їхало ся. Бачите той високий дім з червоним дахом? там ваша мама. Підете собі з Тарасом стежкою попри шини, запитаєте ся когось, то вам покаже, де лежить. Я не можу з вами йти; мушу спішити ся, щоби на час приїхати. За півтора години знов вертаю, приходїть сюди, візьму вас з собою до дому.

Розстали ся. Почтильон поїхав дорогою на почту, Тарас з дївчатами стежкою до шпиталю. Три недїлї не видїли дїти мами, самі бідували в хатї. Скілько гірких хвиль пережив Тарас від смерти свого вітця, про те нїкому не казав, він рад би був тепер як найскорше з мамою побачити ся і розповісти її материнському серцю все, а все, що його болїло. В тій хвили не прийшло йому на гадку, що мама слаба, може й не жиє.

V.

Іспит у гірничій школї скінчив ся, ученики з обох курсів, числом пятнайцять, віддихнули свобіднїйше, вони аж тепер завважали, що панів присутних було більше нїж учеників.

Пан радник устав з крісла, всї цїкаві, що скаже; в тім хтось застукав і напрасно отворили ся двері; в порозї з'явив ся хто? Тарас зі своїми сестричками.

Всї вдивили ся на сю трійцю нужденних, обідраних дїточок божих, нїхто не сміяв ся, хоч положенє всїх супроти дїтий видавало ся

досить потїшним; ученики може були би перші бухнули сміхом, але почутє людськости не позволяло їм на се: вони знали дуже добре сироти, знали їх покійного батька, з котрим колись добре їм було працювати під землею.

Глянув Тарас і каже: — Може пани куплять „штольню“? нанашко почтильон повіли, що тут такі річи купують.

— Деж та штольня? — спитав радник, думаючи, що хлопець може має яму з воском на продаж і тілько зле висловив ся.

— Є тут у сїньох за дверми, як пан позволять, я зараз внесу — відповів Тарас.

— Покажи, подивимо ся.

Вніс Тарас свою штольню, поставив перед панами на столї; ладний прилад, нема що казати: з лїскових патичків скринка нїби яма, під нею пивничка, над тим варстат із корбою на кіблї і друга корба на ґурт для робітника, що спускає ся в долину і млинок на підрі. При корбах робітники з воску, і на горі і в долинї в тій пивницї точнїсенько все з'ображене, як Жиди підприємцї видобувають земний віск; навіть і Жида касиєра не забув.

Обертає Тарас корбою, а то все порушає ся мов живе і ті при корбі, і ті при ґуртї і стара бабуня з дївчатком, знать бабуня з внучкою дує млинком свіжий воздух в яму, щоби не поморочили ся люди на сподї, і чоловік з гірничою лямпою спускає ся в долину. Задзвонив дзвінок, перестав Тарас крутити корбою, отворив дверчатка в долинї, а там той самий чоловічок, що спускав ся, а дальше ще кілька ямарів із дзюбаками, сокирами, лопатами і віск поміж тими щеблями виднїє ся.

— Ти сам то робив? — питає ся радник.

— То ще покійні татуньо менї помагали — відповідає Тарас.

— А що-ж ти жадаєш за ту штольню?

Тарас змішав ся, нічого не каже.

Вийняв радник пятку, дає Тарасови, а йому аж щось діє ся, якийсь несвій.

— Бери, бери, коли пан радник дають — шепчуть йому.

Взяв хлопець пятку, обертає в руках і дивить ся на пана радника, аж дусить ся; хоче щось мовити і не може.

— Може тобі за мало даю? — питає ся радник дальше.

— Ні, прошу пана, то може і за богато... Се памятка по моїм татуню... Я її дав би тут сховати і гроший не взяв би, але мої мамуня вчора вийшли з шпиталю, діти їм страх докучають. Я просив би за яку роботу.

— Прийдеш до мене завтра до канцелярії, я тобі дам роботу — відозвав ся директор місцевої фабрики. То був батько Володка, з котрим Тарас іще недавно ходив до школи і товаришував.

Дістав Тарас і гроші і приобіцяно роботу і ще щось: що його штольня буде стояти в гірничій школї в склянній шафі, а як колись зажадає, зможе собі її відобрати. Се було Тарасови великою потїхою в його горю; з тою штольнею вязали ся гадки найприємнїйших хвиль, які пережив з покійним батьком вечером у низькій хатинї. Грішми Тарас довго не тїшив ся; він заніс довг татусеви почтильонови, за решту купив муки у Жида і бульб і хлїба бохонець і заніс все до мами; ба не все заніс; хлїбець мусїв надпочати дїтям; вони бідні вже не могли зайти до дому, такі були голодні. Приобіцяною роботою тїшив ся також, він знав, що як буде мати занятє при фабрицї, поможе своїй недужій мамі богато. Перший раз тої ночи від нещасної смерти свого батька

спав твердо і снив про приобіцяну роботу. А про школу снив? Чому, міг снити і про школу, але думати на яві того не міг.

VI.

О пятій годині рано в лїтній порі стали по копальнях, вертничих вежах парові машини трубіти, як звичайно, всї разом скликувати людий до роботи. Та музика предивна, котру Жиди називали „єрихонською трубою“, а наші мужики „чортовою бандою“, робила на чоловіцї, що троха розумів ті винаходи людські, таке вражінє, немов тисячі дїтий маленьких десь з під землї видобували ся на світ, на свободу і співали гимн до предвічного Сотворителя.

Ще відгомін остатних звуків того поважного робітничого склику не перестав лунати по охресних дебрах, а Тарас уже протирав заспані очи на улици, защіпував на собі робітничий кацабай, йшов на роботу. Коло фабрики застав Тарас громаду ямарів: вони товпили ся при вікнї дверника та виповідали йому по черзї свої нумера.

Дверник бігав по кімнатї, аж задихав ся, здоймав з гаків таблички порозвішувані по стїнах — все одну бляшану, а другу деревляну з тим самим числом — біг до вікна, пхав ямарови в руки і вертав ся по другі.

Часом ямар на дворі ще не дійшов до вікна, ще не сказав свого нумеру, а дверник уже біжить у те місце, де його таблички висять, здіймає скоро і вертає до вікна, пхає ямарови в руку.

Так перейшли десятки хлопів, лишив ся Тарас малий, задер голову до гори, став на

пальці, хоче застукати до вікна, не може дістати. Побачив, що дверник запер кватиру в вікні, крикнув другий раз що мав сили: „Нумер шість сот шість!“

Виставив дверник голову на двір, глянув на Тараса, похитав головою і засвистав собі.

— Ти нині знов тут? — мовить Тарасови. — На тобі, хлопче, тілько шкіра і кости; голодний вовк не чепив би ся тебе... За багато лазиш під землю.

— Мушу — відповідає Тарас. — Мама все ще слабі, а Жид вчора навіть кусень соли не хотів мені повірити.

— А що-ж ти робиш там під землею?

— Що велять: часом ношу дошки з другими до штольні, а дасом пхаю візки на „штайґунґу“*) або здержую, коли вертають.

— Бігай, бігай борзо, щоби тебе не лишили — закінчив дверник, вручив Тарасови таблички з числом шість сот шість і засунув кватиру.

Побіг Тарас до лямпаря, дав йому бляшану табличку, взяв лямпу і біжить до наставника робітничого, дає деревляну.

Взяв наставник табличку, глянув до своєї книжки, повідає: — Ти вже маєш пять шихт, буде з тебе за той тиждень.

— Прошу пана нас четверо в хаті; мама, двоє дітий і я; три ринські на тиждень не дуже багато.

— Ти нині сам, инших хлопців нема; хто тобі позволив ходити до фабрики?

— Самі пан директор.

— Ага! знаю... То ти майстер тої штольні... А тепер уже до школи не ходиш?

---

*) На штайґунґу — під гору.

— Та коли маю ходити? Цілий тиждень роблю.

— Іди, йди — і наставник махнув рукою.

Пішов Тарас. Ще кілька мінут довше, а був би спізнив ся: тілько чотири хлопи стояли при шибі і ті вже ладили ся їхати; один з них вхопив Тараса жартом під полу і сказав: — Тепер нас буде чотири і кусничок хлопа — і так вступив з ним до коша. Дзвін вдарив гасло, машина в омежній комнаті застогнала тяжко, колеса на пасах закрутили ся, зникли і ті з Тарасом у глубокій ямі.

За пів години зі сто кількадесять хлопів не було вже анї одного на верха; пішли всї під землю, щоби там через дванайцять годин при слабім світлї лямпи гарувати тяжко на хлїб насущний для себе і для своєї родини.

VII.

Робота по копальнях земного воску в Бориславі тяжка, сполучена з великими небезпеками для людського житя. Особливо давнїйше, коли видобувано віск без усякого ладу і припису гірничого, коли робітники копали, цимбрували ями, як їм удало ся, а під землею ставили штольнї так само без усякого складу — дусили ся, морочили в їдких ґазах, або вода їх заливала по ямах; а підприємцї — переважно Жиди — дбали тілько, щоби як найбільше воску дешево з землї добути.

Люди спускають ся до такої ями так, як се ми бачили на Тарасовій штольнї, то є по одному на линві і в кібли, нераз і чверть години їде в долину по покривленій ямі; коли отже яке нещастє постигло, приміром заморока, вода, або запалив льонт динамітовий, щоби

патрон вистрілив і скалу розбив, не так скоро і легко можна було втїкати на гору. Правда, що до такого шибу лїзло найбільше двайцять хлопів, але за то шибів є тисячі; з сего можна легко зрозуміти, кілько народа погинуло марно в протягу двайцятьох лїт. Так дїяло ся до недавна, так дїє ся й тепер, тілько з більшою осторожностию; бо власти гірничі пильнують і старають ся всїми силами усунути лихо і управильнити роботи під землею.

Не так дїє ся в копальнях, де наш Тарас спустив ся до шибу. Там шиб тілько один, до котрого машина парова в мить спускає і витягає людий великим кошем; воду з під землї помпує друга машина з такою силою, що могла би добру ріку в себе втягати; так само і прилад, котрим входить свіжий воздух під землю, є того рода, що коли би той вітер пустив на село, не устояли би ся стріхи на хатах. І під землею люди учені, інжинїри, наставники перестерігають людий, бо їм також житє миле.

Тут власне очутив ся Тарас під землею не перший раз і не сотий. Инший світ, инші думки; робітників більша половина стояла при вікнї шибу, друга розходила ся по бічних штольнях. Многі й жартували, сміяли ся при суботї, тїшили ся на завтрішну виплату. Наставники визначували роботу, ямарі розходили ся; в міру того, як віддаляли ся від вікна головною штольнею, вона ставала ся більша, довша, сотки лямпок як звіздочки червоні блимали, колисали ся в Тарасових очах. Се тревало коротко: звіздочки стали щезати, як блудні огники, ямарі розійшли ся по дїрах, у головній штольнї стемнїло ся, Тарас тілько бачив коло себе те, що освічувала його лямпа; він сам стояв на „штайґунґу“, щоби тягарові візки підпихати до гори.

Пустили ся візки по шинах з набором, забрав ся й Тарас до роботи, попихає під гору до вікна. Що оден переїде коло нього, він піпхає троха, верне ся, а тут уже другий, ба й третий... десятий і т. д. без кінця, а порожні знов вертають.

Перестали візки точити ся, зрадів Тарас, що незадовго скінчить ся шихта і він знов вийде на світ, оглядати сонїчко боже. Став втомлений, опер ся о якусь драбинку, спочиває. Завтра вже не піду на роботу — думає собі — спічну при неділї і мамі гроші принесу за шість шихт по пять шісток, аж три ринські разом. А позавтра в понеділок?... Треба знов рано вставати, спішити ся, щоби не заслужити на грошеву кару. Та доки так буду робити? До смерти, доки камінь не придавить так, як покійного тата. Всїм Господь управляє — говорив покійний тато — де кому назначено згинути, там і згине.

Стоїть Тарас опертий о драбинку, а тут його із заду хап! руками, заткав йому очи, каже:

— Угадай, хто то? Не вгадаєш, то в кібель вержу.

Не шамотає ся Тарас, сили не має; тілько мацає: руки якісь маленькі, гладкі, одїж свіжа, не ямарська і голос знакомий, але чий, не може собі пригадати.

— То таке щось як Володко — сказав мимовільно Тарас.

— Я сам, відозвав ся якийсь хлопець і відкрив Тарасови очи.

Підніс Тарас лямпу, розтвирає очи, а тут усе ще темно йому з того світла, дивить ся, Володко, його товариш шкільний.

— То ти тут робиш? А чому я тебе перше не видів? — питає Володко. — Я кождої су-

боти спускаю ся на долину, як нема тата в канцелярії.

— Я в суботу ніколи не роблю, мушу в дома лишити ся — мовить Тарас. — А як же тебе без дозволу тата сюди пускають?

— Я докучаю хлопам так довго, поки не скажуть: — Лїзьте, паничу, і в пекло, тілько нам дайте спокій. Пожди на мене, я тобі маю щось богато розповісти, а тепер іще біжу до тої штольнї подивити ся, як в комині роблять.

— Тут не вільно нікому ходити, в тім місци ніхто не робить.

— Що то значить не вільно? Менї все вільно — каже Володко з досадою і скочив у бік, пішов до сеї пивниці, дошки здрухнїлі заломали ся, а він полетїв до ями, де кипячка давнїйше стїкала і вода з боків.

Прибіг Тарас з лямпою, спустив драбину, не стратив Володко притомности, якось чудом видрапав ся на гору, розуміє ся, цїлий як чудовище, бо вода і кипячка була в ямі на добрих три метри.

— Знаєш що, Тарасе, добрий ти хлопець, що мене виратував — каже Володко — тілько одно зле ти зробив, що так довго драбини не спускав, іще хвильку, а я був би утопив ся.

— Ходи борше, бо робітники майже всї на горі, робота аж до понедїлка застановлена — просив Тарас.

— Добре, що я не втопив ся, а тепер не полїзу такий, щоби з мене хлопи сміяли ся. Перше мушу вичистити ся, а ти менї поможеш. Що? боїш ся? ти трусе, ти...

— Не бою ся, але за мною будуть на горі питати, повідять, де дїв ся нумер шість сот шестий. А мама були би неспокійні, як би я на час не вернув ся.

— Ти мусиш менї то зробити, про що я тебе прошу, а як не зробиш, то я зараз, бачиш?... В ту яму назад!...

Страх огорнув Тараса. Володко мав добре серце, але коли його хто чим небудь подразнив, хоч би жартом, зараз попадав у таку ярість, що міг допустити ся і найбільшого злочину; пристрасть ним тодї володїла, не знав, що з ним дїє ся, а за хвильку жалував того...

Став Тарас благати колишнього товариша, щоби тілько утихомирив ся і віддалив ся з тої дїри в безпечнїйше місце, а він його не лишить.

Послухав Володко. Пішли оба в бічну штольню близько вікна, поховали ся і там чистили платє, крутили, сушили, а тимчасом ямарі всї повиходили на верха; тілько вони оба зістали з одною лямпою, в котрій олива догаряла.

VIII.

На другий день у недїлю рано став ся в фабрицї великий переполох: директор о четвертій годинї прибіг ненадїйно до канцелярії, скликав усїх урядників, що були в службі і питав, що стало ся з нумером шість сот шість, де міг подїти ся?

Вчора вечером, коли застановлено роботу, глядали всюди по штольнях, але не знайшли — освідчив інжинїр — у давнім хіднику, що припадково робітники одного разу добули, дошки були поломані, але не завважено нїчого; мусїв піти з мамою до дому.

— Нї, не мусїв піти, бо нумер належить до хлопця, котрого я дуже добре знаю, а мати його прийшла в ночи до мене. Пустити машину в рух, я сам іду шукати.

— Може бути, що він на долині — каже на се машиніст, бо вже від пів години хтось дзвонить, щоби тягнути його в гору.

— А чому не кажете, що цілу ніч якась мара дзвонила — шептав сторож до машиніста — нехай і пан знають, що тут є опир.

Директор не чув остатних слів, машиніст штуркнув з досадою сторожа в бік, щоби перестав плести дурниці.

Став директор з урядниками при шибі, слухає, таки дзвонить хтось, не перестає.

Пустив машиніст пару, машина почала з вагом стогнати, вийшов кіш на гору, а в коши оба хлопці: Тарас і Володко.

Яке-ж було счудованє директора, коли побачив свого сина в такім неприличнім і нужденнім виді. Він думав, що Володко з мамою в Дрогобичи, а Володко ще вчора вечером вернув до тата з листом; він не застав тата в канцелярії, тому пішов собі погуляти під землю, ну і нагуляв ся добре. Одну ще гарну прикмету мав Володко, а то, що завсїгди сказав правду, хоч би мала його стрінути й найгірша кара: розуміє ся, що сего разу висповідав ся перед вітцем зі всего.

Спустив ся директор до шибу, оглянув яму, в котру його Володко упав, та тілько рукою чепив ся за грудь. — Тут дійсно провидінє боже післало Тараса, що не загинув його син без вісти.

* *

*

Від сего часу стала до Тараса всміхати ся доля. Тато Володка дав його мамі трактиєрню на фабриці для робітників, невіста віддихнула

лекше, вона заробляла чесно на стілько, що могла свої діти й себе удержати.

Тарас здав вступний іспит до ґімназії, а яка його доля дальше постигла, дізнаєте ся пізнійше.

Кінець першої части.

Суєта про насущний.

Часть друга.

I.

В голоді й холоді учив ся Тарас у школї, боров ся з усякими противностями. На обід крупи, фасоля, бульба, а в неділю або в велике свято стиранку ячмінну господиня за Бога ради троха молоком прикрасила — то становило найбільші присмаки для хлопця. Четвертина хлїба грубого з отрубами, мов пальцї дитини, четвертина того бохонця за чотири крейцарі мусїла вистарчити на вечеру й на снїданок. Вечером купував той хлїб у перекупки, чесної „панї-матки“, покрадиємци, щоби нїхто не бачив, якими книшами він годував ся. Часом лучило ся так, що вертаючи вечером із лєкції голодний купив ту четвертину зачерствілого хлїба і по дорозї тайком став по дрібцї щипати з кишенї, нїби пробував, чи добра буде вечера. Яке-ж було його здивованє, коли завважив, що з четвертини нїчого не лишило ся: троха за богато коштував сей отрубяний медівник, по дорозї з'їв і вечеру і снїданок від разу. Так мусїв ждати, аж прийде черга на другого чворака, що його буде можна дати „панї-матцї“ за нову четвертину; мусїв числити ся з кождим крейцаром, він мусїв з того, що одержував з лєкцій, посилати також недужій

матери, котра занепала на здоровлю і зіставала без усякої опіки.

Літо сходило ще яко тако, але зима давала ся в знаки бідному ученикови, студінь-мороз страшно докучали, а на станції найбільше: нераз в неопаленій комірчині передригонів цілу ніч, запхавши ся по шию в сінник; рано мусів з нього вилазити, хотів, чи не хотів, хоча на стели й по стінах іней аж понависав, а вітер і з гори і з долини і з боків віяв, звідки хотів.

Як не бідував Тарас, яку нужду не переносив в остатних двох літах, всеж таки аж по смерти своєї матери переконав ся, що то значить кругле сирітство, але таке сирітство, як його, що мусів крім себе ще й про других журити ся, т. є. про обі сестрички Зоню й Ориню.

— Сину, дитино любенька! на тебе лишаю ті дві мої нещасні сирітки і благаю тебе, щоб ти їм не дав кривди зробити; за тебе я не лякаю ся вже, ти не загинеш у світі, але за них страх... Не опускай їх, а Господь тебе не опустить, переконаєш ся на собі. — Так сказала мати до Тараса в послідній хвили житя свого, а Тарас постановив свято додержати слова.

По похороні не вертав Тарас до школи: він пішов з цвинтару просто до розвалин якогось давного бровару, звідки перед годиною винесли його маму; тут став продумувати, що робити на світі, як удержати себе й сестри при житю. Сам він міг якось знайти собі світа, міг у школї, як до тепер, удержувати ся, але з двома дївчатами було неможливо.

Став питати Тарас за лекціями й не напитав: всюди Нїмцї або нїмецькі Жиди мають своїх подостатком, навіть таких, що права покінчили. В фабрицї не знайшов також відповідного занятя для себе, позістало йому тілько

одно: йти з иншими робітниками до кошари, лїзти в яму й відробляти „шихту“ за пять шісток; довго не міг відважити ся, а навпослїд таки так зробив.

Лазить Тарас в яму, але в таку яму, в котрій не робить ся так, як то по копальнях великих під проводом гірничих інжинїрів, тілько так собі по просту: Жид дозорує, мужик гарує, копає яму, йде що раз глубше в спід, робить штольнї після свого розуму, вриває ся в землю мов той черв і видає на світ богацтво в видї земного воску. В такій ямі став Тарас працювати разом із мужиками; в таких шибах оставав цїлий день, т. є. через дванайцять годин; він бачив там неодну смерть, неодин нещасний випадок: то землею людий присипало, то яма вистрілила, то робітники подусили ся, ба й він сам кількакратно заморочений тими одуряючими ґазами, кричав, що не дасть нїкому своїх книжок, а ховав камінє за пазуху. Потреба знати, що заморочений такими ґазами робітник має ріжні привиди: купи каміня, землї перетворюють ся в гроші, в хлїб і т. и., а нещасний стереже того і не дає нїкому до себе приступити, хиба підступом зловлять у руки, або удусить ся. Одного разу упав тілько такий маленький камінчик з гори, що горошок, до ями і стовк Тарасови два пальцї на нозї; якби так був трохи голову вихилив з під окапу, було би його забило.

На стовчені пальцї не міг Тарас лежати; ходив дальше на роботу, хотїв по крайній мірі хоч стілько заробити, щоби винаймити собі лїпше помешканє, як у тім бровари; в тих розвалинах уже не міг дальше видержати. Кождий робітник приходив тут проспати ся; дїти без дозору і опіки сходили ся тут кождого дня десятками, навіть такі, що йшли „поза школу“,

знаходили в тім бровари вигідне для себе пристановище. Таке окруженє впливало дуже нехосенно на Зоню й Орисю. Кілько разів вернув Тарас з роботи, глянув на свої сестрички, стілько разів огортала його крайна розпука: він завважав, що обоє дівчата з кождим днем занедбували ся більше. Ориси він не дивував ся, як малій, нелітній, але Зоня майже лякала його своїм нечемним, диким поведенєм; навіть робітники говорили, що Зоня не ріжнила ся від тих ледащих дітий, що цілими днями волочили ся по затїнках, що нераз люди гонили їх костуром зі своїх садів, городів, свого подвіря, а неодного й добре протріпали. Такі заміти болїли Тараса дуже, бо Зоня ще за житя матери скінчила була трету клясу, могла отже не тілько на себе уважати, але й Ориси дати з себе красний примір.

— В вас, дівчата, все в неладї — каже одного разу Тарас сестрам — обі такі розхрістані, а річи ваші, де хто схоче, там їх побачить...

— То покажи, будь милостивий, де ми маємо складати, в котрім кутї помістити ся? Уже нинї з десятого місця проганяють нас, а в додатку велять собі носити воду — сказала на те Зоня.

Тарас здивував ся таким смілим виступом своєї старшої сестри, розглянув іще раз добре ті казамати, не знайшов нїчого доброго: тих комірок, перин без лїку, а в них робітники покотом спочивають, кроком одним не ступиш, щоби не піткнути ся на якого чоловіка.

Зміркував Тарас, що лїпша яма в дебрі на вольнім свіжім воздусї, нїж таке помешканє поміж сотками ріжного народа, і вийшов одного дня з бровару з кріпкою постановою, щоби назад не вертати ся.

Дівчата йшли мовчки за ним, мороз переходив їм по тілї, коли глядїли на брата і завважали, що він тілько ноги волїк за собою; здавало ся, що туй-туй упаде серед дороги й більше не встане.

— Де ти нас ведеш? — спитала Зоня.

— До кошари на роботу — відповів Тарас.

— Коли так, то дуже добре... Я тїшу ся, що відгадала твою гадку і що зможу разом з тобою працювати; Орися зможе також перебирати віск з лепу; в трійку заробимо більше.

Тарас станув нагло, він хотїв переконати ся, чи Зоня жартувала, чи на правду так думала, і спитав:

— То ти думаєш, що я вас дїйсно проваджу до кошари?

— Або в тім що злого? Чиж не лїпше займати ся чим пожиточним, нїж блудити цїлими днями по тих пивницях і слухати вічно „принесїть води“, а ми носимо, то одному, то другому, а де піткнемо ся о якого сплячого, то лихословить нам і гонить на вулицю нас обоїх.

Тарас на ті слова Зонї тілько зітхнув тяжко. Він не провадив сестер до кошари на роботу, в його голові снували ся инші гадки. Він пустив ся давною знакомою вулицею коло „банкового болота“ в надії, що помістить ся може в тій хатинї, в котрій давнїйше мешкав з родичами, але тут застав велику зміну. Він не міг пізнати, де стояла та лїпянка: Нїмцї закупили ті болота, осушили, підвисшили на кілька метрів і на тім побудували такі красні доми для фабричних урядників, дїйсні палатки.

Сестри питали кілька раз, чого він їх туди провадить, але Тарас ішов задуманий, не відповів нїчого, аж опинив ся під дверми шкільної канцелярії.

II.

В канцелярії шкільній відбувала ся в тім часї важна нарада: роздавали бідним дїтям огортку й обувє. Всї учителї й учительки брали живу участь у тім дїлї, бо ходило про се, щоби кождого бідака обдарувати, а що найважнїйше, не поминути тих, котрим конечно треба було помогти.

Дарів тих богато не було, бо за десятку, що зложили дїти богатших родичів, не можна було кождого обдїлити; роздано, що було, лишила ся тілько одна кацабайка, на котру споглядали дві сироти, хлопець і дївчатко і їх стареньба бабуся.

— Умилосердїть ся над бідними сиротами — благала стара вісїмдесятьлїтна бабуся. — То мої внучки: отець згинув їм в ямі, мати замерзла тамтого року в кошарі на роботї, я бідна мучу ся з ними, бо не можу нїчого заробити; держить мене Господь до якогось часу стару, немічну, а їх молодих покликав до себе.

Дїти ходили до школи, обоє були дуже пильні й чемні, що робити? Кацабайку можна би роздерти легко на дві половинї, але до чого би тодї придала ся? В прикрім положеню знайшли ся ті, що роздїлювали.

— Нехай спробують, на котрім буде лїпше лежати — сказала одна з учительок.

Дїти вхопили кацабай, хлопець загорнув перший, не хотїв уже з себе здоймити.

Дївчатку заблищали в очах сльози.

— Ти дістанеш від нас черевики й красну суконку — сказала дївчинї одна з учительок і таким способом та дістала найбільше.

Старенька подякувала за своїх внуків. Тарас стрітив її на порозї, як входив до канцелярії.

— Вже нема нічого, все роздали — скричав сторож до Тараса в дверех і почав пхати його на коритар.

— Я нічого не потребую, тілько пустіть мене — сказав Тарас, увільнив ся з рук сторожевих і вступив з дівчатами до канцелярії.

Учителї й учительки не пізнали Тараса, того колишнього свого взірцевого ученика. Ніхто не знав, що хлопця постигла така нещасна доля і то в короткім часї; ще перед кількома місяцями одержав свідоцтво з четвертої ґімназіяльної кляси з відзначаючим поступом.

Старша учителька Марія й управитель школи пізнали Тараса й Зоню, але тілько, як мовили, по голосї; стали тепер довідувати ся, що він сам робить з дітьми?

— На роботу ходжу, до кошари — мовив Тарас.

— То тяжка для тебе праця й невідповідна — завважав управитель школи.

— Не міг иншої напитати: в гірничій школї на той рік не учать! по фабриках чужинцї, незнакомі, ніхто мене не знає, а на свідоцтва мої сказали, що не розуміють по польськи. Добре, що й у ямі знайшла ся робота, інакше треба би було загибати з голоду.

— Чому ти не прийшов до нас?

— Соромно було. Сьогоднї приходжу з просьбою для тих сиріт: хочу їх записати до школи, нехай хоч вони вчать ся, не марнують часу. Щоби так мама жили, я міг би скінчити школу, а тепер... Остатного слова „пропало“ не міг Тарас вимовити.

Загальне співчутє малювало ся на лицях усїх присутних панів і пань; вони й тепер дивили ся й подивляли його моделї, фіґури воскові, поміщені в склянній шафі, майже кож-

дого дня показували в клясї иншим дїтьом в часї науки гарну роботу колишнього Тараса.

— Шкода талану, шкода таких незвичайних здібностий; все те запропастить ся, треба тому якось зарадити — говорив один з учителїв і всї притакнули.

Записав управитель дївчата до школи, оповістив Тарасови, що дістане добре занятє при фабрицї, тілько мусить ще говорити з управителем фабрики.

Старша учителька Марія велїла йому з дївчатами прийти до себе; прирекла вишукати для них відповіднїйше помешканє.

Відчув Тарас, що він поміж своїми: співчутє присутних панів і пань, їх прихильність і сердечність додали хлопцеви нового житя.

З легким серцем опускав він шкільні мури, легко ступав і сміло глядїв перед себе.

В тім самім домі, де мешкала учителька Марія, була на піддашу маленька незамешкана комірочка, в котрій Тарас помістив ся з сестрами; аж тут, коли всї троє розглянули ся довкола, дякували Богу, що мали під боком таку добру сусїдку й не потребували вертати ся до того страшного і негостинного бровару.

III.

Провидїнє боже в особах добрих людий видобуло Тараса знов з підземних нор, з убиваючої замороки на світ божий. Тарас одержав занятє при фабрицї; він перерисовував пляни, в чім був дуже спосібний. Він став свобіднїйше віддихати, чув ся здоровшим: не потребував дванайцять годин гарувати під землею й дусити ся в замороцї; праця тепер хоч не легка, але безпечна, при тім воздух у комнатї

чистий, свіжий й світло денне, то богато причиняло ся до здоровля.

Обі сестрички Тараса ходили до школи.

Кімната, в котрій Тарас мешкав з сестрами на піддашу, була маленька, з одним віконцем, дійсна клїточка на велику птицю, але чистенька й спокійна. Вигляд крізь вікно на лїси й гори був чудовий, наповидний; з тої сторони не доходив нїякий голос фабричний і клекіт, лише поважний шум вікових ялиць і водопадів безчисленних гірських потоків часами в ніч спокійну колисав сирітську рідню до сну.

Тарас впорядкував свої книжки, зшитки, уложив усе на полиці, а над тим кілька фіґурок воскових, що зображали сцени з житя робітничого. Він часом вечером у свобідній годині від праці став заглядати також до книжки.

Зоня старала ся удержати порядок у кімнатї. Орися за приміром сестри пильнувала також своїх річий; спосіб житя почав прибирати вид правильности: чистота, свіжість панували в кождім кутику.

Часто заходила до них учителька Марія, поучала дївчат в неоднім, хвалила їх за взірцевий порядок, за господарську суєтливість.*)

Крім праня біля, все инше робили дївчата в дома самі. Рано варили снїданє, йшли до школи; з полудня, коли Тарас вернув з фабрики, їли спільно обід і забирали ся до праці.

Такий взірцевий порядок і красне поведенє Зонї єднали їй з кождим днем більшэ прихильників: учительки хвалили її, товаришки також, а найбільше товаришувала з ученицею Галею, дочкою місцевого почтаря, вислуженого майора, чоловіка дуже людяного й вражливого на людську нужду.

---

*) Запобігливість, старанє.

UNIVERSITY OF ILLINOIS LIBRARY

Зоня й Галя полюбили ся сердечно; обі учили ся, спільно робили задачі, штучні цвіти, а в клясї сидїла одна біля другої в тій самій лавцї.

Зоня посїдала крім енергії також й дар пізнавати доброту людського серця, вміла собі єднати любов инших. Вона ходила до майорів і там заохотила їх маленьку пестїйку Славку до книжки; протягом кількох місяців навчила ся читати та, що перше анї руш не хотїла йти до книжки; се справило в родинї велику утїху, а все те почислено за заслугу Зони.

Зоня вміла також красні роботи, вона все зробила якусь марницю для майорової, що тій дуже подобало ся, словом дївчина з'єднала собі серця всеї майорської родини.

Хоч Зоня часто перебувала в Галї, всеж анї на хвильку не занедбувала своїх домашних обовязків: зірко глядїла за Орисею, а ще більше за своїм братом Тарасом. Вона завважала, що Тарас ходив від якогось часу знов засумований; він попадав нераз у задуму, навіть у снї повторяв: „Боже, Боже, чи верну ся я ще коли до школи?“ З остатних слів догадувала ся Зоня, про що властиво ходило братови; їй стало жаль, що він посвятив ся для них, пожертвував усе найдорожше й то виключно для них обох; вона постановила працювати самостійно на себе й увільнити брата від такого тягару.

— Знаєш, братчику, маю тобі щось важне повісти — сказала раз Зоня до Тараса, коли скінчили свій смирненький обідець — ще тілько сей рік будеш на нас працювати.

— Або чому? — спитав здивований Тарас. — Ви думаєте, що то така легка річ удержати ся самому? Нї, нї, я на те нїколи не згодив би ся, щоби ви самі жили.

— Послухай тілько перше, що я задумала зробити: Я сього року вступаю на почту; родичі Галї приобіцяли менї, що зможу таки в місци практикувати, тілько ти мусиш менї помогти, щоби я могла здати осьму клясу. Місце дістану зараз тут на почтї, ми обі зможемо удержати ся і тобі ще поможемо, як підеш до школи.

— Осьму клясу, іспит на експедиторку, то все легко сказати, але здійснити дуже тяжко.

— Я вже розпочала практику приватно в почтовім урядї і вчу ся також телеґрафувати, ходить тілько про одно: щоби ти чим скорше розпочав зо мною науку.

Тарас мовчав.

— Воно не було би зле — думав собі — щоби я ще вернув ся до школи; нехай буде й так, як вона каже, може з тої муки буде хлїб.

І став Тарас учити Зоню: кождого вечера сидїли над книжками, нераз і до першої по півночи, а як котре встало від стола, то ступало на пальцях тихесенько, щоби на долинї не збудила ся учителька Марія.

Зоня оказала ся взірцевою, понятливою, як завсїгди: в кілька місяців здала осьму клясу і вступила на практику до почтового й телеґрафічного уряду.

В хатї сиріт зайшла о стілько зміна, що тепер Орися займила ся домашним господарством.

Зоня приходила правильно в однїй годинї з уряду, по вечери засїдала до книжки, точно о одинайцятій йшла спати. Вона вже була дістала й речинець, коли має зголосити ся до іспиту, але братови про те нїчого не говорила; вона сим разом щось побоювала ся тої комісії, вічно мучила ся гадкою — ануж не здам, набе-

ру ся стиду, ліпше нехай в хаті не знають ні Тарас, ні Орися.

Обоє відзначали ся як Тарас, так і Зоня надзвичайною точністю, все в них мало свій час. Одного вечера, коли Зоня не вернула о звичайній годині, Тарас занепокоїв ся так дуже, що кількакратно виходив аж на вулицю. Дві години пережив у найбільшій тревозї з Орисею, аж вкінці дав ся чути голос Зоні на дворі в якімось більшім товаристві.

Коли вступила Зоня до хати з учителькою Марією й Галею, була дуже весела. Вона подала Тарасови якісь папери з тими словами:

— Не гнївай ся, що нині вертаю пізно: тут прочитай собі моє оправданє.

Було се свідоцтво Зоні, що здала почтовий іспит як найліпше і могла тепер при якім небудь уряді почтовім або телеґрафічнім одержати посаду. Утїшив ся Тарас, що Зони так пощастило ся і пішло все по її мисли, став тепер думати також про себе: він не хотїв лишати ся, але хотїв поступати також наперед.

Тілько ще ту ніч пережили всї три сироти разом: на другий день Зоня з Орисею перенесла ся на почту, обняла там службові обовязки, а Тарас вернув ся до школи; він здав приватно пяту клясу, почав учити ся на ново! —

IV.

Три лїта не ходив Тарас по смерти матери до школи, три лїта стояв на місци, коли його ровесники поступили далеко наперед. Не з власної вини стратив три лїта: мати в годині смерти поручила йому таке важне дїло, він мусїв виповнити вірно волю найдорожшої покійниці.

Вернув Тарас до школи, застав велику зміну: його товариші кінчили ґімназію, а він мусів іще три літа на те ждати й бороти ся з ріжними противностями. Іще одна несподіваока стрінула Тараса: його взяли в шестій клясї до війська, але позволили як взірцевому ученикови докінчити ґімназію. Одно тілько знайшов по давному незмінне: любов сердечну в товаришів і прихильність професорів; вони спомагали його талан, спосібности і на вакаціях усе придбав собі стілько з лєкцій, що міг новий шкільний рік розпочати й дальше удержував ся з лєкцій. От таким способом дійшов до витиченої мети: при помочи Бога скінчив ґімназію.

Здав Тарас іспит зрілости з відзначенєм, прийшло ся тепер йому сповнити горожанську повинність: іще мав тепер відслужити три літа при війську.

— Треба йти — думав Тарас — бо то повинність, від якої не можна увільнити ся.

Надійшов речинець виїзду до війська. Тарас два днї ходив, прощав ся з професорами, з товаришами і знакомими. Остатну ніч пересидів зі своїми сестрами, переговорив, а було що говорити. Ріжноманїтні гадки снували ся в його голові, ріжнородні спомини з минувшости, всї пригоди, які коли пережив, виринали в його души. Був то початок осени, а в тім часї — дивна річ — завсїгди стрічало Тараса щось прикрого; найбільше запамятав собі, як то він колись провадив Зоню й Ориню до шпиталю до мами, а дївчата не хотїли дати себе перенести через ріку. Вони, його сестри, сидїли тепер при нїм, але його вже не потребували: Зоня була замужна за почтарем, Ориня кінчила другий рік учительської семінарії і була в інститутї, а він іще далеко був від своєї цїли: коли його товариші кінчили права, медицину, технїку, то він не міг

навіть вступити до війська як однорічний, тілько мусів служити три літа.

Обі сестри вже були зібрані; удавали тілько веселих. Вони розуміли також прикре положенє свого брата: для них сердечний посвятив три літа, з тих трьох зробило ся других три, шість літ у житю чоловіка — то великий шматок часу; коли його товариші будуть на становищах, він, Тарас, зможе заледво вчити ся в академії.

Тарас спішив ся з відїздом; він хотів уже бути на двірци, бо здавало ся йому, що там якісь веселійші гадки прийдуть до голови.

— Пожди, ще час, може хто прийде — говорили сестри.

— Пята година вибила, нї, не буду довше ждати; зрештою нїхто вже не прийде, я попращав ся зі всїми.

Пішли. Сестри тілько відпроваджували брата на дворець.

В го́роді в тім часї майже все спало, тілько якусь громадку богомольців стрітили на дорозї, що йшла на відпуст, і конюхів, що вертали з поля; коло самої рогачки, де Тарас купував кождого дня свою четвертину хлїба за чотири крейцарі у панї-матки, стрітили кого? судового радника К... з двома своїми хлопчиками, яких Тарас учив уже від трьох лїт.

Оба хлопчики привитали ся чемно зі своїм домовим учителем; то були красно виховані дїти, в цїлім го́роді говорили загально так про них. Хлопчики провадили ся з Тарасом аж до зелїзницї.

— Вони самі повставали вже від двох годин; хотїли конечно попращати ся ще раз зі своїм „паном директором“ — оповідав радник сестрам Тараса.

Помилив ся Тарас, думаючи, що ніхто вже не прийде попращати ся з ним: уже хлопчики радника справили йому велику потїху своєю присутністю. Яке-ж велике було його здивованє, коли на самім двірци застав у почекальни майже всїх своїх товаришів шкільних, а поміж ними свого пана професора й господаря кляси, також і з двома своїми синками, котрих Тарас був домовим учителем.

Тарас думав з початку, що ся стріча з товаришами, то тілько така припадкова, але внедовзї річ вияснила ся, що то було все умовлене, щоби ще раз попращати ся з Тарасом.

— Любий Тарасе! — сказав йому пан професор на прощанє. — Маєш добрих, щирих товаришів; вони зібрали ся тут іще раз усї, щоби заявити тобі свою дружну сердечність. Любов, яку ти зєднав собі поміж професорами й товаришами, то жемчуг у світї неоцїнений. Ступай сею дорогою дальше, побільшай ті скарби, які в союзї з чеснотою і благородним характером принесуть тобі й иншим хосен. Судьба призначила тобі, щоби ти пізнав не одну тайну людського житя, особливо його недолю, якої инші люди не знають, що жиють у щастю й безжурности; тому твоє житє буде обіймати ширший круг діяльности.

Подякував Тарас свому панови професорови й товаришам за таку приємність і з рівною сердечністю, просив про память, та про згадку добрим словом хоч часом за нього.

Іще одну зворушаючу сцену годить ся згадати при тім прощаню: хлопчики радника й професора не хотїли Тараса пустити до ваґону; вони всї чотири чепили його за поли сурдута й так тягнули до себе, плакали голосно; вони хотїли також їхати з Тарасом до війська.

Поїзд рушив, Тарас стояв довго в вікні, глядів на товаришів з тужним серцем: він опускав своїх найдорожших, з якими пережив той школярський час і вступав у новий незнаний світ, про який не мав найменшого понятя, й не знав, що його там ждало.

V.

На самий св. вечер по заході сонця йшов молодий жовняр навправці через широкі, пусті простори. Бродив, стрягнув у снїгу, потикав ся, падав по бороздах, але не спочивав; усї сили свої напружав, щоби ще за видна дістати ся хоч на яку стежку, утоптану людськими стопами. Навіть слїду дикого звіра не було в снїгу замітно. Ніч надходила, звізди промітували ся на погіднім небі, незнайомий з тяжким трудом виборикав ся з остатної заміти снїгової на битий гостинець, сказав „Слава Тобі Боже“ й пустив ся дальше на цвинтар. Він задержав ся при хрестї, на якім висів зелений вінець зі свіжої ялини, а в дереві були вирізані імена двох покійників.

Тим жовнїром був Тарас. Він стояв перед могилами своїх родичів. Не змучив ся цїлоденним, натужним ходом, його душа линула до тих, яких тлїнні останки давно окривала земля. Він був так задуманий, що навіть не завважав, коли обі сестри підійшли до нього.

— Тарасе! — закликали рівночасно Зоня й Орися.

Тарас привитав ся: зворушенє його було велике, коли по двох лїтах побачив свої сестри, але перенїс усе спокійно.

Горяча і щира молитва линула до неба, кожде з них дякувало Богу, що позволив їм

хоч короткий час побачити ся; була то хвиля памятна, торжественна для бідних сиріт.

З цвинтаря пішли всї троє до учительки Марії; з нею також мешкала майже від пів року Орися, як молодша учителька, отже товаришка її по званю.

Через дорогу при смерку брат видав ся сестрам якимось героєм старинности, колиж при світлї в кімнатї приглянули ся обі йому лїпше, майже в голос стали плакати: Тарас у жовнярськім одязї видав ся їм нужденний і пригноблений.

Те саме завважала й учителька Марія: в Тараса на голові виднїли ся денеде сиві волоски з чого вносила, що він мусїв у жовнярах переносити велику журбу.

Тарас нї хвалив, нї ганив своє жовнярське житє.

— Іще тілько той рік — повтаряв собі часто — а тодї вступлю до гірничої академії, як Господь допоможе й позволить.

Двері омежної світлиці отворили ся, на столї, накритім білою скатертю, горіли дві великі свічи, все було до св. вечері прилагоджене, навіть і вівсяного дїда поставила стара служниця Олена на виднї й свого внука малого семилїтного запросила, щоби було при столї „до пари“.

Побажала собі божа челядка з „Різдвом Христовим“ усякого добра, а учителька Марія віщувала Тарасови красну будучність за його добре серце.

Святий вечер, коляда перейшла весело сиротам. Учителька Марія й Зоня знали так красно розповідати, що всї були в добрім розположеню душевнім. Шкода тілько, що та радість не тревала довго; година за годиною утїкали; три днї, Господи! навіть не знати, де подїли

ся, перейшли, мов з бича тріснув. Прийшла година розлуки, попращали ся з жалем, кожде поїхало в свою сторону.

По від'їзді найбільше говорили всї за Тараса; подивляли його любов і посвяту для сестер: Зоня й Орися завдячували виключно йому своє щастє.

VI.

Виобразїть собі довгу дошку, підперту в серединї; на обох кінцях дошки сїдають хлопцї, зважують її то в одну, то в другу сторону, гойдають ся. Один з тих хлопцїв багато разів має спустити ся в долину, зіскакує з дошки й то з такою силою, що за кождим разом лїзе що раз глубше в землю й знов хапає ся дошки, знов підносить ся в гору, щоби на ново ту саму роботу повторити: хлопцем тим, що постійно спадає, то сверлик, що вертить землю. Той другий хлопець, що тілько дошкою колише, то парова машина. Цїлість представляє прилад, якого уживають тепер до глубокого верченя в земли, коли пошукують приміром за водою, нафтою і т. п.

Таких вертничих машин спровадили богато підприємцї недавно на толоки й поля в одній гірській охресности. Сотки веж знесло ся в короткім часї, з кождим днем появляли ся нові жерела, виринали із землї нові скарби.

Однї з тих шибів давали сотки бочок кипячки денно, в других іще верчено, поглублювано, і в неоднім що хвиля надїяли ся добути щастє.

Робітники сходили ся тут з ріжних сторін машини привозили все ще нові, а вже найбільший клекіт, безнастанний крик, шум і в день

і в ночи був коло шибу прозваного „Сиротою“. Десь аж у сімсотметровій глубокости напіткали на жерело нафтяне, але таке жерело, що з цілої охресности люди бігли дивити ся на чудо.

Шиб „Сирота“ вимітував великими струями кипячку по кільканайцять метрів у гору вертничої вежі; робітники збігли ся з усїх шибів, копали рови, ями, щоби задержати кипячку.

Сам настоятель і властитель шибів звивав ся цїлий день зі своїми помічниками, з тяжким трудом зумів замкнути отвір і пустити кипячку в її призначене місце. Аж тодї могли люди розійти ся до своєї роботи по инших шибах; а коло шибу „Сирота“ зістало ся кільканайцять кріпких молодців; вони найбільше через цїлий день працювали з настоятелем при забиваню отвору.

Молоді люди в робітничих блюзах спочивали тепер на зеленій мураві й прислухували ся з великим занятєм, як настоятель оповідав ріжні пригоди, які йому лучали ся при таких шибових вибухах.

З поблизького гаю вийшла громада хлопців і дївчат під проводом учителя і співали знану пісоньку „Щасть нам Боже“; настоятель замовк, глянув у ту сторону; його лице, озарене лучами заходячого сонця, мало в собі щось незвичайного, божественного в тій хвили. Всї молоді глядїли на настоятеля мовчки, аж поки він сам не перервав сю тишину словом „щасливі“; жаден не мав відваги говорити.

— Скажіть нам, милостивий пане — відозвав ся в кінцї один з молодих робітників — поясніть нам, що вас спонукало посвятити такі мілїони виключно на бідні сироти й опущені мужицькі дїти?

— На те я відповім вам коротко, мій молодий товаришу: — відповів настоятель — моє

власне сирітство, моє незавидне хлопяче житє.

Хто-ж то був той настоятель, а хто ті молоді робітники в замащених блюзах робітничих?

Тим настоятелем був колишній Тарас, а нинїшний властитель великих копалень нафти і славний інжинїр рудничий.

Ті молоді люди, то були укінчені технїки-інжинїри; вони тут під проводом Тараса відбували практичну школу житя.

„Суєта про насущний“ для Тараса й тепер не скінчила ся: продовжала ся вона дальше, але з тою ріжницею, що сотки сиріт спомагав і струї слез сирітських сушив своїми благородними вчинками.

Сліпий патрон.

Через дві неділї нічого не виділи люди на болоню, лише жовнярів тай жовнярів; маширували вільним, скорим кроком бігцем, від світа до ночи „зицирували ся“, мало що й спочивали. Часом розбігали ся по полях, крили ся по ровах, корчах, поза кретовинє, стріляли до себе сліпими патронами, учили ся, як мають в разї потреби воювати з ворогом.

Михайло й Стефан сподобали собі були ту війну дуже. Оба цікаві хлопцї лїзли кождого дня на високого розлогого дуба коло старого замчища й звідтам цїлими годинами приглядали ся сему небувалому в тих сторонах явищу. Одного разу стали жовняри сунути ся на животах просто до того дуба, а опісля позакладали баґнети на карабіни, крикнули гурра! й пустили ся бігцем до нього. Хлопцї так того перелякали ся, що поспадали як дубінки з дерева на землю, але якось не потовкли ся дуже. Пізнїйше переконали ся, що то не до них стріляли й не до них штурмували, тілько до тих жовнярів, котрі поховали ся за старими мурами.

По тій пригодї Михайла й Стефана жовняри забрали ся з своїми шатрами, возами, помаширували до міста, але хлопцям не могли зійти з гадки ті маневри, вічно жалували за жовнярами. Кождого дня як повиходили зі

школи, бігли на болонє, там ділили ся на два ворожі табори й під проводом своїх єнералів, Михайла і Стефана, завзято воювали. Де тілько був у селї бзовий корч, витяли на карабіни військові, а мами не могли настарчити клаків на стрільні набої. Так отже намість правдивих карабінів мали хлопцї бзові пукавки, з яких летїли кулї густо, з обох сторін було богато ранених і позабиваних; розуміє ся, що ті ранені й побиті за хвилю знов вставали й знов провадили війну дальше.

Одного разу єнерал Михайло так запалив ся в борбі, що лишив свою армію, а сам загнав ся поміж ворожі війська й дістав ся до неволї. За хвильку випустили Михайла з неволї, але не віддали деревляної дубової шаблї. Михайло і Стефан постановили сю річ порішити так, що мало прийти до кулачної негонорової бучі. Початок мав вийти від єнералів; і дійсно оба герої виступили против себе з пястуками, а в тім ненадійно завважали щось блискучого в траві.

Перший Михайло схилив ся, підняв з муравника „чічечку“ й питає ся Стефана:

— Що то може бути?

— Такий з тебе єнерал, що ще того не знаєш — сказав глумливо Стефан.

— Та ти також не знаєш.

— Отже аби ти знав, що знаю.

— То скажи нам усїм, коли знаєш, а ми тобі віддамо дубову шаблю.

— То слїпий патрон, т. є. стрільний набій до карабіна, але без кулї: в нїм порох, можна стріляти.

Стали хлопцї шукати ще за такими патронами, знайшли справдї ще кілька, але ті були в серединї порожні, щось нїби глубокі наперстки.

Забули хлопці про деревляну дубову шаблю, стали тепер нараджувати ся, що робити з тим сліпим патроном.

— Знаєте, що я би радив? — мовить Михайло.

— Та скажи перше, то вже будмо знати — каже на те Стефан.

— В моєї вуйни он іще курить ся з комина, ходімо до неї, кинемо той патрон в огонь і так будемо всї слухати, як стрілить.

— Чудесна гадка! — гукнула козача ватага й усї пустили ся до Михайлової вуйни стріляти в пекарни карабіновим набоєм.

Вуйна аж в руки плеснула, як побачила стілько добровольців при кухни.

— З чим добрим, дрібні гостеньки — витала невіста й стала дальше кочергою з печі огонь вигортати.

— Ми хочемо, вуйнунцю, стріляти — каже Михайло.

— Господь з тобою, дитинко!... Стріляти?... Чим?... До кого?...

— Ми знайшли на болоню такий патрон, що жовняри стріляли.

— Нехай нас Пречиста сохранить і осїнить... Утїкайте з пекарнї, я на то не позволю... Варуйте ся, щоби котрого я кочергою не штуркнула.

— Коли я вже кинув в огонь поміж горшки патрон!... Утїкайте ви від кухнї, бо вас забє — каже Михайло й сам під стіл шусть! а за ним усї козаки малі поховали ся одні за ступку, другі за доробало, в котрім квочка сидїла.

Перелякала ся вуйна. Вхопила обоє малі дїти, накрила їх подушками, сама залїзла в кут за ліжко і там йойкає.

Висунув Михайло голову з під стола, глянув у піч і знов утік скоро, сховав ся за ступку.

— Чомусь не стріляє — каже другим — мабуть я його зле кинув в огонь; ану, Стефане подиви ся...

Виліз Стефан і знов сховав ся.

— Лежить — каже — бігме лежить; поміж самими горшками лежить, я його добре бачив.

— Вилазїмо — завважив хтось нетерпеливий — будете видїти, що він не вистрі...

Грим!... Остатного слова не докінчив... Гук розляг ся по пекарни, стемнїло ся, горячі кулї посипали ся під стіл, козача ватага закричала „йой, йой, йой“ і утихла; всїм здавало ся, що аж тепер направду прийшла смерть з косою.

На той гук вбіг вуйко до пекарнї.

— Що тут таке стало ся? — питав стоячи в порозї.

На се питанє не відповів нїхто, тілько кіт суятив ся, мявчав у прилавцї, а так само пес під печею вив проразливо.

Розійшов ся дим, вуйко завважав, що з двох горшків, що стояли в печи, тілько черепє лежало по кутах, а бараболї порозмітувало по цїлій пекарни.

Витягнув вуйко перелякану вуйну з дїтьми, повитягав і переляканих хлопцїв, тілько пса з під постелї не міг вивабити. Хотїв же він малим канонїрам дати памятку, а особливо Михайлови тому... тому... „фаєрверкерови“, але коли побачив, що всї блїді смертельно, а до того й зубами ще дзвонять, дав якось спокій, якось пожалував їх.

Щастє велике для всїх, що сим разом скінчило ся на двох горшках із бараболями і кіт дві неділї ходив сліпий, так йому випарило очи. Ага! і пес сидів цїлу добу під постелею, годї його було вивабити. Науку з сего виснувати не тяжко.

Полазники.

Уліпили хлопці з снїгу поліцая, але такого грубезного, такого великого, що котел паровий; зробили йому широкий рот, а в рот встромили з під стріхи сопель, щоби собі закурив, а на велику голову заложили ще більшу стару макітрище і замаїли зеленою четиною. Великий поліцай, велика й голова, але ще нездалий, бо рук не має; треба ще уліпити йому руки, щоби любив злодіїв. Ліпять хлопці руки, не веде ся: постуденіло, снїг зробив ся сухий, сипкий, не ліпить ся, а мороз студений бере і не дивниця, що бере: нинї вже Воведеніє Пречистої Богородиці, нинї перший раз співали в церкві „Бог предвічний“, від нинї можна вже колядувати і учити ся колядувати.

Заходить сонечко, тілько рубчиком золотить хрестик на церкві і місяць десь невидимо воскрес на небі, а хлопці бігають, скачуть коло свого безрукого поліцая, а все споглядають на хату Кирила Хрестителя, доброго вуйка, чи не вийде і не запросить їх до себе. А вуйко Кирило Хреститель має аж вісїм сестер у селї, а кожда сестра по кілька відземкуватих хлопців, отже він у цїлому селї вуйком; старі й молоді кличуть його „вуйко“.

Вийшов вуйко Кирило з хати, відмовляє вечірні молитви, не відзиває ся, тілько ходить,

нишпорить по огороді, слїдить за чимось. Походив, пооглядав загороду, перехрестив ся, поправив околоти під вікнами, щоби мороз не тягнув до хати, і глядить на хлопців.

— Ми всї збираємо ся до вас колядувати — відповідає оден сестрінець.

— Не пустить вуйна: нинї полазник, гнївала би ся... Приходїть у недїлю, то вас научу тої нової „Зійшли ангели з неба“, а тепер йдїть спати.

Так закінчив вуйко Кирило, скрипнув дверми і сховав ся до хати перед морозом.

— Дивна та вуйна з тими полазниками — розважають хлопцї. — Іще тілько вона в селї придержує ся давних обрядків: на кожде Воведеніє мусить їй вуйко досвіта впровадити найкращу телицю з хлїва до хати і то перший полазник; а потому цїлий день нїкого не пускає, хиба з коршми Лейбу, бо той нїби принесе їй щастє до хати.

Світить погідний місяць круглий, світять і зірки ясні, видно ся, що в день, а хлопцї підскакують, радять ся, що робити?

— Спитаймо того снїгового боввана, я через нього аж пальцї відморозив — замітив один з громади.

— Так, спитаймо — повторили другі і штуркають по його шапцї з макітри.

Стоїть снїговий бовван, не відзиває ся, лише в його ротї той сопель світить, лучами місяця яснїє.

Надходить старий Жид димкар, скулений в двоє, ледво ноги волочить, а з бороди, вусів і пейсів тілько дрібні соплї понависали. Посунув Жид просто до вуйка Кирила Хрестителя, приймила вуйна полазника, світить ся в хатї.

— Впустила вуйна Жида, впустить і нас — говорять хлопцї і йдуть усї гурмою, а вуйна

стоїть у порозї, присвічує кождому скіпкою в очи, приглядає ся, чи не має котрий струпика або прищика на лици, і так впускає по одному до хати; оприщена людина на полаз нездала: цїлий рік у хатї недуга.

Тїшить ся вуйна з полазника Жида, зрадїла й полазникам хлопцям, що всї такі кремезні, кріпкі й румяні; стілько полазників ще жадного року не мала.

Вуйко Кирило на то байдуже, йому щось иншого в голові: вилїз на постїль, сягнув рукою крізь то вікóнце в стели, куди дим з горючих скіпок на під виходить, і тягне з поду грубий мотуз. Злїз з постелї, іде через хату аж на другий конець стола, а мотуз за ним тягне ся; зайшов аж до прилавка, держить мотуз, натягає. Попустив мотуз раз, другий, а на подї щось калать! калать! відзиває ся і мотуз потягає... Кілька разів ще так потягнув до себе, а потому привязав до ковбицї під лавою, порушав, чи добре на тузї, і повідає:

Тепер буде добре... Він нинї прийде в гостину, тілько що й не видати. Пригаси, стара, скіпки, тілько по однїй клади, щоби лише блищало ся.

— На що того, вуйку? — питають ся хлопцї.

— На кпи вóно не є — відповідає вуйко. — Іще одного полазника вуйнї потреба. Сидїть тихо, не товчіть ся, бо як підслухає, що вас стілько в хатї, надумає ся инакше і піде в друге місце полазити.

Пригасила вуйна скіпки на припічку, тілько по однїй докладає, хлопцї споглядають на віконце в стели, дожидають нетерпеливо ще одного полазника; а є їх у хатї аж девять разом з Жидом, а з ранїшною телицею десять;

який то буде полазник, що на нього такий мотуз прилагоджено? Алеж бо то, що мотуз то мотуз... То ужище, не мотуз, тілько сіно на возї ним прирублювати. А хто його там на подї держить? Вуйна не може держати, бо світить на припічку, а більше нема нікого з челяди.

Сидять хлопцї, уже аж навірило ся їм сидїти, огонь мало що блищить ся в хатї, навіть Жида в прилавцї не видно, тілько чути, що хтось хрупає завзято, аж оскомину другим робить.

Ого! щось засвистало на дворі за хатою, дивно засвистало... Рівночасно кури в сїнях на бантах закудкудакали, потревожили ся... Вуйна зараз згасила скіпки, крізь горішні, розморожені шиби освітив місяць коло комина Жида і серед хати вуйка, чудно оба в тій хвили виглядали.

— Тихонько — каже вуйко і підходить на пальцях до лави, відвязує мотуз від ковбиці і держить кріпко в руках, держить на тузї, а хлопцї дух у собі запирають, кождий на своїм місци, мов задеревілий, анї відсапне...

Затревожили ся знов кури в сїнях, уже не кудкудакають, лише кричать, якась ганьба дусить їх, і конї в стайни за стїною дубонять, і вівцї також наголошують ся.

Пустив вуйко з рук ужище, а ужище пігнало в гору на під крізь віконце в стели і на подї рівночасно щось з гори упало, аж стеля затрясла ся.

Засвітила вуйна, хлопцї глип на стелю, нема ужища, тілько маленький кусничок висить, а вуйко бере ліхтарню з полицї, засвітив, йде до сїний і каже:

— Хлопці за мною!... Будемо ловити полазника. Тепер уже не втікне, хоч би й мав сто, не одну голову.

Виходять хлопці з вуйком до сіний, не бачуть нічого дивного: когут на грядах верещить, кудкудакає і одно крило спустив у долину, не може ним телепати.

Лїзе вуйко по драбинї на під, а хлопці собі по углї драпають ся без драбини, що коти, ще борше лїзуть від вуйка.

Повилазили на під, не видати нікого, тілько курки одні по плетїнках, другі попід стріху порозлїтали ся, сїдають тихо. Але в стайни за те такий гамір, цїлий дім трясе ся. А стайня без повали, з хатнього поду і до стайнї і до сїний можеш бачити все, що робить ся.

Заглядає вуйко з хатнього поду до стайнї, спустив у долину лїхтарню, присвічує, а хлопці також заглядають, є полазник: в стайни борона оперта до стїни зубцями, а на борону спер ся лапами лис, вищирив зуби, дивить ся на вуйка, на хлопців, нїби сміє ся. А конї стиснули ся в кут, повалили на себе „задрабину“ і фиркають, бють копитами, ще попригороджують ся на борону. І вівцї також непокоять ся: згусли ся в купу чорну і мекають.

Дав вуйко лїхтарню хлопцям, каже собі світити до стайнї, а сам ладить ся лїзти з хатнього поду в те місце, де стоять корови. Лїзе вуйко, поволеньки лїзе: спер ся черевом на платву, посуває ся бережно в зад і шукає на память ногами за тим друком, що перегороджує корови від коний і все питає ся: Чи ще далеко?...

— Іще дрібочку низше, ще тілько на волос низше спустїть ся, а дістанете — повідають хлопці і боять ся, щоби не впав вуйко.

Дістав навпослїд вуйко ногами до друка, тарах! друк зломав ся. Упав вуйко в ясла по-

між корови, так лячно якось упав, мало на коли не прогородив ся і потовк ся троха. Встав вуйко, заскреготів зубами, лихий страх!... Прискочив до борони, а лиса вже нема, вирвало його десь, не знати, де дів ся. І хлопці з поду також не бачуть його; і коні товчуть ся, і корови і вівці зворикають, і вуйко мече собою розгороїжений по кутах, а лиса не видати.

— Є... є лис — горлають хлопці з гори — там над кіньми до платви притулив ся.

І дійсно лис приляг до платви, підсунув ся до тої дошки, що від неї тягне ся мотуз з поду аж крізь віконце в стели до хати, лежить собі тихесенько, не ворухне ся.

Придивляє ся вуйко добру хвилю, приглядає ся, завважав і він лиса не цілого, тілько кусень хвоста, що повис з платви, можна й руками високому з землї досягнути.

Звинув ся вуйко за друком, не може той, що зломав, взяти, бо один кінець короткий і привязаний, а другий десь під коровами, нема друка. Хоче виломати билець з борони, не може, дурно руку скалїчив, а конї таки скачуть, до гори стїною драпають ся.

— А щоби ти був загирив ся — крикнув вуйко з лютости, прискочив до лиса, хап за хвіст, тарахнув ним раз, другий, третий і четвертий до борони, і борона розлетїла ся, а лис тілько раз варкнув, і було по всему.

Забив вуйко лиса в руках, отворив стайню і поніс добич через подвірє до хати, а хлопці далїй собі з поду один за другим до сїний і біжуть дивити ся.

Положили лиса на лаві конець стола до гори лапами, щупають, подивляють: невеликий котюга, ще молодий, а такий окаянний злодїй, стілько шкоди наробив у селї; остатними часами уже так був осмілив ся, що в ясний день

рано вхопив вуйнї гуску з перед носа і таки недалеко за потоком у корчах з'їв.

Тїшуть ся хлопцї, бо вуйна тїшить ся: штуркає пальцем лиса в черево і приговорює:

— На маєш!... на маєш!... то за мою пухлатеньку!... то за мою гуску!...

І Жид, видно, рад з того: підсунув ся на лаві д' лисови, гріє руки в хвостї і цмокає, що такий теплий і мягкий кожушок.

Сїв вуйко Кирило вдоволений на приспі коло огню, закурив люльку, а хлопцям дав мішок з сушеницями, щоби посилили ся.

— Їжте, — каже своїм сестрінцям — а потому будемо колядувати. Нинї вдоволїть ся сухими, а на коляду погощу вас вареними, будете тямити погану смерть злодія, ще руки менї трясуть ся.

Їдять хлопцї сушеницї і солодкі і квасні, а воду так попивають, черпак з рук не виходить, і Жидище бідний до них прилучив ся і він вибирає, що мягкійші.

Попоїли хлопцї, покурив собі вуйко, треба колядувати, але котрої найперше? А вже-ж иншої нї, тілько „Бог предвічний“: бо та коляда і найкраща і найстарша і найповажнїйша.

Залунали в хатї хлопячі голоси з вуйковим грубим басом, а вуйна присвічує, докладає скіпок і собі з легка потягає, вона нинї також в союзї з колядниками; по Жидї полазнику, стілько здорових, кріпких полазників, ще й лиса убили, то вже не будь-яке щастє.

Переколядували хлопцї з вуйком уже „Вселенної“ і „Согласної“ і тої, що то співає ся в нїй „тра тра тра“, „ та та та“ і ще колядують. Жид димкар поживив ся сушеницями, поставив собі черпак з водою на столї біля себе, протягнув ся на лаві, положив голову на лиса і храпить.

Що перестануть хлопці колядувати, то встають і дивять ся, що робить лис? А лиса мало що й видати: приляг його Жид і що раз ліпше на нім поправляє ся.

— Дайте спокій, нехай спить змучений подорожний — остерігає вуйна — він завтра мені за те красну димку змалює.

Уже Жид проспав ся добре, зачинає рушати ся, щось і говорить до себе, але хлопці не зважають, тілько колядують з вуйком дальше.

— Ще тілько одної заколядуємо і підемо спати — каже вуйко.

І колядують іще тої одної, колядують тої, що їх навчив тамтого року сторонський кушнїр „Зійшли ангели з неба“; красна коляда і нута красна, тілько на самій середині чомусь вуйко перестає, не може собі пригадати одного слова, тілько того одного слова. І вуйна і хлопці помагають згадувати і не можуть згадати... Уже четвертий раз зачинають з початку і... пригадав собі вуйко і те одно слово, добре все йде, дуже добре, вже остатну стрічку мають скінчити та не скінчили...

Бреньк!... вікно забренькотїло, скло з шиб посипало ся, немов хто жменю сотиків розсипав по лаві, хлопці з вуйною перелякані скричали, Жид скочив з лави мов опарений, вихопив ся на постїль за вуйка і кричить: „наше... наше; не руш... не руш!...“ а вуйко собі регоче ся і повтаряє:

— Не руш!... не руш!... а бодай же тебе, Жиде, з твоїм „не руш“... ха ха ха!... а бодай же тебе з твоїм „наше“... ха ха ха!...

Перестав вуйко навпослїд сміяти ся, бо до хати крізь вибите вікно садить студїнь, такі хмари згусли ся, мов у верхах перед великою бурею, одно другого не видить.

Хто збив вікно?... Лис: віджив окаянний, вкусив Жида крізь грубу бекешу в самий локоть, щастє велике, що хоч за що иншого не вхопив, от так приміром за лице, або за бороду.

Побігли за лисом на двір, шукали, глядали полазника тай не знайшли; пропав, що камінь у воду, загирив ся десятий полазник, лишила ся по нім памятка: хвилева студінь у хаті і вибите вікно.

Заткала вуйна подушкою вікно, а вуйко ще раз повторив собі: „не руш, наше, наше“ і зареготав ся разом з хлопцями.

— От тобі, моя старенька, полазничок не леда — говорив до вуйни — ще такого ти у своїм житю не мала і не будеш мати. Будеш тепер цілий рік затикати вікно подушкою.

Вуйна вже на те нічого не казала, тілько хлопців розміщувала по кутах, стелила кождому під голову, що мала, і не гнівала ся.

Помагали хлопці ще довго потемки з вуйком колядувати тої найновійшої, аж поки не позасипляли.

На другий день повставали усі щасливо, пішли полазники кождий в свою хату, а вуйко до міста купувати нове вікно.

Писанка.

I.

В страстну суботу рано в копальнях земного воску в Бориславі став ся великий переполох. Позамикано брами, щоби ніхто не йшов до середини, а сміліїшого, що важив ся лізти через високий паркан, наїжений верхом цвяхами, сторожі колом через голову й на долину зараз стручали.

При головнім шибі, куди робітники одні йшли під землю до роботи, а другі виходили відтам на гору, відробивши шахту, стояв сам директор сих копалень зі своїми урядниками, дуже блїдий і переляканий.

— Що там стало ся? — спитав штиґарів, котрі що йно вилїзли з ями і зраджували своїм виглядом великий смуток.

— Вибух ґазів наслїдком неосторожности — розповідав один. — В самім чолї головної штольнї розсаджували динамітом скалу і з того нещастє: сїмнайцять хлопів тяжко ранених, сїм неживих, а инші повтїкали попід землю, поховали ся в бічних штольнях або в коминах.

Багатьом урядникам мороз перейшов по тїлї; такого великого нещастя в тім шибі від

часу його заложеня ще не бувало.

Тимчасом за брамою змагав ся крик, плач та нарікане. Жінки рудників, що працювали під землею бігли зі своїх нужденних мешкань, хотіли на силу дістати ся до середини; гримали в браму, хотіли паркан валити, плакали, ридали, кричали, а діти пособляли їм.

— Скоро тягнути живих! — повелївав настоятель.

— А пильнувати добре, щоби ніхто сюди не втиснув ся брамою. Хто возьме гроші, зараз нехай махає до дому! Хто важить ся впустити сюди чужого, або розказувати про те на вулиці, тратить службу!...

Приказ хлїбодавця виконано строго й точно. Шість годин витягали живих із підземних нор, зараз при касї виплачували і задними воротами чи бічною фірткою випускали до дому.

Остатний виліз Матвій Вибляк, здоров як риба, тілько волосє мав обсмалене й не доставало кусник уха, який капсля з динамітового патрона відорвала. Перехрестив ся, глянув на небо і сказав:

— Ну-ну, вже я не думав жити... Що то може божа сила, божа мудрість!...

Пани урядники, інжинїри завидували сему чоловікови його вдалости; з такої небезпеки вийшов і так говорив весело і так коротко, немногими словами міг виповісти своє превелике щастє. Инші рудники радували ся ним як рідним братом, стискали його, бажали йому веселих свят, бо його любили і свої й чужі.

Взяв Вибляк запрацьовані тяжко крейцарі, перечислив раз, другий і третїй і віддав пять шісток назад касієрови на стіл.

— Пан перечислили ся, менї не приходить стілько.

— Нї, не перечислив ся — відповів касієр.

— Маєш сим разом за того кусень уха, що ти втратив; я даю з каси настоятеля.

— Коли так, то дякую панови. Буде хоч на гостинець для хлопців.

— А багато маєш дітий?

— Три хлопці, коби здорові й четверте в дорозі....

— Ну йди здоров, а не розповідай про те, що стало ся, бо директор не приняв би на другий раз до роботи...

Матвій Вибляк сховав гроші, поклонив ся інжинірови, пішов просто до поблизького склепу заплатити довг і дещо взяти до дому на свята.

II.

Мошко Шіндеркранц називав ся той Жид, у котрого купували з цілої фабрики робітники хліб, сіль, муку й инші віктуали. Усе Жидище мав: тут цукор, там аршенік, тут якусь гербату від кашлю, а там синій камінь, алун, бібки, перець і все те в одній шафці стілько благодати, аж у голові чоловікови морочить ся, як стане всьо те собі на ум брати. Рудники не любили у нього купувати, бо він і циганив і сам держав ся нехарно, хоча був великим кошерником; та щож, коли директор був його близьким свояком і наказував, щоби нігде не брати товару тілько у Шіндеркранца.

До сего Шіндеркранца вступив і Матвій Вибляк, став числити ся: заплатив за муку, що взяв на паску, за хлібенята, котрими сам дві неділї прокормлював ся і мало що остало в жмені гроший.

— Файні „кастрові“ капелюхи, Вибляку — говорив Жид побоюючись, щоби не пішов по дорозі до якого иншого купувати.

— Добрі свічки до церкви, до божого гробу.

— Свічки дві куплю, капелюх мусить бути і старий — відповів Матвій спокійно.

І взяв іще дві свічки до церкви, числить гроші, нема вже тілько дванайцять крейцарів; і на тютюн не стало. А тютюн то була його пристрасть: люльку закурити по тяжкім труді і з добрими людьми поговорити то приємно.

— Тютюну не берете? — питав дальше Мошко. — Добрий, свіжий скрутелик тепер спровадив, нехай сховають ся папушки бакуну.

— Нема вже за що купити; дванайцять крейцарів несу мому тестьови, він також схоче на щось.

— Ну, то я вам поборгую.

— І боргувати не буду в такий день.

Пустив ся Матвій Вибляк до села, що поміж горами в кітлині тілько мріло. День був красний, весняний, землиця-мати огрівала ся, давала житє всякій ростині. Сонце було ще високо над заходом. Вибляк роздумував по дорозі про ранїшний випадок, про своє чудесне спасенє від смерти.

— От Кулик Михайло вже небіжчик — думав він. — А рано говорив про весїлє своєї дочки, про своїх внуків і за годину що стало ся? А Коцюба... Пороху накупив, патронів динамітових набрав, щоби мав через усї три святочні днї чим стріляти і також покійний... Оба так далеко стояли, а я при самім чолї в штольнї і їх побило, а мене Господь зберіг до якогось часу.

Всїх, з котрими робив під землею, перечислив у гадцї: і живих і ранених і забитих. Почув під селом, як хлопцї калатали коло церкви і се спровадило його на иншу думку. Став думати про свою хату, де на нього ждала не-

терпеливо родина. Та не знати, чи здорові всї? Підійшов коло воріт церковних і станув на хвилю.

III.

Під дзвінницею били хлопцї з цїлого села довбеньками в дубову дошку з обох сторін, аж лунало по горах. Вибляк завважив і своїх двох малих хлопчиків, урадував ся. І хлопцї, що спочивали від утоми, побачили його і стали кричати:

— Стефане, Сеню, ваш тато йде з роботи!...

Сини прибігли до Вибляка, привитали ся. Гарні були дїти; старший мав коло ременя жидика на шнурку, кілька блискучих пуговичок і одно кільце.

— Мама що робить? — питав Матвій дїточок.

— Уже спекли паску, таку велику на цїлий стіл, але плакали, що дуже широка, а тонка як паленичка — лебедїв живий, говірливий Сень.

— Цитьже, не плети! — упоминав старший і повільнїйший Сень. — Вони не тому плакали; вони журили ся, що нема тата.

— Тому також плакали, щоби ти знав.... Тепер недавно були в церкві цїлувати плащаницю, а Марко хотїв лишити ся тут з нами, лиш довбеньку утопив у потоцї, як переносили його через кладку.

— Хтож вам такі довбеньки поладив?

— Дїдусь — оповідали хлопцї на переміну — але ще в живний четвер пішли від нас, бо здекуційник хотїв їм заграбити подущину. Був би і верету і гуню вашу взяв, лиш мама не дали; самого надшиванця друлили через поріг з хати і сей новісїнький цебричок, що у

нім мали свячене складати, геть розсипав на прах... Але мамі нічого не казали ні війт, ні радні, тілько на дідуня кричали за те, що присяжному роздусили файку під ногами.

— А татуньови що в ліве ухо?

— От так скалічив ся в ямі... Ходім до церкви... Слава тобі, Господи — думав Матвій — що всї здорові. Знаю я, чому Олену не чіпали... Якби так другим разом, вони б і вікно вийняли, як тамтого року на самий Новий рік!

Вступив Матвій Вибляк до храму поцїлувати плащаницю. Сумні й веселі спомини з минувшини перенесли його душу далеко-далеко в світ безконечної щасливости. Ся старесенька плащаниця тиснула йому з ока сльозу горячої вдячности Предвічному. Малим хлопцем колись з родичами подивляв перший раз сей образ безпримірного страданя Спасителя, з страхом цїлував пригвожджені руцї й нозї, прободене ребро і нинї по кількадесятьох лїтах з тим самим чутєм побожности молив ся.... Нинї так само своїм хлопцям велїв класти поклони, лїзти на колїнах і цїлувати плащаницю. Хвиля ся остане дїтям у памяти до смерти.

Уже старенькі господарі й господинї походили ся сторожити цїлу ніч при божім гробі. Уже два парубчаки з дяком стали читати дїянїя св. апостолів, а Вибляк з хлопцями все ще молив ся.

Уже добре смеркло ся, як вийшов із церкви і пустив ся до дому. По дорозї приспорював кроком так, що хлопцї бігцем не могли здужати і все лишали ся по заду.

IV.

Жінка Вибляка Олена прятала в кімнатї і що хвиля заглядала в вікно, чи не йде Ма-

твій з роботи або хлопці з церкви. Вона прилагодила для кождого святочне платє, два рази виходила аж за огороди, чи не узрить котрого здалека та надармо. Малий Марко щебетав заєдно, випитував ся, на що стілько яєць, відки взяло ся масло, сир, коли у них нема корови? Мати нерадо відповідала йому на сї питаня.

— Чи ви, мамуню, слабі? — лепетав дальше Марко.

— Нї, дитинко... А чому питаєш ся?

— Бо я так виджу... Не хочете зі мною говорити.

— А щож ти хочеш, щоби я з тобою говорила?

— Дайте менї тої великої паски!...

— Не можна аж завтра, як посвятить ся.

— То перепічку котру менї дайте!

— Перепічку також будем святити.

— То довго до завтра ждати.

— Цитьже, лепетуне!... Видиш, тато йдуть з Стефаном й Сеньом, слухай!...

Вступив Вибляк з обома хлопцями до світлиці, малий Марко став розказувати, що недавно у них була матуся Бобичка, та сама, що колись до Лесика принесла малу дитину і то аж три рази вже приходила.

Глянув Матвій на Олену, догадав ся решти...

— Де ти так довго бавиш ся? Я тебе сподївала ся в четвер — мовила Олена.

— Не можна було... Директор не хотїв пустити.

Олена завважала тепер, що лїве ухо чоловіка розтяте, перелякала ся.

— Я прочувала, що там мусїло щось недоброго бути, коли ти в великий четвер не прийшов до дому. Цїлий день нинї плачу.... Диви, паска не вдала ся...

— Яку ти спекла, таку будем святити. Хліб святий не годить ся помовляти...

— Правда, що хліб сей дорогий: кождого разу наражаєш своє житє. Якби ти був мене не брав, булоб і тобі ліпше на світі...

— Хиба-ж ти жартуєш собі? Ось наш маєток: всї три цїлу зиму бігають по снїгу, по морозї, а нї один і не закашлає. Всї ми в хатї здорові. А деж тато?

— Господь знає, що їм стало ся. Забрали ся на свою давну обитацію аж до старого млина. В четвер іще пішли, як були тут радні і здекуційник; хотїли грабіж узяти, але я поставила ся, не дала... Татуньо також мали з ними клопіт.

— Чого-ж хотїли у нас? Таж я халупне за цїлий рік заплатив і писареви на руку дві шістки.

— Якесь толочне за се телятко, що торік якийсь гінчай лишив був у нас на дві недїлї; присяжний Цуценька довідав ся про те і каже платити дванайцять шісток. Татуньо загризли ся тим, пішли зараз з дому й не давали про себе через два дни нїякої вістки. А нинї уже двічи двох післанців присилали, щоб ти прийшов до них до старого млина конечно. Може слабі?...

— Давай, нехай зберу ся. Може відтам зараз оба і до церкви підемо, а то з дїтьми...

— Нї, ти мусиш вернути ще до дому... Бою ся сама: я слаба...

— Може ти не зможеш піти до церкви?

— Не знаю, може й не зможу...

Зібрав ся Матвій Вибляк по святочному, глянув на спячих хлопців, попрощав жінку, пішов до свого тестя Марка Циба аж до старого млина.

V.

Старий млин Марка Циба стояв в однім із тих захистків гірських, де Жидова найновійших часів не мала ніякої примани ставити свої розсадники. Дід Марка побудував сей млин своєю рукою, кождий кілок, кожду плїшку сам стругав. Поміж горами, неприступними лїсами тілько свої мали вигоду; кождий приніс чи на плечох, чи на кони, змолов і мірку, яку сам хотїв, таку дав. Циби були люди з роду гостинні, привітні, їх радувало, коли було повно людий в хатї. Остатний потомок Марко Циб не відродив ся від своїх предків. За нього, як стали робити якісь повітові дороги, як стали лїси теребити, почали люди і з долів приїздити з мливом. Вози на подвірю не переминали ся, як вода на лотоках. Два камені гуркотїли постійно й то все один з питльом. Люди в хатї і в млинї одні спали, другі ходили, гуторили і так вело ся аж до недавна, поки не стали в тій охрестности копати за нафтою. Як ся ізраїльська ватага зявила ся, як стала землю рити по всїх закутинах, то до кількох лїт гори вилисїли, річка зникла десь, млинівка висохла, тілько калабанї остали ся з гидкою, смердячою водою. Виссала Жидова усе, і забрала ся далї, лишивши по собі гниль і мертвоту.

Матвій Вибляк ступав з гори до млина, ступав поміж ті насипи земні, які при світлї місяця представляли великанський цвинтар.

— Що старому стрілило до голови йти сюди стілький світ, в те запропащене місце, де чоловіка проймає тяжким горем — думав Матвій. — Хто був би приповів, що ся чудесна околиця, сї лїси вікові зникнуть під рукою заглади і повстане безлюдна пустиня, в якій на-

віть комаха не зможе істнувати, а на якій віками не прозябне ніяка ростина?

Та й сам Циб в остатних часах зазнав чимало лиха: жінка забрала гроші і втікла з якимсь очайдухом; сердечні други, коли переконали ся, що він бідний, опущений з одною дитиною, також його покинули. З тою донькою оженив ся Вибляк, узяв Циба до себе і шанував його як вітця.

Спустив ся Вибляк на долину, ще мав перейти млинівку, як ненадійно земля під ногами усунула ся, і він скотив ся в яму може на яких пять сяжнів глубоку. Скрізь було темно. Він став смотрити руками вокруг й надибав під собою діру, якою можнаб летіти в бездонну пропасть, якби так троха була більша. То була стара нафтяна яма, городжена ще, а не цимброванa. Вибляк став драпати ся плотом до гори, станув на першій найвисшій дільниці (підрі), дістав руками край берега, але на верх годі було дістати ся; яких дві години може стояв так притулений до стіни, перебираючи ногами й погопкував часами в надії, що може тесть учує тай витягне. Уже в поблизьких селах стали дзвонити та стріляти з моздірів. По горах лунало тисячним відгомоном, а він навіть не міг рукою перехрестити ся, щоби знов не злетіти в долину. Що за диво? І під землею, де робив, чудесним способом минув ся з смертию, а тут ось що!....

Вибляк став шептати утренню молитву. В стороні коло млина почув людські кроки, став надслухувати: то був сам тесть Марко Циб, що вийшов на двір і своїм звичаєм відмавляв в голос: „Воскрес Ісус от гроба, яко же прореченне....“

— Ходіть сюди, тату, спасайте!.... Я душу ся в замороці! — закричав Вибляк і став знов

сунути ся покривленою ямою по плоті на давне місце....

— От оказія! Я на тебе жду від вечера й не можу діждати ся — говорив Циб до зятя.

— А я до вас йду також від самого вечера і годі дістати ся.

— Лиш не провали ся крізь першу підру, бо полетиш геть до Рахманів....

— Ба, та я не маю охоти провалити ся, але підо мною пліт тріщить і коли подають ся...

Приніс старий ужище, виліз Вибляк з ями і аж тепер пізнав, що він йдучи поміж окопи збочив з дороги і заліз в місце, де було найбільше непокритих ям. Якось і натрафив він на яму, з якої вилабудав ся.

VI.

Повходили оба до млина. Стіни кімнати були голі, піч розвалена, на постелї троха якогось барлога, звичайно пустка; вікна до половини влїзли в землю. На приспі стояла свічка з ярого воску.

— Ти дивуєш ся, чому я тебе до сеї нори прикликав — почав старий Циб Марко очевидно зворушений. — Не дивуй ся! Місце се було для мене раєм; тут я на сїй дубовій лаві молив ся малим хлопцем рано й вечером, тут я учив свою дитину пізнавати Бога. Я зістав кметем на цїлу охрестність, до мого щастя не бракувало нїчого, я згордїв. Але гордим Господь противить ся і мене одного дня постигло нещастє, про яке я не міг і снити: моя жінка забрала гроші, втїкла з очайдухом до Америки... Я лишив ся з Оленою бідний сїромаха і не хотїв своїм очам вірити, на що дивив ся. Мої щирі приятелї, що їли, пили в мене, стали цу-

рати ся мною, утікати як від заджумленого або прокаженого. Я переболів усе те і став недовірчивим. Ти оженив ся з Оленою, взяв мене до своєї хати, обходив ся зі мною чесно, а я й тобі не вірив. Нині я був у місті; повертаючи з каси я вступив до Мошка Шіндеркранца і там довідав ся про нещастє, яке постигло робітників під землею. Я дві години ждав як на муках, заки учув, що ти жиєш. Всї говорили про тебе гарно, всї тїшили ся, що Господь охоронив тебе від смерти. Потім ти прийшов до Шіндеркранца віддавати довг. Я слухав у ванкирі, як ти купував дві свічки і дванацять крейцарів оставив для мене.

Матвій вийняв із ременя дванацять крейцарів, вручив старому, а все ще не може догадати ся, чого він хоче.

Циб узяв ті крейцарі, всміхнув ся.

— Я також для тебе щось маю — говорив старий. — Тут маєш три книжочки, кожда по пятнацять соток, для твоїх малих синів; а тут для тебе, щоб ти не потребував більше наражати своє житє на небезпеку — і вручив йому осібно пять соток...

Дивить ся Матвій на старого, держить гроші в руках і сам не знає, що діяти? А тут боїть ся, не сміє сказати тестьови того, що йому в сїй хвилї приплило на гадку. Він собі думав: відки старий дістав стілько гроший, коли стілько лїт жив при нїм так бідно?

— То моє совісно заощаджене майно — мовив Марко. — Нїяка кривда не тяжить на нїм. Сї дві свічки, які ти купив до церкви, переконали мене, що ти побожний чоловік, маєш Бога в серцї. Я маю ще маєток; помилили ся люди думаючи, що жінка все забрала... Колись по моїй смерти все тобі остане. Жінка моя не-

щасна вже не жиє!... Остав ся я сам один й ви....

Замовк Циб, довго ще ходив по всїх закутинах млина, прятав щось у пивници, в коморі; йому в сїй хвилї здавало ся, що він іще своїм господарем.

— Ходїм, бо вже час до церкви — сказав Марко, згасивши свічку. — Там десь Олена також непокоїть ся, ожидає нас.

Пішли до дому.

VII.

Саме на світ займало ся, як Вибляк з тестьом і з трьома хлопцями стояли під церквою з иншими вірними й ожидали торжественної хвилї, коли священник і в їх захистку і в їх смирненькій, деревяній церковцї заспіває „Христос воскрес“!... Треба уродити ся Русином, вирости поміж руськими мужиками, щоби мати понятє про те, з яким чутєм божественности ожидає тих кількасот вірних під своєю церквою сеї торжественної хвилї.

Ось і священник сховав плащаницю й вийшов з хрестом. Стає перед замкненими дверми в світлих ризах; тишина зацарювала поміж побожними християнами. Тихо... тихо, мов усе зачароване... Се хвиля, в якій душі живих лучать ся з душами покійних предків...

Священник скінчив величаву пісню „Христос воскресе“ й народ весь повтаряє тим самим голосом при відгомонї дзвонів. І сїдоглаві старцї набирають сили, співають у союзї з молодими, дякують Всевишньому, що дозволив їм сего щасливого дня діждати. Тай смерть у сїм дни щаслива для християнина, коли заспівають йому над могилою „Христос воскресе!“

. . . . . .

По скінченім Богослуженю, коли вернули до дому, ждала всїх чотирох іще одна несподіванка.

— Христос воскрес!... Христос воскрес! — говорили хлопцї по приміру дїдуня й вітця, вступаючи до кімнати.

— Воістину воскрес!... Воістину воскрес! — відповідала Олена з постелї кождому по черзї і держала четвертого крикуна на руках, тиснула до своєї груди.

— Се матуся Бобичка принесла вам писанку — мовила здивованим хлопцям.

— А я ще вчора знав, що принесе — відповів на то малий Марко.

Був се справдї день, „єго же сотвори Господь, да возрадуєм ся і возвеселїм ся в онь!...“

Паска.

Рядами поклали побожні християни паски коло церкви, дожидають священника, свого отченька духовного, щоби поблагословив їх словом божим, покропив свяченою водою. Стоять купками кожде біля своєї паски, родина за родиною всї в святочних одежах, щоби звеличати світлий день Воскресенія. Ждуть сеї торжественної хвилї, з приємністю ждуть, коли стануть дїлити ся свяченим яйцем по сорокдневнім постї й побажають собі добра дочасного й щасливости вічної.

Що за ріжноманїтність поміж святим хлїбом між сими пасками! Одні білі, питльовані, жовті, високі, пишають ся вони гордістю своїх суєтливих ґаздинь; другі жорняні, смагляві, як лице трудящого хлїбороба, виглядають смиренно з під білого простирала, подібно своїм властителям, що нерадо отирають ся своїми сердаками о панські шуби. Многож тайн, многож суєти житейської лучить ся з тим святим хлїбцем, з тими мясними подробицями, уложеними в чистенькім цебричку або в великій мисцї. Не одна ґаздиня мусїла добре набігати ся по селу, заки розкрутила плесканочку сира, ящичок масла, півкопок яєць, щоби дїточкам

своїм справити свята, хоч раз у рік дати їм поскоромити ся, хоч у сей день, „єго же сотвори Господь...“

Стоять люденькове побожні, з кождою хвилею радість їх більшає; дзвони в доохрестних селах голосять й вистріли вістять, що й там також те саме торжество, те саме Воскресенєчко всюда, всюда на цілій святій непроходимій Руси, всюда неописана радість великого святого дня.

От приміром сивенький дідусь біля своєї жорняної паски стоїть із синами, доньками, унуками; пшениці у нього повний шпихлір, а він своїми руками молов на жорнах паску. „Питлюйте по моїй голові, як вам сподобає ся, а поки я ще, так буде, як я хочу. Нині позволь Господи — мовить старенький татусь — хоч зараз покликати мою грішну душу на суд твій праведний; я здїлав, що міг, що твоя воля свята мені помогла. Нині спокійно розстану ся з сим світом.“ А ось дальше бабуня з дідуньом задумані поглядають на нелїтну внучку, круглу сирітку щебетливу й думають: що з нею стане ся по їх смерти?

А дальше усї веселі, батьки і матери горнуть діточки д' собі, тїшать ся всї... Нї, не всїм однака втїха. Приміром сей отець із дрібними діточками, що сего року сам пік паску й кропив її сльозами, бо не стало в його хатї найбільшого скарбу на світї матери-ґаздинї; не стало подруги, утекло щастє, переминуло як марний сон. А та бідна вдовиця, що дрібні дїти до себе горне, тяжко зітхає, перед нею на зеленій мураві лежить на платинї тілько хлїбець чорненький і кілька яєчок? Не стало друга, згинув під землею, гаруючи тяжко на хлїб насушний! А ті бідні сирітки, що під церковними воротами глядять по всїх татусях й матусях за

словом потїхи, за словом благим отця-матери; та дарма, не почують його на сїм світї більше. Одна між ними найстарша, пятнацятилїтна дївчинка старає ся своїм молодшим братчикам й сестричкам заступити бодай в части утрачене щастє, поправляє на них свитки. Бідна дитинко, від тепер ти запрягла ся в тяжке ярмо, увесь вік зійде тобі на постійній працї, умреш перед часом під напором тяжкого труду.

І вийшов священник у світлих ризах, посвятив божі дари, залунав голос торжественної піснї: „Паска священная“ — без виїмку: чи біла висока, чи жорняна плескатa, чи в видї хлїбця чорного бідної вдовицї — кожда, кожда священная, новосвятая, таїнственна, всечесна, непорочна, велика, красна, бо паска Господня, бо кожду поблагословлено божим словом й покроплено свяченою водою.

І заговорив священник до своїх парохіян теплим словом, найшов слово потїхи й для вдівця одчаяного й для вдовицї й для сиріток заплаканих; стало всїм відрадно, кожде вертало до себе з радостию і з величавою піснею на устах:

„Христос воскресе із мертвих, смертию смерть поправ й сущим во гробіх живот дарував.“

Стілько щастя, стілько веселости в ті три днї у чесного господаря, що перепостив святу велику чотиродесятницю. Господи, благослови український народ, українську землю, українські ниви й луги своїм світлим Воскресенєм!

Незварені яблока.

I.

— Слава Ісусу Христу! — сказали діти велигласно свому панови учителеви Лупині в привіт. Вони стояли в лавках рядами, що жовняреньки перед єнералом, та читали на його марних сивих усиках, чого їм надіяти ся від нього на тій одній пополудневій годині „красного писаня“? Ті марні сиві усики і горішна повіка над правим оком пана учителя Лупини були дуже чудесною сказівкою для молоденьких грамотників: по них пізнавали вони, чи година шкільна, хочби „красного писаня“, промине незамітно, чи продовжить ся в безконечність.

— Слава на віки Богу небесному! — відповів учитель як завсїгди щиро й мило й ступав з вагом, бережно, тихесенько, по нерівнім діравім помості, щоби не пополошити щурів. А щурів у клясї була тьма тьмуща, гуляли собі свобідно і не раз у часї науки тягнули папери, книжки й діточі полуденки з лавки до діри. Школярі знали ся дуже добре з тою язвою, а старші дївчата затикали прилїжно діри в помості насушним, щоби погань не лазила попід ноги.

Пан учитель Лупина виліз на ступені, що йому зробили недавно старші школярі на іменини, став отирати зіпріле, поморщене чоло й пригладжувати марні сиві вусики.

— Горячо.... горячо — прошептали дівчата і нуже робити вітер руками, нуже холодити ся. Вони давали тим до пізнаня, що й їм також душно нині в клясї.

— До лїса.... до лїса — відозвало ся кілька хлопців у слїд за дївчатами, але зараз замовкли, коли завважали, що горішна повіка у пана учителя на правім оцї стала дилькотати, немов молоденький щур метав ся під нею.

В клясї настала тишина, навіть і різників одноокий непосидющий Дзюньо перестав шурувати ногами, лише пчоли на дворі в маленькім огородчику шуміли немов градова туча.

На превелике чудо-диво всїм, пан учитель витягнув катальоґ і забирав ся до читаня. До сеї пори він нїколи того не робив у суботу по полудни, лише коли дїти писали, то він собі переглянув по тихоньки, а як котрого не добачив у послїдній лавцї, то й окуляри заложив, але нїкого не кликав. Нинї читав так само як рано, тим самим голосом чи тоном, що його трубка видавала. А ту трубку держав заєдно в камізельцї в деревянім наперстку й кожда година співу розпочинала ся тоном тої трубки і той тон називав пан учитель „фіс“... На букву „А“ відозвали ся всї чотири Артимовичі, так само на букви „Б“ „В“ і „Г“ були всї присутні, аж на „Г“ не стало одної найлїпшої, найпильнїйшої учениці.

— Ґрафівна Анна! — закликав учитель тоном „фіс“ і ждав хвильку, чи не відозве ся.

І дїйсно відозвав ся на се старший пятнайцятилїтний шепелявий Бантромій, що сидїв собі в кутї на осібнім ослонї і ледви другий раз за цїле лїто явив ся був нинї в школї.

— Вона післа з Малинов Соплунихов ябка валити — сказав Бантромій на потїху всїй клясї.

Учитель не сказав на се нїчого, лише згадана повіка стала дрожати, тож і дїти здержували в собі сміх, сидїли в лавках чемненько і глядїли всї на одну точку: на марні усики пана учителя.

І знов відзивали ся всї аж до букви „С,“ всї явили ся на ту пополудневу суботнїшну годину красного писаня.

— Сапрунівна Марія! — закликав учитель і задержав ся хвилю, немов не довіряв сам собі, щоби й тої також не було в школї.

— Вона післа з Аннов Ґлафовов ябка валити — відозвав ся той самий, що перше, пристаркуватий Бантромійцьо.

Учитель чи не чув того, чи не хотїв слухати, бо записав „палку“ в відповідній рубрицї Сапрунївнї і читав дальше. Остатний був записаний той шепелявий неграмотний Бантромій Щур і він мав тих неоправданих палок без числа. Він сидїв собі на своїм ослонї в кутї, глядїв крізь відчинене вікно на розлогу зелену толоку, а ще більше на „Лисий верх,“ що виглядав здалека зі своїми сторчачими скалами, як великанський їж. Він шептав щось, нїби до колячої багрулї, глумив ся з неї, що не могла його вхопити на шпилеваті роги, лише застрягла в баюрі... Він перед лютою „нелапсивою“ утїк аж до школи.

Пан учитель Лупина не питав нинї Бантромія, як живе ся йому самому, а як його безрогій чередцї. Він сховав катальоґ до столика, а витягнув зі своєї чиноватої кацабайки нотатку, а з нотатки картку, розвинув і положив перед собою. Ту картку знайшов рано під порогом, як дїти виходили зі школи. На тій картцї от що було написано:

Дорога моя Аннунечко!

Нині знов по полудни тілько одна година; „Стара лупина“ не буде читати катальоґа і нас не завважить... Він звичайно на писаню оглядає нові щурячі діри, або шпотає ся, ходячи-дрімає, та ноги до лавок обшкулює, або ту предивецьку блюзу з сирої міховянки стереже... Так... так... він нас нині не завважить... Зробимо те, що й тамтої суботи. Я вже маю шестеро румяненьких... Спрятала я їх під містком у тім самім місці, що й перше. Ходить тілько про одну дуже важну річ: щоби матуся ковалиха хати не засунула, коли піде до ліса.

Ожидаю відповіди на годині робіт

Твоя посестра

Марина.

На тій самій картці була також відповідь такого змісту:

Дорога моя Мариночко!

Що бабусенька ковалиха пошкандибає собі до ліса за цілющими зілями, того не жури ся. Нехай собі здоровенька з Богом шкандибає, а ми ключ і без неї знайдемо під углом від загати. Я також придбала четверо великих: зіщибнула мені їх моя добра Февронька, як пустила пранником у самісенький вершок, аж гилю виломила... Самі найкраснійші паперівки, і неварені можна хрупати... Пишеш „Стара лупина не завважає нас“... я також тої самої гадки. Зараз по обіді жде на Тебе нетерпеливо

Твоя посестра

Анна.

— Гарно, дуже гарно списали ся мої взірцеві, приліжні учениці, нема що й говорити — роздумував пан учитель. — То ті самі, що ставлю їх через шість літ за взір другим і зову їх жемчугами в школї... „Стара Лупина не буде читати катальоґа, він ходячи дрімає на писаню“... От що пише одна до другої... Та нехай би звали мене „Старою Лупиною,“ тілько щоби не провинили ся були шкільним законам: „не йдемо до школи на годину писаня“ повіли собі й не пішли. „На писаню ходячи дрімає“... Коли я дрімав? В мене на зміну воздуха скіпанє в голові, що божого світа не бачу і повіки поневольно замикають ся... Га-га-га... Лупина дрімає!... Нї, нї, мої взірцеві, милите ся... Нинї не знаєте, не розумієте, кілько вам жертвує ся. Пізнаєте колись, який се тяжкий труд зносити ваші дїточі примхи, а пізнаєте тодї може, коли будете самі в лїтах „старої лупини“... Та я вам покажу і переконаю вас, що „стара лупина“ не дрімає...

Так роздумував пан учитель і пригадав собі, що вони вже й тамтої і позатамтої суботи не були по полудни в школї, й йому не прийшло на гадку запитати ся їх, чому не були? Він перечитав ще раз згадану картку, немов хотїв переконати себе про істину, витягнув іще раз зі столика катальоґ і побачив там, що його взірцеві мали вже три „палки,“ три неоправдані „палки.“

В клясї царювала тишина, всї дїти глядїли на пана учителя, а найпаче-ж на сю горішну повіку на правім оцї, що так дуже раз-у-раз дилькотала. Вони тою повікою так були заняті, що й не зважали, як Бантромій Щур простер ся в кутї на тім своїм ослонї, усміхав ся крізь сон і шептав „я тепел цал, а ти нелапсива плопадес в болотї“...

— Діти, збирайте ся, йдемо на прогульку — сказав учитель і сам став порядкувати свої денники. Він витягнув із деревяного сусїка замиканого на колодку два вібловаті пуделка, клубок ниток і ще щось ніби трубку, що її діти з давнїйших часів знали.

В клясї аж тепер заворушило ся, загальна радість огорнула всїх. За цїлу весну й лїто цїле перший раз мали нагоду погуляти разом, а пан учитель покаже їм не одну гарну річ, а то ту трубку, що через неї бачити можна аж з під лїса кури, гуси, молоді котенята і таке инше на подвірю під хатою.

За хвильку кляса була порожна, лише щурі лишили ся під помостом і Бантромій Щур храпів сном праведника на своїм ослонї. Той не хотїв збудити ся: копав від себе кождого, що д ньому надблизив ся і муркотїв: „післас нелапсива від мене... Я цал, а ти плопадес в болотї“...

II.

Обі посестри Марія й Анна стрінули ся на умовленім місци. Вони спішили затїнками навправцї до ковалишиної хати, що стояла далеко за містом майже під самим лїсом. Ключ знайшли під углом від загати, самі відсунули двері і були раді з того, що вже третий раз урядили собі таке петроване: замість нудити ся на годинї писаня вони свобідно гуляли й дихали вільною волею... Самі не знали, чому їм так було весело, чого так тїшили ся? В хатї знайшли все прилагоджене: сухі скіпки на грядах, горнець на припічку, сїрники в коробцї під прилавком і стіл дубовий накритий з одного кінця товстим обрусиком, а що найлїпше, що далеко від школи і нїхто не міг підглянути. Наломали

дівчата скіпок, наклали під комин. Все прилагодили і ждуть на матусю; самим топити не веліла.

Дівчата не нудили ся. Вони начислили, що тілько ще двайцять годин науки до кінця шкільного року, а потому одержать свідоцтва з найліпшими нотами і в додатку гарні нагороди. З великої утїхи стали крутити ся млинця посеред хати, коли з нечевя загудїло щось на дворі.

— Матуся ковалиха! — закликали обі рівночасно, глянули у вікно і ах! голос розпуки видобув ся з їх грудий: перед хатою на толоцї стояла вся шкільна громада, звернена очима д вікнам. І старий Лупина стояв на передї як грізний судія та глядїв у вікна, простїсенько у вікна!

— Згину з сорому!... Пречиста Діво, згину з сорому! — заридала Марія. — Господи! менї слабо!... я вмираю!... Йой, розступи ся земле! — лебедїла за посестрою Анна.

Обі полїзли під лаву. — Лїзь дальше!... Лїзь дальше під стіл! бо тут нас крізь вікно побачать — благала Анна Марію і пхала її з усеї сили і сама за нею лїзла.

А під столом нова біда, сонце мов навмисне тут заглянуло і світило їм просто в самі очи.

Порачкували дївчата з під стола під запічок, а звідти зісунули ся в яму під печею, де зимою сидїли ковалишині кури в часї лютих морозів. В самім темнім кутику примістили ся, де кури випорпали в ямі яму...

III.

Дїти роздїлили ся на дві части під ковалишиною хатою: дївчата під вікнами представляли одну телєфонїчну станцію, а хлопцї о парусот кроків дальше другу.

Пан учитель Лупина підслухав, як діти розповідали собі, що будник при зелізничій дорозї держить у своїй хатї хованця, замкненого в маленькій рурцї. Той хованець усе йому повість, про що його тілько запитає: чи про корову, чи про свої діти, все а все йому скаже. Цікавійші хлопцї були також у того будника і розмовляли з тим маленьким чоловіком, замкненим у тій рурцї. Різниковому „Дзюньови“ повів, що він собі тамтої зими напхав фасолї до носа і лїкар мусїв лянцетою витягати напучнявілі зерна.

Учитель пояснив дїтям, що то телєфон, а тим малим хованцем, то сусїдний будник, що відповідає свому сусїдови, коли його про що запитає. Нинї зробив він усїм несподїванку нїби телєфоном. То не був такий дїйсний телєфон, як у того будника, але щось дрібку було до телєфона подібне: дві вібловаті рурки мали дна з тонїсенького паперу, напоєного товщом. Одна рурка була на стації хлопцїв, а друга на стації дївчат; денця сих рурок сполучені були ниткою. Велика радість була для всїх, коли помічено, що крізь рурку можна було розмовляти з другими так потихо, а без сеї рурки потреба було добре кричати.

Пан учитель ходив постійно то до одних, то до других телєфонїчних урядників, а при тім глядїв також на ковалишині двері.

Всї були сим разом чемні, всї гарно бавили ся. Навіть і різників непосидющий Дзюньо і другий такий Федьо Довбенька, син ворожки-Циганки і ті оба з початку вели ся по людяному. Пізнїйше, коли стали глядїти ворожо на себе, прикликав їх пан учитель обох до себе, велїв їм спутати тїсно в кістках ноги і сказав:

— Метою ковалишина загата... На даний

знак пустите ся оба, увидимо, котрий борше прискаче до мети.

На превелику утїху всїм недовго скакали оба попутані коники. За третим скоком по згористій площи, попадали на мураву.

— Славно! Славно! — кликали дїти.

Федьо і Дзюньо повставали, скакали дальше і знов падали. На половинї дороги полягали на мураві і вже не могли піднести ся. Накликуванє дївчат під ковалишиною хатою „сюди, сюди близше“ починало обох гнївати.

— Дзюню, ми покажемо всїм, що ми дістанемо ся до мети — шептав хитрий Довбенька.

— Як дістанемо ся? Хиба розпутаємо ноги?

— Нї, котїм ся!...

І покотили ся оба карбульця в долину, лишили і мету і ковалишину загату далеко за собою.

— Тим разом вам обом удало ся — сказав учитель обом суперникам, коли вернули оба помучені до громади.

— То прошу пана учителя, чорний Довбенька таке вигадав — говорив Дзюньо і споглядав на Федя тепер уже мирним оком.

— Тому й повинен ти з ним жити в згодї, а не так, як когути, що клювами видзьобують собі очи.

Прогулька скінчила ся. Пан учитель Лупина велїв дїтям зібрати ся в порядку, відвів їх далеко і сам іще чогось вернув ся, ще вступив до ковалишиної хати, але не застав нїкого. Глянув під піч, де сонце крізь вікна маленьким сніпком світла аж до ями заглянуло, і побачив там щось білого. Догадав ся... Подумав хвильку, приблизив ся д столови, взяв собі з купи двоє червоних яблок — з тих десятьох — сховав

у свою чиновату блюзу і виніс ся тихцем, засунувши хату на цілий засув.

Діти не виділи, де ходив пан учитель. Вони стояли далеко від ковалишиної хати і подивляли, що Дзюньо з Довбенькою так чудесно перекотили ся аж поза мету і помирили ся.

До самої школи з поворотом співали хором, а коли очутили ся перед шкільними воротами, здавало ся всім, що то був сон, сущий сон.

IV.

На третий день по сій прогульці, себ то в понеділок, пан учитель явив ся як завсїгди точно о тім самім часї в клясї. „Слава на віки Богу“ відповів дітям на привіт і йшов тихесенько по діравім помостї, немов бояв ся, щоби не пополошити щурів. Він вступив з повагою на той памятний ступень, що йому старші школярі зробили на іменини, зложив руки до молитви і всї почали хором „Царю небесний“...

Хвиля була торжественна, дуже торжественна.

При читаню катальоґа не спитав нї Анни, нї Марії, чому в суботу не були на годинї красного писаня і се здивувало всїх дуже.

— Таки нас і сим разом не завважав — погадали собі дївчата — добре, що нам упекло ся, більше не зробимо того, за нїщо в світї не зробимо.

Пан учитель Лупина записав остатному Щурови Бантромійови „палку“ як неприсутному, витягнув зі столика два паперові пуделка, обвинені гарно рожевою бібулкою, поставив на столї і сказав:

— Діти! всякому приходить ся відбирати

добре за добре, а за зле зле, бо така воля Бога. Ви працювали весь рік і відповідно до ваших успіхів жде вас також нагорода, яка містить ся в ваших шкільних повідомленях. Є між вами дві взірцеві учениці, котрі, як самі ви признали, заслугують на першенство. Тож і я від себе хочу їм дати ще перед іспитом памятку за те, що були взірцем у школї. Тими ученицями, ви догадуєте ся вже, є Анна Ґрафівна і Марія Сапрунівна. Ходіть сюди до мене і возьміть собі се, що для вас призначене.

Дївчата ступали сміло, обі відобрали з рук учителя згадані нагороди і вдоволені вертали до лавки.

Коли в лавцї отворили пуделка, понурили голови і гірко заридали: кожда з них одержала одно яблоко і свій власний лист з поправленими словами „Стара лупина“ на старий Лупина!

На вакаціях.

I.

Приїхали діти Семена Пачки до дому, вже слушні хлопці. Один літ шіснайцяти, ростом високий, задумчивий, над свій вік поважний і з найменьшою дитиною завсїгди статочний; другий два літа молодший, присадковатий, в родиннім крузї прозваний „куртим“, контраст першому: живий, говірливий, товариський, услужний до пересади, з цїлим світом в обіймах. Оба чемні, правдомовні, гідні, достойні похвали; свідоцтва шкільні несогірші, рік нестрачений, батьківський кровавий гріш незапропащений; а поведенє обох не принесло сорому тим, котрі гарували тяжко на те, щоби діти не були босі, голі, голодні.

Пригорнув Семен Пачка свої діти, приголубив д собі і погадав на тих, що виховували його дїтий: тяжка то праця, велика відповідальність виховавцїв! Семен розумів се в части, бо він сам був понад двайцять лїт народним учителем, рік-річно мав до тисячі дїтий під своїм руководством і горбив ся перед часом під тягарем надмірної працї.

— Але на Широкий верх ідемо сього року? — питають хлопцї вітця, хоч помучені

цілонічною подорожию. — Татуньо приобіцяли нам іще на Великдень!

— Підемо, діти, підемо! — відповідає отець. — Тілько перше розгостіть ся в своїй хаті!

І хлопці розгостили ся. В кількох годинах навідали всї кути: дім оживив ся, гості на гості, що хвиля нові чотироножні і пернаті прибувають, в пекарни буквальна менажерія. При першій вечери всї три сусїдні пси в кімнаті під столом; кіт старшої панни-учительки лїзе на столї просто в миску, такий настирний і не смієш його зігнати, бо пси з припону пасуть за ним очима, в мить би його роздерли.

На другий день так само: кури, голуби, пантарки снують ся по під ноги і пава громадського секретаря кричить на кізлиню, не обженеш ся.

— Діти, моя пекарня і цїлий дім за помалі на громадське стадо! — каже Семен Пачка хлопцям. — На те треба віденського Пратеру і цїсарської каси, щоби мати живу книгу Брема! Менї приємно дуже, що так любите звірята, і я їх також милую, але з далека! Бо розважте: годуєте чужі пси, коти, а наслїдки з того які будуть? Пес і кіт розволочать ся, підуть по чужих хатах, будуть лазити замкненими вікнами людям по горшках і робити шкоду, а всему ви будете винні! Йдіть лїпше до огорода лапати мотилї в капустї; за кожду двайцятку дістанете крейцар. Що заробите, ваше й боже; здасть ся на дорогу, як підемо на Широкий верх.

— Добре! — кажуть діти і пігнали до огорода вискакуючи.

Що хвиля прибігне один або другий до старого.

— Татуню, крейцар! уже маю двайцять! — каже один.

— Татуню, пять крейцарів! уже маю сотку! — каже другий.

З двох ринських не зістало ся Семенови Пачці і на аркуш сивого паперу. Хлопці зловили двіста рази по двайцять, с. є чотири тисячі мотилїв. Не стало гроший; давайте, тату, цидулки зі своїм підписом, заплатите на першого!

— Нехай буде й так! — притакнув Семен Пачка, а в души собі думає: — Гіркий той перший! Не солодко про нього снить ся, а ще дурнїйше робить ся чоловікови по першім...

— Сенуню! — кличе Семениха. — Дїти печуть ся на сонци, гарцують як цуґові конї на луцї; то не добре, що вони так погріли ся!

— Нехай! — мовить Пачка. — Нехай гарцують, будуть лїпше спати!

— Капуста і бульба піде також спати! Вони не питають, чи грядка, чи не грядка, тілько щоби мотиля зловити, і топчуть, тратують на хабуз усе, що зеленїє ся.

Семен Пачка з'їмав ся за голову, як би хотїв з неї що вителепати. — Чия шкода, того гріх! — подумав. — Заплатив і готівкою і квітками, і мотилї нові прилетять і капусти не буде!

— Пождїть, дїти, не так зробимо! — каже по хвили. — Не ловіть уже мотилів, бо то не практично: листє друхочете ногами, як конї копитами; а те саме зроблять і гусениці, тілько в инший спосіб. Сяк чи так, нїякого пожитку з того; лїпше збирайте яйця гусениць!

— То не може бути, як такий дріб збирати? — кажуть хлопці на се.

— Дуже легко!... Ножиком до паперця і наперстком зміримо! Котрий назбирає повний мамин наперсток, дістане шістку!

Пристали хлопці радо на таку умову; вона оказала ся їм можлива до здїйсненя. В уяві ба-

чили сотки наперстків, наповнених гусеничими яйцями і пригорщу білих шісток. Шукають по листю, шукають, дурна робота! То ще гірше, ніж у школї; година стає роком!

Дивить ся Семен на годинник. Минуло вже дві години, як не бачить хлопців; за довго щось господарують! Йде до огорода, нема їх і тут, тілько служниця сама: що знайде гнїздо, то пів листка капустяного фалат! і в подолок...

— По що ти то здорове листє дреш так немилосерно? — питає Семен.

— Я хочу також панови показати, кілько яєць назбираю! — відповідає дївка і дальше дре, дальше чехолить.

— Пожди, пожди, ти розуме несоломонський! А ти знаєш то?... Кілько раз листок розідреш, то так, як би ти менї кусень уха відорвала!...

— А щож робити, прошу пана? — питала дївчина змішана, завваживши невдоволенє свого пана.

— Роздуси яйця пальцями і конець!... Листє капустї потрібне! То для кождої ростини рот, жолудок, легке, серце і все... А хто тобі велїв до сего забирати ся?

— Панї, прошу пана!... Хлопцям навприкрила ся та робота...

— Туди стежка в горох? — думав Семен Пачка вертаючи з огорода.

Але де оба полетїли? Нї в садї, нї за огородом; питає жінки, шваґра, парубка... нїхто не міг сказати до самого вечера, де подїли ся хлопцї. В цїлім домі розпадень за хлопцями!

Прибігає жінка.

— Слава Богу, — каже Семенови — є старший, знайшов ся на стриху! Там сушив платє, бо упав з вишнї до саджавки; щастє, що на копач не прогородив ся!...

Прибігає Гнат парубок.

— Є й молодший! — каже. — Десь лазив під дзвінницю за чмілями і мав упасти; бо то були оси, чи шершені... Ціле лице йому спухло, стидає ся йти до кімнати...

— От тобі приємність! — каже Семен жінці. — Дай серцю волю, знайдеш собі неволю! Діти все май на оці, а то клопіт готовий...

— Годіж, Сеню, дітям сліпати в капусті! — відповідає жінка. — Гнат старий не то, а каже, що волить товкти камінє, ніж переглядати кождий листок у капусті, як учений книжку! А ти сам признаєш Гнатови, що має порцію свого простого хлопського здорового розуму!

Стало ся, пропало; минуло ся на самім страсї і непокою челяди. Одного платє висхло, другому лице спласло; знов хлопці веселі, знов скачуть коло вуйка. Що день ходять кілька раз під шипіт купати ся і вудки роблять на пструги. Всї шпильки в хатї пігнули, повязали на шнурки...

А Гнат, старший фрілець з риболовів, сміє ся і приговорює...

— Аж тепер — каже — під оборогом буду спокійно спати, аж тепер у ріцї пстругів не стане!

Гнат часом і в ночи вставав зі свого леговища, скоро почув, що пструги плюскають ся, ліз до ріки і по потемку нераз з'їмав голіруч штуки великі. Малих нїколи не тикав.

— То на розплодок! — каже. — Нехай ростуть більші; я їх колись хапну!

Ловлять хлопці пструги з вуйком. Принесли раз у горшку вилїненого рака, другий раз дві неживі здирки і кінську пявку, третий раз три молоді заяцї. Радість, утїха невисказана! При вечери хлопці плещуть у руки, а на столї всї

три труси хлепчуть молоко з тарілки. Вся челядь подивляє і бавить ся. Семен також дивить ся.

— А на яку вудку, під котрим шипотом ви то зловили? — питає.

— Дурний Петро хотів їх спекти живцем у горшку над рікою! — розповідав молодший. — Вже ріще підпалював і приговорював їм, щоби не бояли ся, як їх буде пекти...

Нам стало жаль бідних сиріток, три крейцари дали за всї три... Він полетїв у бульбу шукати инших. Підростуть, пустимо їх на волю, тодї не дадуть ся зловити Петрови!

— Добре серце дїти мають, — думав собі Семен — але новий видаток на молоко ще для заяців! Та нехай годують, нехай бавлять ся, то невинна розривка!

Через кілька днїв у пекарни Семенихи нема куди крінути ся: ріжнородні прилади по кутах, на столї, на лавцї скринки, клїтки, старі решета, все повистелюване мягкою отавою, зеленим сїнцем для трьох сисаків-заячиків. Зносять хлопцї траву, конюшину, овес сніпками; що служниця одно вимете, то за хвилю свіжої поживи стілько, що для корови на подій за багато! А як прийде полудне і імінє вертає з поля, то двері у пекарни не замикають ся; йдуть пастухи ротою, сиплять з за пазухи до коша для заяців заячу капусту і стоять-розглядають ся по стїнах, по стели, по горшках, мисках, все хотять вірноточно оглянути і в „себе“ розповісти.

Цїлими годинами хлопцї при заяцях! Приглядають ся нїмим єствам, як вони мордочками живенько рухають і проворно обтирають борідки замачані в молоцї червоним язиком, облизують ся, та що хвиля підскакують в гору вдоволені, або їжать гнївно ушка, стрижуть ними, кілько раз муха забренить їм над носом.

Семен Пачка підходить покрадиємци з боку і собі приглядає ся.

Тілько зазоріє, хлопці в огороді вже пасуть свою худібку, доглядають заяців. Пізно вечером Семен Пачка вже дрімає в ліжку, а сини несуть йому заяці, кладуть у ногах і розказують, як вони вже уміють добре їсти: кождий повну мисочку молока від разу вихлепче, а ще ліпше люблять солодку сметану.

— А я дивую ся, де діла ся сметана з горняти! — відзиває ся Семениха. — Пождіть же, пождіть, дам я вам сметану!... Замкну шафу на ключ, нічого не дістанете...

— Ми питали ся, чи взяти, — звиняв ся молодший — а мамуня казали: Добре, добре, возьміть собі, тілько не клопочіть мені голови!

— То ви сметани? Сметани солодкої заяцям? О ви мудрі, страх!... Тато гроші на смітю збирає!... Вже час вам, час знати, як то тяжко приходить усе купити!

Семен Пачка роздрухав ся. Лежить на ліжку, нічого не каже, не рухає ся, бо на нім усі три заяці: підлізли аж на груди і присіли; полошать ся, респектують чорну велику бороду. Понюхав один вуса, наче надумує ся, лізти чи не лізти дальше, понюхав бороду, пчихнув, стріпав лапками, пообтирав носик і шусть! під покривало. За приміром першого і два другі скрили ся в уроєну печеру.

— Маєш тепер! — каже отець хлопцям, усміхаючись. — З'їли сметану, ще й ліжко відступай! Беріть собі, беріть геть трусів, виносіть ся з ними! А легонько за ушка і за задні ніжки, щоби котрий не прірвав ся!

І оба хлопці винесли ся, вистелюють леговище для незагнаної худібки, товчуть ся по пекарни, десь і сон їх не бере ся. Дальше вже й матери досить того доброго, вже й вона хо-

тїла би спочити втомлена, змотикана цїлоденним трудом.

— Дїти, голова не моя на вязах! — каже хлопцям! — Лишіть те „Щасть нам Боже“ троха ще на завтра! Заяцї підростуть через ніч і з рана натще серця може лїпше піймуть слова „Що ми іще Русинами“. Змовте хоч ту молитву на сон грядущий, що я вас маленькими научила, а тодї й Господь дізнає ся, що ви Русинами!

Рішуче повелїнє матери подїлало. Дїти клячуть перед образами, молять ся й мати з ними також молить ся.

І настав мир у цїлій хатї. Твердий сон, солодкий огорнув челядину Семенову, тілько заяцї викалатували по кутах; їм аж тепер було царюванє, радість, не леговище в пацї на сїнї. Тілько Гнат хляпав ся по потемки в ріцї під берегом немов сновида; для нього також була роскіш ловити пструги в такій пітьмі.

Пильнують хлопцї заяців, доглядають, але якось уже не з такою ревністю, як перше; видно знов щось нового собі вишукали, укладають якісь нові пляни.

Від кількох днїв, що дня правильно о однїй і тїй самій годинї, мають сходини з шевцевим челядником і то де? в огородї! Дуже раненько або пізно вечером за високими американськими кукурудзами в бзових корчах у кропиві відбувають ся якісь тайні віча, якісь заговори...

Завважав се Семен Пачка, підійшов раз покрадиємци до малих вічевиків, підійшов другий раз, підслухав, похитав головою і вернув до своєї роботи. Нїчого не каже синам; удає, немов нїчого не знає і не бачить.

Аж ось по однїй такій тайній нарадї при-

водять хлопці до хати молодого вовка на ланцуху, як доброго кота!

— Пять шісток хоче від нас швець, дуже дешево! — кажуть хлопці і гладять молодого хижака, годують мясом.

Вовчок їсть захланно, мало не вдавить ся і дає ся гладити своїм кормителям; не кусає, тілько під носом собі добирає якоїсь нути, щось ніби муркотить. І гладке щенятко і пухке, як пацючок спасене, аж йому фостик стоїть на тузї, як на вовка троха й не ладно, а очи хитрі блищать ся двома яркими углями.

Приступив Семен Пачка, хоче й собі погладити, а вовчок гаррр! Вхопив Семена коло великої кістки за руку і лишив на ній знак аж чотирма кливачками. Алеж укусив старого, бігме-ж то вкусив! Щоби так в иншім місци чіпив був, приміром зубами за палець, готове калїцтво!

— А то скот... а то скот! — говорив Семен, немирний сам на себе, що Гнат заткав рот обома кулаками і дусить ся від сміху, а служниця аж на двір побігла кашлати. — А то притворна каналїя! Віддайте шевцеви і кажіть йому від мене, що то небезпечна річ: хижак усе остане хижаком! Кому йде на загладу, той і найвірнїйшого друга як не вкусить, то ущипне, або бодай штуркне несподївано.

— Він нас, татуню, не кусає! Ми йому й руку в писок пхаємо і цїлуємо, а він нам нїчого не каже...

— Девять разів удасть ся, а за десятим зістане котрий без носа і буде мати памятку за вовчий поцїлуй; заплатить за всї рази, своїм здоровєм переплатить! Годуєте його в городї цїлими годинами, то вам нїчого тепер не каже, а коли небудь покаже вовчу трібу... Пещеному вовкови не вір!

— Швець тілько пять шісток жадає від нас, а хлопови дав вісїм перед місяцем!

— Я йому дам пять, хоч їх тепер не маю, а нехай собі його держить! Слухайте, як пси сусїда виють на дворі; вже й до них занесло вовчим потом! Йдїть, йдїть, забирайте ся...

І хлопцї забрали ся. Віднесли шевцеви вовка, а принесли ще гіршу біду: орла такого великого, що як розпустить крила, то на цїлу стодолу, а такого сильного, чотири хлопи не видруть йому палицї з кігтїв. Сидить собі орел на платві і споглядає гордо на всї боки; жде тілько, щоби хто зблизив ся, щоби міг погрузити в чім свій кульбаковатий, страшний клюв.

— Копу воробцїв з'їв недавно, а може й більше! — розказують хлопцї. — Челядник приніс повний той свій капелюх із радикальними крисами; як галушки ковтав таки разом з пірєм необскубані!

— Нерозвязана з шевцем! — думає Семен Пачка, підхопивши слова „радикальними крисами". — Що то за слово „радикальний", де ви то чули? — питає ся.

— Швець так каже: — повідають хлопцї — радикальний капелюх, радикальний чобіт, радикальна прищіпка, радикальне копито... в нього все радикальне!

— Нерозвязана з шевцем година! — думає дальше Семен Пачка. — Швець професором-фільософом, скінченим природознавцем пернатого світа, вихователем-педаґоґом шпаків, косів, дроздів, сорок, круків, а що тикаєть ся ріжнородних голубів, почавши від „простаків", а покінчивши на якихсь почтарях-соціялїстах заграничних, то він незвичайний знавець у тім напрямі, словом швець для хлопцїв завітний кумир! Потреба конче тому запобігти, бо вони відай вже й заяцї до шевця носили й радика-

лами охрестили! Потреба конець тому положити, але як?... Ага, маю вже, маю!

Так думає Семен Пачка і йде до огорода, оглядає цвіти, ярину, дерева, небо, дивить ся по коминах, куди вітер дим несе, і вертає знов до світлиці, шепче щось своїй Анні Семенисї до уха.

— Подай-но то... то... шило!... каже дальше голосно.

Семениха дивить ся на мужа, стоїть іще хвильку; надумує ся...

— То... то... знаєш? — повтаряє Семен Пачка, пробудивши ся з задуми — мого покійного діда! В бюрку лежить коло моїх похвальних декретів і патентів.

Знайшла Анна Семениха зараз шило, шнурок, іглу, подала все на стіл, з утїхою подала: вона була ходячим живим образом взірцевої матери, жінки, господинї.

Забрав ся Семен Пачка до роботи. Пришиває ремінець до шкіряної торби, а хлопцї оба підходять на пальцях по тихоньки що раз близше.

— На що то, татуню? — питає ся один несміло.

— Побачимо, сину, зараз побачимо! — відповідає Семен.

— На що то, татуню? — питає ся другий.

Отець відповідає знов те саме.

Приходить іще двоє маленьких, дївчинка і хлопець, обоє рівні ростом, тілько від землї підхопили ся, як близнюки. Встромили дві пари рученят до торби і витягають звідтам усе, що там було.

— На що то, татуню? — питають ся.

І медом їх мати не звабить д собі, так їм та незвичайна батькова робота подобала ся. А

старий Семен, як колода-дровосїка терпеливий, слухає і не збуває менших дїтий двома-трьома словами, лиш сипле дотепами, аж дїти регочуть ся.

Зладив Семен Пачка торбу, треба щось тепер до торби. Вложила Семениха кілька варених яєць, хлїб цїлий, пиріг на двоє перекроєний і ще щось пообвиване старанно в стару ґазету. Хлопцї домірковували ся, що то або печені пструги, або червоний когутик, що утїкав кождого вечера на сусїдну грушку спати, бо Гнат щось нинї дуже довго острив свій чепелик до жорен.

Перед вечером відкрив отець свою тайну і заповів, що завтра буде погода і він скоро світ вибирає ся з обома хлопцями на Широкий верх.

— Ходаки!... ходаки!... Гнатуню, волоки до ходаків!... — залунало по кімнатї.

І Гнат став ся сильним конкурентом, страшним суперником шевцевим. Хлопцї пустили шевця в „трубу,“ надскакують коло Гната, не відступають від нього.

Гнат учителем до взуваня ходаків; учить, як до „шику“ волоки на нозї обвивати, а плете несотворені річи! Розповідає, як вівчарі жиють у полонинах, як він у зимівцї через цїлу зиму ночує тілько з одним когутом і ловить вовків у западню; як одного разу пан мінїстер лишив у салаши медвежі шуби, а другого вечера прилїзли скільські Жиди і нуже висмівати його кучму, пакостити до пересади; а він убрав мінїстрову шубу медведями на верха, вискочив з корчів і став ричати медвежим голосом. Жиди всї в судорогах кричать піф! паф! нїби стріляють... Якже провірили, що медвідь не боїть ся такого стріляня, тілько суне до них до колиби, далїй по ялицях як коти порозлазили ся!

Тілько один не міг видрапати ся на дерево, упав поміж ґелетки з сирваткою і там до рана удавав неживого. Забрали ся Жиди скоро світ з порожними бляшанками і не ждали на ранїшну жентицю. А в містї розтрубіли, що відігнали з колиби пять медведів своїм грізним поглядом... Які вони смішні собі! А вже на свіжий воздух до лїса не ходили, а по жентицю присилали до салашу якогось бідного мужика з коширними барилками...

Таке плїв Гнат весь вечер, а хлопцї слухали, пороздрухували ся і довго не могли заснути.

II.

З кількасот гірських загород тілько кільканайцять стоїть при купі з церквою і попівством над рікою, як у великім кітлику; инші порозкидувані по зворах, розсїках, по дебрах над потоками, поховані в густих заростах, як то кажуть хата хати шукає; на тиждень ходу для молодого десятника верховинця, щоби всїм радним оповістив „цїсарський розказ“, або скликав їх на недїлю до ради.

Над тим гірським селом, над тими загородами, взносять ся тарасоваті горби. До половини окриті вони лїтом цариною, сїножатами, а що раз висше ховають свої верхи в темних і вічно зелених борах, аж геть геть повисше тих лїсів кінчать ся одним недовершеним стіжком, що з далека виглядає немов косар, що заліз у шувар, а тілько лисину виставив на сонце.

Та лисина то Широкий верх, на котрім сходять ся в сїнокоси ґазди аж з трох судів і видїлів повітових, косять свої сїножати і довідують ся при огнї вечером, котрий з тих, що

косили тамтого року, лишив косу другому і попрощав дорогу верховину на віки. І всї спільно тодї глянуть мовчки по собі і в нічній тишинї згадують покійного.

На той Широкий верх вибирав ся також і Семен Пачка з синами.

— Якже йдете? — спитав. — Треба взяти щось на дорогу; пять годин доброго ходу, і то все під гору!

— Я маю цїлу булку в кишени! — каже старший і ходить уже від години по кімнатї, не знає, що того ходу буде мати нинї подостатком.

— Я нїчого не беру! — мовить на се молодший. — Там є ягоди, оріхи; зрештою я не голодний!

— Возьміть хоч що для мене, возьміть! — жартує старий і вкладає обом малі бесажки на плечі, повязані вміло ремінцями, а сам бере повну торбу, що ще вчера прилагодив.

Рушили в дорогу. Хрест святий на грудях, довгі костури в руках, ходаки на ногах, йдуть уже потоком, але ще в гору не лїзуть. Хлопцям недогода, вони хотїли би вже драпати ся хоч би й по стїнї; їм здає ся, що тілько раз, два, і вже будуть на версї!

Звузили ся береги потока, над головами гень-гень у горі страх, як дико! Камінє як хати понависало, туй-туй упасти, дерева попідмивані водою, поспускали довге корінє в пропасть, а по них лазить лїсна куна, колише ся в воздусї, глядить на путників, немов глумить ся, не боїть ся нї крику, нї костурової грози, вона має де в сам іще час сховати ся в корінє.

Став Семен з синами піднимати ся до гори; дорога дїйсний жолуб з одноцїльного каміня і прикра. Лишив ся потік у хамороди,

тілько місцями над улетами зраджує сильним гуком свою присутність.

Минули одну, другу терасу. Не бачать уже потока, тілько ґень-ґень у долині щось ніби фоса, поросла муравником, дерева в траву перемінили ся.

Ба, та нема дальше дороги, бо завалена колодами, увертами, камінєм. І сїножати нема!

— Що то таке? — питають дїти.

— Подивіть ся в гору на сей плїш! — показує отець. — Торік стояли там вікові ялицї-велити, а послїдна туча-буря змела їх сюди в долину разом із горбом, спустошила кілька морґів лїса без пощади. Чудотворність природи, наглядний образ божої сили! Нї тут сїножати, нї там лїса, лише дивогляд; і для ученого і для неграмотного жива книга, оба можуть читати!

Лїзуть дальше, перескакують з колоди на колоду, стрягнуть ноги в ріщу, гниляках, переправили ся, знайшли доріжку, йдуть як по руштованю на вежу, вийшли на поляну, відсапнули.

Полахкотять верхи, осїнені золотими лучами сходячого сонця, хоч його не видати, бо дерева заслонюють вид у сю сторону. Шкода, велика шкода!... Тепер бути на Широкім версї і звідтам глядїти на той огняний круг, на золоті гори і на дрімучий світ у долинї!

— Спочиньмо! — кажуть змучені хлопцї.

— Спочиньмо! — повтаряє отець. — Але недовго, дорога ще далека!

Посїдали на мягкім килимі. З поблизького салашу випустили вівчарі отару. Скубуть, чімхають вівцї траву з росою, заки ще не пригріло. Молять ся вівчарі, а Семен також у дусї молить ся.

— Татуню, дивіть ся! — кличе молодший.

— Зараз пізнав мене, наш Хруник ворохобний!

Семен глянув і сміє ся: молодший їздить на великім цапі, старший годує кози булками.

Чемний цап, нічого й казати! Познакомив ся з гостями, наймив ся в них за весельчака, хоч примховата цапяча тріба не завсїгди позваляє йому вести ся чемно: в селї нікому не уступить ся з дороги, а в полонинах часом і до самого ватажка бере ся колоти!

— Ходїмо, дїти, ходїмо! — каже Семен Пачка встаючи.

Та розлука з чередою не легка! Біжуть кози за хлопцями, блеють, а вівцї також пустили ся гуртом за ними, щось засмакували. Вівчарі помаркотнїли: свиснув один, пішов у долину в потік, завернули ся і вівцї за ним; крикнув з боку другий, завив, як вовк, на тримбітї, вернули ся й кози; лишив ся цап сам, трясе головою, щось нїби міркує, де йти, чи там, де булками годують, чи за тим, що грозить йому чорною крисанею? Вернув ся й він за чередою. Нема вже нї вівчарів, нї отари; десь у потоцї в заростах сховали ся. Ого, є, є! На другім боцї потока, як чорна латка на зеленім килимі, сунуть ся горі берегом. Страх, як то скоро таку дорогу передріботїло!

Йде Семен дальше; а за ним і хлопцї, не піддають ся. Новий прорив у густій лїщинї, драпаках, а все під гору лїзь тай лїзь! Коли воно скінчить ся? Сонце вже високо пригріває, по похилих верхах косарі кладуть перекоси, не питають, що пече.

— Дай Боже щастє! — кричить Семен з далека.

— Дай Господи й вам! — відповідає старий верховинець і задержав ся на хвилю, хоче косу острити.

— А добре косити?

— Не дуже!... От як то кажуть, земля біліє, а око червоніє... Роса згинула, трава вже пристигла, коса не імає ся. А де Бог провадить?

— На Широкий верх!

— Гм, гм! — погумкав старий і розглянув ся по сусідних верхах. Він прислонив рукою очи від сонця і став глядіти в сторону, де на самім Бескиді білїло ся щось, як великий гурман соли.

— Не раджу, пане, пускати ся нинї! — сказав старий верховинець, добру хвилю розваживши. — Припікає... На Маґурі молодить ся*)... На Синяку плаїків**) не видно... Чорна гора ворожить зливу і все говорить менї, що буде напрасна злива!

— Та ніяк вертати ся! Більша половина дороги...

— І то правда! Нинї люди всюди по верхах. Там війтові косарі ще з тамтого тижня. Можна під оборогом де переночувати...

Рішив ся Семен йти дальше. Хлопцї хоч добре помучені, йдуть; раді би бачити і молоді орли у ґнїздї і хмари близько землї.

Минули лїси і очутили ся на самім хребтї Широкого верха, але до його шпилю ще дуже далеко. По обох боках хребта широкі згористі полонини, не можна довго дивити ся в долину, бо світ крутить ся. А косарі косять по них, робять коло сїна, як гуси білїють ся, як муравлї увивають ся.

Здвигають ся путники хребтом дальше, бродять в афиннику по пояс і полошать орябки; що кілька кроків два-три злетить і знов недалеко сїдають; костуром можна би їх ло-

---

*) Молодить ся — показують ся знаки надходячої тучі.

**) Плаїк — стежечка в горах.

вити. Афинник дорідливий, ягоди що черешні, а ніхто не збирає крім птиць, бо косарі мають сеї пади і в долині подостатком.

Переминули ся й афинові кущики. Нема вже стежки, тілько плити камяні гладкі, гейби їх хто поскладав до перевозу тимчасово в неладі; але які плити! Господи, на одній хата би устоялась! Травиця скупенька то тут, то там виглядає з поміж каміня зеленими клинами, колічками й иншими фіґурами. За те мох такий собі місцями, як заголовки!

Стали путники, не йдуть дальше, бо перед ними стіна пне ся просто під небо. І по драбині лячно на неї лізти!

— Не туди, не туди! — кричить хтось з долини.

Глянув Семен Пачка, а то парубок стоїть при копици сіна, тягне її на росохатім гилю до оборога.

— З другого боку там є потічок і стежка на сам верх! — поясняв парубок.

Обійшли довкола сю природну кріпость, знайшли все, чого хотіли. Є й вода студена, садить цілим потоком з під скали, і стежка є, але не на втомлені ноги! Як би хто так нею спустив кота з гори, гнеть скотив би ся: така згориста і гладка! Одно тілько добре: є корчики ялівцеві і ялички не знати звідки тут взяли ся, коли їх вітер посіяв; правда, дуже маленькі, але можна затримати ся на них у пригоді.

Напили ся хлопці води, випорожнили батьківську торбу, своє давно ще при козах з'їли і знов веселі лізуть. Молодший рачкує наперед, старший за ним, а отець по заду помагає костуром, підпирає ноги то одному, то другому, щоби не поїхав у долину. Тай сам лізе, жваво лізе!

— Йой, татуню, суну ся в долину! — кричить молодший вже під самим шпилем.

Дві пяди тілько на гору, і годї! Нї в гору, нї на бік не сміє крінути ся, бо поїде в долину.

— Чому ти не лїз косом до того корча? — питає Семен Пачка з докором. — Держиж ся, держи кріпко, аж ми оба вилїземо!

В тій хвили над їх головами щось зашуміло в воздусї. Кілька орлів злетїло, а на шпили стояв хто? Той самий парень, що стягав у долинї сїно до оборога.

Моторний собі той молодець. верховинський! Не знати навіть, куди він вилїз! Витягнув обох хлопців на гору, уклонив ся мовчки Семенови, але не зачіпає, не питає ся: „А вас що тут занесло?“

— Слава Богу! — каже Семен відсапнувши і оглядає ся за парубком.

А він уже в долинї при жерелї пє воду, а хлопцї споглядають за ним і з диву їм не може зійти меткий хід верховинця.

— Так ходити і спинати ся по скалах, то вже оплатить ся! — думали. — Тому непотрібні ріжноманїтні прилади ґімнастичні; має їх тут до волї в природї в ріжнороднім видї. І показав на дїлї, що посїдає велику вправу...

— Загорнїть ся, дїти, лїпше! — упоминав Семен Пачка. — Бачите, який холод, хоч ми о кільканайцять сот метрів близше сонця. Але воздух, воздух! Не купиш його в долах за нїяку цїну!

Гуляють хлопцї по шпилю Широкого верха. Широка площа висипана кремінем; опоки сїрі, порозколювані сторчать, а поміж ними круті улички, а всюди повно звірячих костий, навіть патрохи в однім місци з більшої птиці, відай чи не з дикого когута-гутара: то слїди орлового пированя! Студений вітер грає

пірєм тих птиць, що стали жертвою насильства свого хижого пажерливого короля.

Краєвид у цілій своїй красї чарує Семена, витає його з усїми наповидними, ненаглядними образами природи, розказує про могучість і безконечний простір всеблагого Сотворителя. Міста, села зникли, менші верхи гень-гень на долах перетворили ся в купки кертичини, Парашка, Маґура лїбохорська, Дмитрівка, Синяк, Стара Шебеля, Плїшка, всї здають ся близько себе на чверть, пів години ходу. Якби так бальоном або птицею понад усї ті шпилї знести ся! Та що звідтам побачимо своїм слабим оком? Що? Чорну латку, головку від шпильки, а в кінцї хмари або небо на земли... Який же то маленький чоловік, з усїми винаходами, паровими та елєктричними моторами, далековидами і воздушною плавбою, який немічний хоч би і против тих преждевічних скал, видвигнених силою огню!

Сидить Семен на опоцї і так роздумує. Бував він тут уже нераз і хлопцем і молодцем: тодї було инакше, а нинї инакше! Давні гадки... давні гадки... де вони подїли ся? До синів вибрали ся на комірство.

Але про що вони оба в сїй хвили розправляють? За що сперечають ся над самим краєм безоднї?

— „Половина з ґе-те-квадрат“, розумієш? — каже молодший.

— Нї, не розумію! — відповідає старший.

— Зараз довідаю ся, як глубоко...

— Йди, ти ковалю! Я не знаю, що ти зробиш колись при матурі...

— Турбуй ся за себе! Я кую і все розумію, лїпше від тебе!

— Розумієш, розумієш! — дразнив нїби

старший молодшого. — А щож то твоє „ґе-те-квадрат“?

— Я кажу „половина з ґе-те-квадрат“! Отвори добре уха, зараз тобі виясню, ти велебний Пітаґоре! Пущу камінь, він буде падати приміром десять секунд, то зробить у тім часї половину з „десять рази десять рази десять,“ с. є. пятьсот метрів дороги!

— То прискоренє свобідно падучих тїл у тебе десять метрів?!

— Так, так, щоби ти знав! Зараз тебе переконаю!

— Нї, милиш ся! Прискоренє менше...

— Татуню, татуню, ходїть сюди, щось побачите! — кликав молодший так, щоби заглушити старшого, і піднїс камяну плиту до гори.

— Не мечи, бій ся Бога, не мечи! — крикнув переляканий батько. — Там у долинї можеш побити цїлу отару овець, або й чоловіка забити! Такий камінь звідти в долину ладна менї механїка!

Кинув молодший хлопець камінь, невдоволений, що не стало ся по його волї, під ноги, з досадою кинув. Маленький кусень з того відскочив аж на край берега і покотив ся геньгень до косарів...

— А видиш, видиш! — став Семен картати і замовк.

Щось здалека по потоках зашуміло, немов тягаровий поїзд переїхав по зелїзнім мостї.

— Може бо й є*) переїхав десь, а вітер голос аж сюди занїс! — подумав Семен.

І знов засвистало раз, другий, третий вже голоснїйше.

Семен занепокоїв ся.

---

*) Бо й є — Богу єй, єй-Богу, їй-Богу.

— Десь машина трубить, певно колія їде! — завважав старший.

— Але ми, здає ся, також поїдемо на своїх конях! — мовить отець. — Ходім у долину, там близше до оборога!

— Так борзо? — спитав молодший. — Іще троха затримаймо ся, тілько дві початкові букви „ер“ і „ес“ виріжу на сім камени!

Семен вже не відзивав ся, збирав річи в торбу. Хлопці провиділи щось також і споважніли; стали хоч з неохотою ладити ся з поворотом у дорогу.

— Розгляньте ся ще раз добре з того місця по верховинськім світі, по тім вічно зеленім Бескиді! Бог знає, коли вже тут будете; на кождий випадок сього року з певністю ні!

То були прощальні слова Семена Пачки на Широкім версї. Говорити більше не міг, бо час наглив.

III.

Поворот з Широкого верха наступив напрасно. Хлопці лишили в поспісї ростини, що назбирали і коробку з овадами.

Залишили дорогу „верхами“, стали спускати ся по менше згористій скошеній площи. Голос тримбіти не лунав уже по скалах; за те щось гуділо з далека, ніби вода по лотоках, і то з малими перервами, що раз частійше, з кількох сторін рівночасно. Здавало ся, що десь під землею рудники розсаджують скали динамітом. Хлопці оба завважали, що недалеко відбувають ся цїсарські маневри, тому так земля часами дрожить.

— Правда, правда!... то від кінських копит кавалєрії і від канонів! — признавав молодший старшому.

Семен Пачка не слухав тих замітів, лише спішив прискореним кроком, немов хто підганяв його костуром. Що хвиля шукав за чимось по небі, але крім ясної модрої бані і сонця не бачив нічого більше.

— Не утечете, прошу пана! — кликав той самий парубок, що недавно був на шпилю, а тепер обгромаджував оборіг.

— А що робити? — питав Семен.

— Йдіть просто тим верхом у провал! Стежка веде аж під ялину, а там при дорозї є старий оборіг припущений; як часу стане, то спустите ся попри ліс до мого млина. В млинї нема нікого, тілько мої мама; скажете їм, що я в війта коло сїна під Широким верхом і верну аж у неділю!

— Я дуже радо питлював би у вашім млинї, тілько як зайти до нього?

— Найтяжше д ялинї, а звідтам попри ліс просто в потік... Година дороги... Скажете мамі, що грабити за млин не будуть... А Юдкові хлопцї нехай дальше мелють!

Подякував Семен Пачка парубкови і попрощав ся.

— Ходіть, дїти, ходіть в імя боже! — сказав до синів і йде дальше; бігцем йде, хоч прискорити годї, бо місцями так згористо, аж ноги дилькотять.

Вже зрівнали ся з лїсами, виднокруг змалїв... Ого! затріскотїло, немов цїлий Бескид провалив ся в пропасть. Всї три попадали на землю... маєш початок розгульної природи...

Підоймають ся, встають, тихо, природа сїє мак, нїчого не стало ся. Ага, не стало ся!... Під другим верхом у долинї, де стояв віковий ліс, зробило ся в серединї велике перило: то хвилева труба воздушна розколотила як невіста колотівкою замішку! Цїлий шмат ліса ви-

торощила, поклала покотом ялиці, а все, що там жило, полягло перекабужене...

Йдуть дальше, право утікають. Хоч небесний звід чистий, хоч менше пече, менше висихає в роті, та щож, коли гук такий, як би цілі полки кінноти надближали ся по широкім мості вискоком, сотки тамборів вибубнювали з досадою марш!

Половину виднокруга вкрила тінь. Глипнув Семен на небо по раз може двайцятий з ряду, є сподіваний гість: гора аж із трьома ледоватими шпилями невидимо воскресла, а середний шпиль найвисший опирає ся о сонце і блищить, сяє жемчугами!

Ударив перун раз, другий, третий десь таки близько в опоку чи в дерево, загреміло по зворах тисячним відголосом, упав молодший під корч...

— Скриймо ся, татуню, в ту печеру! Мені лячно... — шепче.

— Тут може незадовго прийдуть вовки ховати ся, або инший звір, як вода не жбухне з печери рікою! — каже на те Семен Пачка. — Не будь дитиною!... Єнералом хочеш бути, полками комендерувати на війні, а перед громом лїзеш у вовчу яму! Ходім дальше, ходім, тілько з того верха на тамтой поріг!... Сонце ще світить, може на тім скінчить ся, а туча піде на доли. Ждати на се не потреба; як буде, то нас догонить...

— Помокнемо! — завважав старший.

— Нічого не шкодить, що троха скупаємо ся на дощи! Я вже нераз купав ся так...

Всї три шпилї скупчили ся в один, заслонили сонце, стали великими клубами карбульцем спадати на землю, буря завила по зворах, синява огорнула цїлу верховину... ніч, темна ніч!... Путники в хмарах, промокли і без дощу

до нитки, йдуть і самі не бачать, де?... Знають, що не до гори... Стріли огняні прошибають воздух, вже й дощ ллє, але який дощ? Здаєть ся чоловікови, що під лотоками!...

Вже й води пустили ся згористими жолобами, клекотять, несуть камінє, корчі, колоди; а тут пітьма, хоч око виколи!

Взяв ся Семен з синами за під пахи і йдуть так усї три на осліп по сїножати; трава по клуби, і все то горбок, то ями на переміну. Лїс давно минули, а оборіг годї надибати. А здав би ся оборіг бодай такий на три голови, щоби хоч за обшивку так досадно не лляло!

Держать ся хлопцї вітця, гаразд його змотикали, тягнуть ся за ним і молитви шепчуть. Хоч громи бють, то не йойкають, не жахають ся, десь і страх подїв ся.

— Де той оборіг подїв ся, що парубок під Широким верхом розказував про нього? Де той млин? Ей що то млин... Може й добре сказав так собі на вітер!

Змучені всї три ледво лїзуть. Та вже й лїзти нема куди дальше, бо от потік чи ріка гудить під ногами, аж берегом трясе; зісунуть ся в воду, тілько за ними заклекотить...

— Нїворотом десь нас занесло! — думає Семен і стоїть і то одною, то другою ногою довкола себе мацає, хляпає по калужках. — Ого, є!... є!... Якась під ногами нїби мерва...

Зігнув ся Семен, шукає руками, щось мягке, нїби жито на помети вже травою поросло! Бере в руки, не можна взяти; урвав цїлу жменю, приткнув до носа; нї, то не жито, то якась здрухнїла солома і мох!... Зігнув ся вдруге, обмацює ширше: є оборіг, бігмеж-то великий оборіг, бо до шапки не можна рукою досягнути і до самої землї припущений. Добре, що є, треба під нього лїзти, хоч троха спочити,

бо сили упадають і громи, буря, злива не устають; але як лїзти? Нї оборожини нї ожівки нїяк не піднесеш! А з ким піднесеш, коли хлопцї оба держать ся за поли і кричать:

— Татуню, не рухайте ся, бо тут ріка, глубока ріка!

Га, треба брати ся на способи! Вирвав Семен Пачка аж дві китиці.

— Пек тобі й осина! — говорить. — Якийсь бандура китицями оборіг пошив! Хто видів такими снопами оборіг пошивати? Лїзь, пхай ся в оборіг!... — каже до молодшого.

Залїз молодший по шию...

— Йой, мене щось дуже телепає... — кричить.

— Бо ти стояв довго на однім місци і троха перестудив ся! — пояснює Семен Пачка і запхав меншого на силу, а потім старшого і сам також поліз за ними, сховав ся.

IV.

Залїз Семен Пачка з синами під оборіг; а тут на стїнї світить ся лямпа, молодший в коши телепає ся, він сам зі старшим стоїть на невеликім цебрику перевернені дном до гори, а в тім днї кругла діра, а крізь ту діру видно, як каменем гонить, мало в кусні не розмече, також телепає ся! Цїлий мнимий оборіг з кошем, скринею, каменем, колесами також телепає ся! Гук, траскіт гірший ніж на дворі, тілько дощу і блискавиці ще потреба...

Розглядає ся Семен Пачка, де він?...

Вилїз один Жидок відкись ніби з пивниці, таки в сорочинї і штанятах, привязаних шнурком до шиї, глянув на Семена і на його синів і боязко утїк до якоїсь казаматки і дверцями затріснув!... Вилїз і другий менший, вилїз і третий

ще менший, так само повтїкали, поховали ся.... Виліз у кінци й четвертий іще менший, біжить просто до тих дверий, бє кулаками, кричить „мах-уф!“, ніхто не відчиняє; упав на землю, причаїв ся, лежить, не ворухне ся.

Семен в горі на подрі з синами, а Жидок в долинї ніби серед хати в кочержнику стримує кашель, дусить ся...

— Ходи сюди, ходи! — каже Семен Пачка і тягне молодшого сина з коша. — А диви, диви... як красненько зайшли: стропом до млина!... Мудренно собі побудований той млин: сунеш ся з дерева по потемки, знаходиш під ногами оборіг і присягнеш десять рази, що то оборіг, пхаєш з нужди на-силу свої дїти в оборіг, а вони тобі в коши місто збіжа мелють ся! Тьфу!... Іще й Жидинятка налякали ся хрещеного чоловіка!... Та не велика ганьба сей цїлий млин: і кіш і камінь і скриня і подра, все разом добрим двом хлопцям на плечі!...

Завищіли дверцята, схопив ся Жидок як попарений, берличина злетїла, а він просто обголеною головкою пхає ся на перед до тої казаматки; а звідтам пхає його старенька бабуня, вилазить з повагою, бере в руки лямпу і світить Семенови просто в очи і молитву шепче; а за нею три Жидики жахливі, боязкі, пейсики їм трясуть ся, влїзли би бабуни видиш за пазуху, щоби так можна; а той четвертий, той найменший, за тими трьома сховав ся, але зазирає, світить хитрими слїпками, не може витримати з цїкавости.

На бабуни і хустка біла і волос сивий і сорочка і запаска і димка красно позбирана біла, і вона сама цїла біла, кремезна, незгорблена, ростом хороша, тілько сивенькими очима немирно дивить ся. Бачить і чоловіка старшого і двох молодиків і думає собі...

— Пани не пани, бо виглядають... Господи, як виглядають? що горстки вимочених конопель; Цигани не Цигани, бо не чорні, тілько виблїховані; здекуційники не здекуційники, стоять „нї бери мене, нї лиши мене“, і опирі й не злодії... А хтож вони?

— Слава Ісусу Христу, нанашко! — зачав перший Семен Пачка.

— Слава на віки Богу і вам слава! — одвітила бабуня милостиво і лице її прибрало вид лагіднїйший по сїм християнськім привітї.

— Ми, нанашко, несподївано до вашого млина загостили! Ваш син Никола спровадив нас сюди, тілько не розповів нам на розум, куди маємо шукати дверий!

— То ви не на здекуцію?

— Але деж там... Господи сохрани! Ми тілько перед дощем поховали ся. Ваш син косить під Широким верхом у війта; велїв вам сказати, що за млин не будуть грабити, громада відписала; він сам верне аж у недїлю!

— Мила несподїванка! — говорила стара млинарка. — Бідненький у верхах на роботї... а на дворі світа не видати! Осїни його, Пречиста Дїво, своїм покровом пресвітлим! А казав, казав, що йде до війта; а я на смерть забула, цїлу ніч суятила. Така то память на старість! Бодай же здорові були, паноньку, за ту вісточку, що знаю, де обертає ся мій Никола! Та він те бідненький все, що бачите, своїми руками змайстрував, сам так своєю головою найменшу дрібку. На громадськім, паноньку, на громадськім, не на своїм сей захисток... Та малий хосен з того: прийде хто, змеле, дасть мірку, добре, а не дасть, друге добре. От такий то млин: як світ плаче, то й він скаче... хоч він, нема що казати, скаче заєдно; вода і в найбільшу посуху

з верхів жене. А більше нічого не переказував, паноньку?

— От я ще щось забув сказати! — повідає Семен. — Якісь тут Юдкові хлопці мають молоти...

— Так, так, так!... Ануж но, Жидинята, сипте до коша! Носа не маєте, не чуєте, як камінь горить? То ті самі від Юдки ізза ріки; прийшли жито молоти та побояли ся вас. Прибігають до мене без духа і кричать „розбійники!“ А тут ось які розбійники... Сипте, сипте, не бійте ся, нічого вам не буде до самої смерти!... Ойойой, падоньку! Таже тут діра у стрісї, а я й нічого не виджу. Цілий млин заллє, недоленькож моя... Срульку, руш ся, витягни околіт з кута! Такий ти цікавий до того? Щоби так торгувати ся зо мною, зараз готовий, як голодний до борщу!...

Стара аж тепер побачила продерту стріху! Вона все ще не знала, куда Семен Пачка зайшов з синами до її млина.

— То можна зараз направити, нанашко! — потїшав Семен суєтливу мельничку. — Добре, що солома є!

Зробив Семен Пачка кілька китиць, підопхав під лату, зашив діру по господарськи, не ллє ся до середини. Обтер соломою замащені руки, а тут ще одна робота!

Кричать Жидики, що зерно летить ціле з під каменя, на двоє-на троє, ні мука ні крупи, тілько дійсна трина. Підліз Семен десь під скриню, порушав друком, присадив камінь і зраділи Жидики: підставляють руки, звідки мука сипле ся, мягко меле ся; не потреба й питлю, сам мельник ліпше не може направити.

— Штудерний „пуйрец!“ — думають собі.

І бабуня подивляє проворність Семена Пачки.

— Ви, паноньку, добре розумієте ся на тім; нехай і господар сховає ся! — говорить. — Добре люди кажуть: бодай то все вміти, а не робити! А мудрий той був, що перше дідівську торбу повісив на себе, а потім царем укоронував ся. Ніхто не знає, яка доля його чекає, на що колись зійде... І я колись була в иншім пірю, біб тереблений їла; ех... розговорила ся не до річи!... Меліть, євреїки, меліть і Бога просіть, що пана наднїс і камінь присаджений; я на тім не розумію ся. Ходіть, пане, з паничами до хати! Мокрі, померзли... Де то привикло по горах?... Поміж панами инакше веде ся, хоч і там біда часом гірша ніж поміж хлопами... Ходіть!...

Входить Семен Пачка з синами до хати, а там тілько одно віконце, хоч чистеньке, але сонїчко крізь нього заглядає до середини хиба в Петрівку, і то раз на день. Хижина низенька, тїсна, а в нїй все бабунине імінєчко гуляє собі, розкошує: двоє маленьких козенят боре ся на постели, на подушках; кіт при огнї гріє ся, горшків дозирає; курята ціпають десь за комином у скіпчику накриті, а другі ще не вилїзли, ще квочка в решетї вигріває. Весь живий інвентар по вишках, тілько два пацючки, що сніжок білесенькі, бігають по хатї за ґаздинею, позадирали рилочка і квичать, право переслїдують стару: вона до скринї за сорочками для Семенових синів, а вони за нею; вона біжить горщок відсувати від огню, щоби стиранка не збігла, а вони за нею; вона крутить над цебриком мокре платє, а вони скачуть горі нею і квичать. Старенька не має часу на них уважати, бо гостї, тілько мимовільно ассса! ассса! упоминає; але вони не слухають того, лише бігають і квичать.

— Непорадна година з вами! — каже ба-

буня вже нетерпелива. — Я вам зараз справлю баль...

І взяла одно легонько на руку і друге і обоє всадила в доробальце біля стола і з верха накрила запаскою.

— Тут, тут ваше пристановище, не на припічку! Дала би вам чубата припічок, як колись тут...

Тихо пацятка лежать, навіть не хрунькають; аж у хаті приємнійше.

І дальше суєтить ся бабуня коло гостеньків: докладає до огню під комин сухого ріща, сушить платє, подивляє Семенових синів, що так їм придало ся в сорочках з її Николи, бавить гості, заким бульба закипить третий раз. Розказує хлопцям про своє господарство, про своє найблизше окружене і робить руками, не дармує. Говорить про свого Николу і про млин і про громаду, аж зійшла на свою худібку. Тут троха зацукала ся...

— Ось тих двоє, шануючи образи святі, сонічко святе і земленьку святу і вас чесних, що в доробальци, то я несла пять миль за пазухою і ще мало пси в однім селї разом з ними мене не з'їли; а ті козульчата на постели, то близнючки, не мають матери, тамтого тижня вхопив вовчище з під порога. То мого Николи худібка, а моя тілько курочка; посадила я хоч під осїнь, бо розквокала ся, може що то виросте, хоч у пригоді на сіль буде. Стілько всего на цілім заходї!

Хлопцї слухають старенької бабунї, оглядають се імінєчко. Старший тілько з кізлятками пестить ся, дотикає ся їх одним пальцем легонько, а молодший немов воєвода бушує по всїх кутах: і курятам яйце дробить, годує, і котови дає руку жартом драпати і з решета з під квочки одно тілько що з яйця виколене ку-

рятко виймив і що хвиля до тих... до тих..., що в доробальци, заглядає, поплескує...

— Що вони їдять, що такі ситненькі? — питає ся бабунї. — Скілько раз денно купають ся, що такі чистенькі?...

Завоював молодший стареньку! Все йому дає, все показує, навіть і святочний капелюх зі свого Николи позволила йому заложити на голову!

Висхло навпослїд платє при огнї, щож коли покоружене, нїби замерзло! Потреба і сему якось зарадити, думає бабуня, і бере по черзї одну штуку по другій на макогін і під маґлївницю: витачала, витачала на один та другий бік і жалує, що не на маґлю, бо ще потуге...

А Семен Пачка стоїть при огнї, обертає ся на всї боки, дивить ся, як бабуня тачає сурдутики його синів, аж кістяні пугівочки кусниками прискають на хату, і усміхає ся. Він рад з душі, що дїти вернуть сухі до дому, тай він сам також при огнї просушив ся з верха, але тілько з верха...

Поставила бабуня на столї, накритім скатертю, повний макортет горячої бульби і пшеничну стиранку в зелено поливаній мисцї і хлїб і сіль на деревлянім тарільчику і аж три ложки! Новісенькі великі ложки витягнула з сусїка і встромила всїм трьом у руки.

— Їджте! — просить — їджте, гостїть ся! Чим маю, тим приймаю, а молока Бог дасть... Та хочби було, то не годить ся сквернити, бо середа свята і піст Маковеїв до першої Пречистої!

Їсть Семен бараболї, їдять і сини, добрі, бо самий дріб оббирають з лупини і в сіль мачають, тай сіль добра. З'їли всю бульбу, беруть ся до стиранки. Оглядають перше ложки: нові, білі, з якогось дерева, либонь тисового, вижо-

лоблені, троха здають ся їм за повеликі, ще такими не їли. Стали зачерати всї три з одної миски, несуть до рота, ба не за повеликі, але дуже добрі! Бабуся немов на око угадала, що будуть добрі ложки.

Посилили тїло тими дарами господнїми при смиренній трапезї, заставленій бабусиною щедрою рукою, і молитва вдячности летить до Господа з низької тїсної хижини. Тучі, дощі, громи перебули і гостинне пристанище знайшли, на своїй рідній землици знайшли...

Вийшов старший син Семена Пачки з хати, вернув ся за хвилю.

— Може підемо, татуню? — повідає. — На дворі сонце, зовсїм випогодило ся.

— Іще троха пождїм! — мовить молодший. — Тут так приємно, так мило в бабусї! Я тут хотїв би жити колись єнералом в такім домику поміж сими скалами! Не правда, татуню, що тутки дуже добре?

Слухає бабуся меншого, усміхає ся до Семена.

— Видно, до щастя земного часом чоловікови не багато треба! — каже Семен Пачка малому. — І нам тут дуже добре спочивати; але... але.. кому в дорогу, тому час! Підемо!

Попрощав ся Семен Пачка зі старенькою, подякував їй за сердечний приют, стоїть уже зі старшим сином на дворі, а молодший все ще не може упорати ся. І імінєчко старої прощає і Жидикам стискає руки, всї чотири за ним біжуть, а той найменший пхає йому якісь лїснички у кишеню на дорогу, а старенька цїлує його в голову, в лице, і що хвиля благословить, а сама аж плаче...

Семен уже нетерпеливить ся, але жде.

— Добре серце в малого! — думає. — Весь світ йому брат, вся вселенна в його обіймах!

— Господь нехай веде вас у путь щасливу! А вступіть іще коли, вступіть, як до свого! — кликала старенька з порога.

Путники махали здалека капелюхами, наче до якої княгині кланяли ся, значить дякували.

V.

Сонце заходило, усміхало ся до путників, голубе погідне небо говорило „мир вам, мир усій вселенній!“

І дійсно в тім місци, куди тепер вертали до дому, царювала таїнственна тишина. Ніхто ще по такій небувалій тучі не важив ся загудіти в своїм тоні і на свій лад похвальну пісню; все ще, що жило, то сиділо по своїх захистах, норах, печерах, перетравлювало страх, трепет. Навіть вітер, немов втомлений, висилений, не шевельнув ані одним листочком на деревині!

Верхи купали ся в золотих лучах заходячого сонця, воздух чистий збільшав в очах зрителів ненаглядну красоту. Тихо, всюди тихо; лише десь далеко гуділи води і пригадували Семенови Пачці та його синам очайдушний поворот з Широкого верха в розгульній природі, в розбурханім світі.

Долина в їх очах звужала ся, то переміняла в круглі кітлини. Широкий верх лишив ся на заді і з того боку можна було йому придивити ся добре, особливо в такій догідній порі при заході, коли весь горів немов в огні. Як старий прадід обіймав він двома довгими раменами кілька присілків і сотки потоків, а на раменах менші верхи, сини, внуки, правнуки, сягали йому одні до бедра, другі по пахи, а одна кичера-дочка, сміла, стрімка, дігнала майже старого ростом, мало що о пів голови низша.

Путники ступали по мягкім зеленім килимі, оминали каменисту дорогу або ліпше сказати русло, котрим давнійше плила ріка, а тепер десь пустила ся иншим боком; тілько гук її розлягає ся у воздусї. Йдуть тихі, мовчаливі, нічого не говорять; втомлене тіло домагаєть ся свого спочинку!

Зайшло сонце, смеркло ся, замиготїли звізди на небі. Путники йдуть, а по верхах і на право і на ліво також миготять звізди; то огнї горять, а при них люди не сплять, не спочивають по цїлоденнім трудї, лише кричать, галюкають, суєтять ся, гонять диків, медведїв, сторожать святої царини, пильнують ночами, щоби був ощіпок і бараболї на люту зиму, на верховинську остру зиму.

Десь коло другої години по півночи вернув Семен з синами до себе і застав свою подругу неспокійну, як молила ся перед образами. Вона ще не спала. Коли буря в селї безпощадно бушувала, наробила шкоди стілько, що годї в нїй розглянути ся, а зойкам, плачам, риданю кінця нема. Кілька хат разом з берегом змело і полики з них нема; худоби багато потопило ся, поля, луги позаливало... Судний день настав!

— Ви, мамуню, молите ся? — спитав молодший, повисши матери на шию, з судорожним плачем. — Ах, ми також молили ся, щиро молили ся під Широким верхом і просили Господа, щоби з вами хоч на тамтім світї побачити ся! То собі буря раз! А громи, блискавиці, огнем в лице смалило! Господь вміє бути і страшним!...

Заворушило ся в цїлім домі: і дїти менші повставали, витягають рученята до Семена, і служниця і Гнат на ногах. Семениха пригріла вечеру, дає хлопцям; а вони і не дивлять ся

і про заяців не питають, лише спати, так от на місци, де стоять, спати!

На другий день рано оглянула Семениха одягу хлопців і зітхнула тяжко і не знала, чи сміяти ся, чи плакати. На сурдутах, камізельках анї одної пугівочки, а в кількох місцях ніби від огню притліло, може бути що й від блискавиці!

Коло полудня стала заглядати неспокійно по ліжках до синів. Оба ще спали, але дуже неспокійно...

— А що, діти, йдемо ще нинї на Широкий верх? — питав Семен Пачка синів, котрі побудившись дивували ся, що так далеко вже на день, а вони ще в ліжку.

— Хиба завтра! — заявив старший. — Нинї ще ноги болять!

— Мене також болять, — каже молодший — але я зараз буду готовий! Тілько до коша в млинї вже не полїзу... і там не підемо, де воздушна труба ліс виломила! Знаєте, мамуню, таких великих ялиць, як коло нашої церкви, тисячі від разу тарах! немов пачку сїрників на землю хто висипав... І ми також попадали від самого гуку!

— Слава Богу! — шепнув Семен Пачка подрузї. — Оба здорові, прогулька не пошкодила, нема небезпеки!

І хлопцї дійсно повставали здорові, сиділи до самого вечера в пекарни при заяцях, розказували матери про свою прогульку на Широкий верх і про поворот з нього. А мали що розказувати!...

Пізнїйше через кілька днїв ходили з вітцем по поли оглядати шкоду, що наробила повінь. Всюди замітно було горе і смуток на лицях хлїборобів; серце болїло глядїти на тих людий, як витягали снопи з болота і ридали над цілорічним своїм трудом.

Нераз йдуть, а тут старенький нанашко збирає по жмінці свій добуток з вільшок над потоком і складає на купу.

— А що з того буде? — питає молодший.

— Що буде, питаєш, дитинко? — каже смутно дідусь. — Мерва з намулом, тай тілько всего... Жито, овес, пшениця, сіно, все одно з другим перекабужене, ні чоловікови, ні скотині ніякого хісна; а на підстіль під худобу непридале, а просто в гній, гріх! бо зеренце яке є, таке є, а все дар божий; вибє ся, витрясе ся, і хоч курка з'їсть!

Так хлібороб розказує, а Семен Пачка слухає з синами; їх серце також не оловяне! Таж і Семенови забрала вода сіно в копицях, треба було купити для корови; і жито також вимулене! Тілько три загони бульби на горбочку лишило ся...

От так збіг той час, як з батога тріснув. Тут і вакації розпочали ся, тут вже їх і нема.

Іще один веселий день мали хлопці по тій повени, як копали бульбу і пускали заяців у лозину.

Вся родина Семена Пачки виринула в поле, навіть і старша панна учителька зі своїм котом. Хлопці назносили дров, запалили. Гудить, радість, утіха...

— Гнате, печи бараболї! — кличуть.

Напік Гнат бараболь, вибирає з грани; пухкі, попекли ся; кладе перед кождого. З'їли бараболї; кожде хвалить, що смачні.

— Ну, пускаймо заяців! — кажуть хлопці. — Але хто? Сестричка найменша, вона нехай пускає!

Взяло дівчатко одного, а він таки з рук гуль! пігнав бульбянкою, аж туман закурив ся, пропав у корчах.

Пускає другого, а той присів на земли.

— Кота, кота, кота! — кричать усї.

Зайчик не рухає ся. Суне його маленька своїми рученятами на перед, а він гиц! Пігнав за товаришем.

Дивить ся дївчинка, дивить...

— Чому вони не вертають ся? — питає.

Всї в сміх, а дитина кривить ся і плаче, що заяцї не вернуть ся.

— Що робити з третим, пускати, чи не пускати? — питають ся всї і розказують, що буде плакати за тамтими.

— І того пущу! Не хочу, щоби плакав!— мовить дївчинка і вже усміхає ся.

Пустили і третого на волю. Нехай здорові гуляють, поки їх або стріла чоловіка не досягне, або хижий звір підступом не зловить!

День перед від'їздом старший став складати річи; молодший бігав, прощав ся з усїми сердечно, посмутнїв, не хотїв анї їсти, анї бавити ся, його вже нїщо не тїшило.

— Що тобі, дитинко! Скажи менї, може ти слабий? — питала Семениха.

— Нї, я не слабий, мамуню! — відповів хлопець.

— А чогож ти так посоловів?

— Ах, мамуню, воля, воля і при чорнім шматку хлїба!... Коли погадаю на сю хвилю, що менї вже не буде вільно нїгде вийти, то страх мене збирає. Я нїгде й так не пішов би, бо маю багато вчити ся і знаю, що для себе вчу ся; лише гадка та, що менї не вільно, мучить мене...

— Сину мій, дитино мила, пословиця каже: „Дай серцю волю, найдеш собі неволю!“ Не все Господь дає нам то, про що ми його молимо; він найсвятїйший знає, чого нам потреба. З за молоду чоловік навикає, запрягає ся до працї; а полюбить її, оженить ся з нею, то

вона виробить йому неограничену свободу, котрої чоловіча сила йому не відбере!

Настав день розлуки. Хлопці попрощали ся з родинною стріхою, від'їхали з сльозами і родительським благословленєм до школи.

Все забуде ся, все з часом затре ся в памяти; лише родительська любов, молитва під Широким верхом і гостинне принятє в мельнички лишать ся в души молодців, лишать ся до смерти!

ПОХИБКИ.

Сторона	Стрічка	Замість:	Має бути:
7	12 з гори	сак само	само
10	13 з долини	тати.	тати
13	6 з долини	кричали:	і кричали:
34	13 з долини	щурить	щирить
54	8 з долини	знайти	зайти
75	6 з гори	будмо	будемо
78	9 з гори	любив	ловив
91	14 з долини	Сень.	Стефан.
92	10 з долини	ходили ся	сходили ся
94	9 з долини	то	ти
110	9 з гори	з нечевя	знечевя
110	2 з долини	станцію,	стацію,
117	12 з долини	мотилів,	мотилїв,
119	9 з долини	по потемку	по потемки
128	1 з долини	хамороди,	химороди,
131	7 з гори	сондя	сонця

„Українсько-руська Видавнича Спілка“

видала доси отсї книжки того ж автора:

ДЕЗЕРТИР і инші оповіданя. 1. Дезертир. 2. Безжурність. 3. Олекса Щупак. 4. Крашена господа. 5. Завіщанє. 6. Моя перша їзда силою пари. 7. В зимівцї. 8. Кого сеї недїлї вибють? Львів, 1899, 8⁰, стор. 115, цїна 1 К. 60 с.

ГРОМАДСЬКІ ПРОМИСЛОВЦЇ, оповіданя 1 Громадські промисловцї. 2. Китайська яблінка. 3. Дрогобицький Найда. 4. Безконечний швіндель. 5. Ройтів шиб. 6. Наслїдки непорадности. 6. Рішуча хвиля. 8. Спиритко Бруццак. Львів, 1899, 8⁰, стор. 125, цїна 1 К. 60 с.

РИБОЛОВИ і инші оповіданя. 1. Риболови. 2. Совість. 3. Конокради. 4. З практичної школи. 5. Чічі. 6. Заміть. 7. Шляхотська шапка. 8. Здрячі. 9. Котюзї по заслузї. 10. Пригістник з Борислава. Львів, 1903, 8⁰, с. 186, цїна 2 К.

ПОХРЕСНИК і инші оповіданя. 1. Мій похресник. 2. Два днї в Івановій хатї. 3. Андрій Кременяк. 4. Суд. 5. Свій по званю. 6. Навправцї. 7. Сїльський лїкар. 8. Зваричі. 9. Перемащений Петро. 10. Дїд Карита. 11. Поломаний Кальвін. 12. Ян Кабатек. 13. Поступ. 14. Колядники. 15. Добре заробив. 16. З кількох тисяч один. Львів, 1909, 8⁰, стор. 195, цїна 2 К. 60 с.

ЧАРОДІЙНА СКРИПКА. Оповіданя для молодіжи. Том перший. 1. Чародійна скрипка. 2. Калїчка. 3. Щастє і Нещастє. 4. Неімовірне. 5. Лїса. 6. Срібний шелюжок. 7. Несамовитий пан. 8. Грішники. 9. Киселиця. 10. Світ учить розуму. У Львові, 1910, 8°, стор. 109+1. З портретом автора. Цїна 1 К. 60 с.

Друкуєть ся:

Стефан Ковалїв. В остатній лавцї. Оповіданя для молодіжи. Том третїй. 1. Американська крисаня. 2. В остатній лавцї. 3. Хрущі. 4. Подарований кальош. 5. Настунина пригода. 6. На прічках. 7. Лиходїй з несвідомости. 8. Очертанє ґрама. 9. Прогулька в верх. 10. Загадки.

Приготовляють ся до друку:
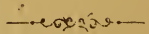
Стефан Ковалїв. Щаслива бабуня. Оповіданя для молодіжи. Том четвертий.